

การรับวัฒนธรรมต่างชาติที่มาจากทางตะวันตกของจีนในสมัยราชวงศ์ถัง
ผ่านเส้นทางสายแพรไหม(ค.ศ. 618-907)

สารนิพนธ์
ของ
อชรา อิศรเสนา ณ อยุธยา

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการ
ศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์เอเชีย

มีนาคม 2542

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การรับวัฒนธรรมต่างชาติที่มาจากทางตะวันตกของจีนในสมัยราชวงศ์ถัง
ผ่านเส้นทางสายแพรไหม (ค.ศ. 618-907)

บทคัดย่อ

ของ

อชรา อิศรเสนา ณ อยุธยา

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการ
ศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์เอเชีย
มีนาคม 2542

อชรา อิศรเสนา ณ อยุธยา. (2542). *การรับวัฒนธรรมต่างชาติที่มาจากทางตะวันตกของจีนในสมัยราชวงศ์ถังผ่านเส้นทางสายแพรไหม (ค.ศ. 618-907)*. สารนิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชีย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
คณะกรรมการควบคุม : สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี,
รองศาสตราจารย์ ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, ดร. วงเดือน นาราลัจจ์.

สารนิพนธ์ฉบับนี้ศึกษาการรับวัฒนธรรมต่างชาติที่มาจากทางตะวันตกของจีนในสมัยราชวงศ์ถังผ่านเส้นทางสายแพรไหม การศึกษาค้นคว้าได้พิจารณาทั้งในด้านประวัติความเป็นมาและสภาพภูมิศาสตร์ของเส้นทางสายแพรไหม รวมทั้งการรับวัฒนธรรมและผลกระทบที่มีต่อสังคมจีนในช่วงเวลาดังกล่าว

ผลการศึกษาพบว่า การติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างตะวันตกและตะวันออกนั้น มีมาก่อนที่จีนจะเดินทางไปยังดินแดนทางตะวันตกของจีน ซึ่งนักประวัติศาสตร์ถือว่าเป็นการเปิดเส้นทางสายแพรไหมอย่างเป็นทางการ มีปัจจัยหลายประการที่ผลักดันให้มีการติดต่อระหว่างอารยธรรมเปอร์เซีย โรมัน และอินเดีย กับอารยธรรมจีน ไม่ว่าจะเป็นผลกำไรจากสินค้าที่แปลกตา ศิลปวิทยาการใหม่ หรือลัทธิธรรมจากปรัชญาความเชื่อทางศาสนาของชาติอื่น ดังนั้น แม้ว่าการเดินทางจะยากลำบากและมีอันตรายมากเพียงใด ก็ไม่อาจหยุดยั้งการเผยแผ่วัฒนธรรมระหว่างอารยธรรมของ 2 ซีกโลกได้ โดยมีเมืองโอเอซิสบนเส้นทางสายแพรไหมเป็นจุดถ่ายทอดและผสมผสานวัฒนธรรมจากดินแดนทางตะวันตกของจีนและวัฒนธรรมจีน

วัฒนธรรมต่างชาติจากดินแดนทางตะวันตกของจีนนั้นได้หลั่งไหลเข้าสู่ประเทศจีนในสมัยราชวงศ์ถัง ไม่ว่าจะเป็นเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ อาหาร กีฬา ดนตรี របាំต่าง ๆ และปรัชญาความเชื่อของหลายศาสนา ก่อให้เกิดกระแสความนิยมวัฒนธรรมจากดินแดนทางตะวันตกของจีนขึ้นในสมัยราชวงศ์ถัง อย่างไรก็ตาม ความนิยมวัฒนธรรมตะวันตกก็มิได้จรัสยั่งยืน หากเสื่อมความนิยมไปในที่สุด เหลือแต่เพียงพุทธศาสนาที่เป็นวัฒนธรรมต่างชาติจากดินแดนทางตะวันตกของจีนเพียงวัฒนธรรมเดียวที่ได้หยั่งรากลึกในวัฒนธรรมจีน และได้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตวัฒนธรรมจีนเคียงคู่มากับปรัชญาลัทธิขงจื้อและลัทธิเต๋ามาจนถึงปัจจุบัน

มีข้อน่าสังเกตว่าราชวงศ์ถังเป็นราชวงศ์ของจีนที่เปิดกว้างรับวัฒนธรรมจากดินแดนตะวันตกของจีนมากกว่าราชวงศ์อื่น ๆ ซึ่งมีปัจจัยสนับสนุนมาจากความเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจ

ในสมัยนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยพระเจ้าถังเสวียนจง ความอ่อนแอทางการเมืองและการทหารที่ส่งผลให้ราชวงศ์ถังจำต้องโอนอ่อนต่อชนเผ่าเร่ร่อนทางตะวันตกเฉียงเหนือของจีน ผลานเข้ากับการที่ตระกูลหลี่แห่งราชวงศ์ถังมีเชื้อสายผสมของชนเผ่าเร่ร่อนพวกเตอร์ก ดังนั้น การเปิดกว้างรับวัฒนธรรมต่างชาติที่มาจากทางตะวันตกของจีนจึงเป็นไปได้ถ้าปราศจากเส้นทางสายแพรไหม และการเปิดกว้างทางความคิดของราชวงศ์ถัง จนทำให้วัฒนธรรมจีนในสมัยนี้ เปี่ยมล้นมีพลวัตยิ่ง และเป็นช่วงสำคัญช่วงหนึ่งในประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจีน

THE ADOPTION OF CULTURES FROM COUNTRIES WEST OF
CHINA DURING THE TANG DYNASTY VIA THE SILK ROAD
(A.D. 618–907)

ABSTRACT

BY

ACHARA ISRASENA NA AYUDHAYA

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Arts degree in Asian History
at Srinakharinwirot University
March 1999

Achara Israsena Na Ayudhaya. (1999). The Adoption of Cultures from Countries West of China during the Tang Dynasty via the Silk Road (A.D. 618–907). Master thesis, M.A. (Asia History). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee : Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn, Assoc. Prof. Suparat Lertpanichkul, Dr. Wongduen Narasuj.

The main theme of this thesis is the adoption of cultures from countries west of China during the Tang Dynasty via the Silk Road ; the scope of the study includes historical background and topography of the Silk Road as well as the acculturation and the impact to Chinese society in this period.

Contact between east and west had started long before Zhang Qian's journey to the west which historians considered as the beginning of the Silk Road; the quest of exotic goods, new science and innovation, and foreign philosophy contributed in drawing together the civilizations of the world. Despite the journey through treacherous terrain of the Silk Road, from one oasis town to another, the exchange of cultures between east and west continued and flourished.

Influx of western cultures into China during the Tang Dynasty created a new trend among the upper-class who preferred western clothing, jewelry, food, sport, music, dances to Chinese ones. Nevertheless, such trend was short-lived and soon forgotten, unlike Buddhism which is the only western culture that persists and is revered on equal ground with Confucianism and Taoism until this day.

However, the Tang Dynasty was the only dynasty in the four thousand years of Chinese history that opened up to outside influences. This unique outlook towards foreign cultures was direct results from Tang's prosperous economy, especially in the reign of Tang Xuanzong, dependence on foreign troops due to the

political and military weakness, and the Imperial family's Turkish nomadic identity. Hence, the adoption of western cultures could not have been possible without the Silk Road and the Tang tolerance which, in turn, created the most dynamic culture in Chinese History.

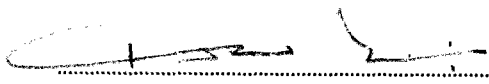
สารนิพนธ์
เรื่อง

การรับวัฒนธรรมต่างชาติที่มาจากทางตะวันตกของจีนในสมัยราชวงศ์ถัง
ผ่านเส้นทางสายแพรไหม (ค.ศ. 618-907)

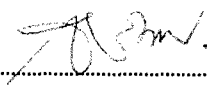
ของ

น.ส. อชรา อิศรเสนา ณ อยุธยา

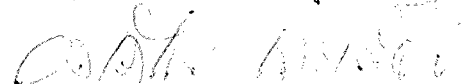
ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์เอเชีย
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

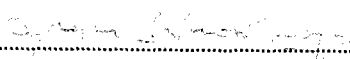
..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร.เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์)
วันที่ 19 เดือน มีนาคม..... พ.ศ. 2542

คณะกรรมการสอบสารนิพนธ์

..... ประธาน
(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล)

..... กรรมการ
(ดร.วงเดือน นาราสัจจ)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ท่านผู้หญิงวรณยุทธา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รองศาสตราจารย์ วุฒิชัย มูลศิลป์)

สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาฯ รับเป็นประธาน
กรรมการควบคุมการทำสารนิพนธ์ ระดับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต เรื่อง “การรับ
วัฒนธรรมต่างชาติที่มาจากทางตะวันตกของจีนในสมัยราชวงศ์ถังผ่านเส้นทางสายแพรไหม”
ของ นางสาว อชรา อิศรเสนา ณ อยุธยา นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ รวมทั้งเป็น
มงคลและเกียรติประวัติแก่ผู้ศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างยิ่ง แม้จะทรงมีพระราชภารกิจมาก แต่ก็ได้
ทรงพระกรุณาฯ ให้เข้าเฝ้าหลายครั้งเพื่อพระราชทานข้อคิดเกี่ยวกับการศึกษาค้นคว้าและแหล่ง
ข้อมูลต่างๆ รวมทั้งได้พระราชทานคำแนะนำทางวิชาการในการตรวจแก้แต่ละบท นอกจากนั้น
ยังทรงพระกรุณาฯ พระราชทานพระราชานุญาตให้ใช้และยืมหนังสือจากห้องสมุดส่วนพระองค์
เพื่อใช้ในการศึกษาค้นคว้าด้วย

ข้าพระพุทธเจ้า นางสาว อชรา อิศรเสนา ณ อยุธยา ขอพระราชทานพระราโชวาท
กราบถวายบังคมทูลเบื้องพระยุคลบาทด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และจะเทิดทูน
รำลึกถึงตลอดไป

ข้าพระพุทธเจ้า นางสาว อชรา อิศรเสนา ณ อยุธยา

ประกาศคุณูปการ

สารนิพนธ์ฉบับนี้ไม่อาจสำเร็จลงได้ หากปราศจากบุคคลดังต่อไปนี้ ผู้เขียนขอกราบ
ขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล ที่ได้เอาใจใส่ให้คำแนะนำและตรวจ
แก้ข้อมูลต่าง ๆ ตลอดจนคำถอดเสียงภาษาจีนให้ถูกต้อง รวมทั้งได้กรุณาตรวจแก้ภาษาไทย
ของผู้เขียนให้สละสลวยด้วย ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ ดร. วงเดือน นาราสัจจ์ ที่คอย
กวาดขันและชี้แนะถึงการนำเสนอข้อมูล และคอยตรวจทานสารนิพนธ์

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ ท่านผู้หญิง วรณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ที่กรุณาให้ยืม
หนังสือที่มีข้อมูลเกี่ยวกับเส้นทางสายแพรไหม และยังกรุณาสละเวลามาเป็นกรรมการสอบปาก
เปล่าให้กับผู้เขียน ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ วุฒิชัย มูลศิลป์ ที่ได้กรุณาร่วมเป็น
กรรมการสอบปากเปล่า นอกจากนี้ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ ดร. ประพจน์
อัครวิรุฬหการ และอาจารย์ประพฤทธิ์ ศุภรัตน์เมธี ที่กรุณาให้คำแนะนำและข้อมูลเกี่ยวกับ
พุทธศาสนาในประเทศจีน และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุกัญญา บำรุงสุข ที่กรุณาแนะนำ
ด้านข้อมูล

ขอขอบพระคุณ คุณพิไล ศิริพาณิชย์ และครอบครัว ที่กรุณาให้ที่พักตลอดจนเป็น
ธุระจัดการให้ผู้เขียนได้มีโอกาสเข้าค้นคว้าในห้องสมุดของ SOAS ณ มหาวิทยาลัย ลอนดอน
ประเทศอังกฤษ

ผู้เขียนขอขอบพระคุณ คุณพ่อและพี่ชายที่ช่วยถ่ายและพิมพ์ภาพประกอบของสาร
นิพนธ์ฉบับนี้ ขอขอบพระคุณคุณแม่ และคุณจรินทร์ สุวรรณวานิช ที่คอยเป็นกำลังใจ และ
ดูแลไม่ให้ผู้เขียนทำงานตึกจนเกินไป และท้ายสุดผู้เขียนขอขอบคุณเพื่อน ๆ และพี่ ๆ ทุกคน
ที่เข้าใจและให้กำลังใจผู้เขียน ยามผู้เขียนทำงานไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณพรประภา
ภักธีรกุล ที่นอกจากจะคอยกระตุ้นให้ผู้เขียนทำงานแล้ว ยังได้แนะนำหลักการถอดเสียงภาษา
จีนในระบบ Pin Yin ด้วย

อชรา อิศรเสนา ณ อยุธยา

เส้นทางสายแพร่ไหม พยานความยิ่งใหญ่แห่งปัญญาและความปรารถนา
ของมนุษย์ที่จะเข้าใจและติดต่อสัมพันธ์กัน เป็นประดุษะพานแพร่ไหมที่เปิดโลก
ตะวันตกและโลกตะวันออกให้สามารถประสานเชื่อมโยงความคิด ความเชื่อทำให้
มนุษย์ได้ใช้สติปัญญาเรียนรู้ ยอมรับ ปรับตัว ประสมประสานวัฒนธรรมของกันและ
กันอย่างสันติ ก่อให้เกิดความเจริญทางภูมิปัญญาอันเป็นอารยะ

(จากวิทัศน์ มุ่งไกลในรอยทราย พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี ช่อง 9 อ.ส.ม.ท. พ.ศ. 2534)

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ.....	ก
เอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง.....	ข
จุดมุ่งหมายของการศึกษา.....	ญ
ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา.....	ญ
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า.....	ญ
วิธีการศึกษาค้นคว้า.....	ฉ
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	ฉ
แหล่งข้อมูล.....	ฉ
 1 ภูมิหลังการติดต่อระหว่างดินแดนอารยธรรมตะวันตกและตะวันออก	
ก่อนสมัยราชวงศ์ถัง.....	1
1.1 หลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับการติดต่อระหว่าง	
ตะวันตกและตะวันออก.....	1
1.2 ตำนานเกี่ยวกับการติดต่อระหว่างตะวันตกและ	
ตะวันออก.....	4
1.3 พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชกับการแพร่ขยาย	
อารยธรรมกรีกในดินแดนทางตะวันตกของจีน.....	8
1.4 การเปิดเส้นทางสายแพรไหมในราชวงศ์ฮั่น.....	12
 2 เส้นทางสายแพรไหมในราชวงศ์ถัง.....	17
2.1 สภาพภูมิศาสตร์บนเส้นทางสายแพรไหม.....	18
2.1.1 มณฑลล่านซี.....	18
2.1.2 มณฑลกานซู.....	19
2.1.3 ภูมิภาคปกครองตนเองซินเจียง.....	20
2.2 เมืองโอเอซิสสำคัญบางเมืองบนเส้นทางสายแพรไหมในสมัย	
ราชวงศ์ถัง.....	26
2.2.1 ฮามิ.....	28
2.2.2 เทอร์พาน.....	29
2.2.3 คูซา.....	32
2.2.4 โคทาน.....	33
2.2.5 กัชการ์.....	35

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
2.3 ชนต่างเชื้อชาติในเมืองโอเอซิสแห่งเส้นทางสายแพรไหม.....	36
2.4 วัฒนธรรมผสมในเมืองโอเอซิสบนเส้นทางสายแพรไหม.....	38
 3 อิทธิพลวัฒนธรรมจากทางตะวันตกของจีนในวัฒนธรรมและ	
ศิลปะแขนงต่าง ๆ สมัยราชวงศ์ถัง.....	41
3.1 วัฒนธรรมแบบสมัยนิยม.....	43
3.1.1 เครื่องแต่งกาย.....	43
3.1.2 เครื่องใช้.....	45
3.1.3 อาหาร.....	46
3.1.4 กิจกรรมสันทนาการ.....	46
3.2 วัฒนธรรมที่ยังรากลึก.....	47
3.2.1 ศาสนาต่าง ๆ จากทางตะวันตกของจีน.....	47
ก. ศาสนามานีเคียน.....	47
ข. ศาสนาคริสต์นิกายเนสโตเรียน.....	48
ค. ศาสนาโซโรอัสเตอร์.....	49
ง. ศาสนาอิสลาม.....	50
3.2.2 พุทธศาสนา.....	52
ก. การเผยแผ่พุทธศาสนาในจีน.....	52
ข. วิวัฒนาการของพุทธศาสนา	
ในประวัติศาสตร์จีน.....	55
1) ราชวงศ์ฮั่น.....	55
2) สมัยสามก๊ก.....	55
3) ราชวงศ์จิ้น.....	56
4) ราชวงศ์เหนือในสมัยราชวงศ์	
เหนือ-ใต้.....	58
5) ราชวงศ์สุย.....	58
6) ราชวงศ์ถัง.....	59
ค. พุทธศาสนานิกายต่าง ๆ ในสมัยราชวงศ์ถัง.....	62
1) นิกายเทียนไท่.....	64
2) นิกายหัวเหยียน.....	66
3) นิกายสุขาวดี.....	67
4) นิกายฉาน.....	68
5) นิกายฝ่าเซียง.....	68

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
ง. พุทธศิลป์.....	69
1) พุทธศิลป์แบบคันธาระ.....	70
2) พุทธศิลป์แบบคุปตะ.....	70
3) พุทธศิลป์สมัยราชวงศ์เหนือ-ใต้.....	71
- ช่วงต้น.....	71
- ช่วงรูปปั้นแบบเพรียวยาว.....	71
- ช่วงรูปเส้า.....	72
4) พุทธศิลป์สมัยราชวงศ์ถัง.....	72
จ. วรรณกรรมในสมัยราชวงศ์ถัง.....	72
4 สาเหตุที่ทำให้ราชวงศ์ถังเปิดกว้างรับอารยธรรมต่างชาติ.....	93
4.1 ปัจจัยทางเศรษฐกิจ.....	95
4.2 ปัจจัยทางการเมือง.....	97
4.2.1 ขุนนางในราชสำนัก.....	98
4.2.2 แม่ทัพภาค.....	101
4.3 ปัจจัยเกี่ยวกับเชื้อชาติของตระกูลหลี่แห่งราชวงศ์ถัง.....	104
บทสรุป.....	108
บรรณานุกรม.....	111
ภาคผนวก.....	124
ภาคผนวก ก.....	125
ภาคผนวก ข.....	126
ภาคผนวก ค.....	127
ภาคผนวก ง.....	128
ภาคผนวก จ.....	130
ภาคผนวก ช.....	132
ภาคผนวก ซ.....	133
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	134

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 แผนที่เส้นทางสายแพรไหม.....	16
2 แผนภาพแสดงอาณาเขตราชอาณาจักรจีนในสมัยราชวงศ์ถัง.....	40
3 ตุ๊กตาดินเผารูปสตรีกำลังแต่งหน้า.....	77
4 ภาพเขียนบนผ้าไหมรูปสตรี.....	78
5 ตุ๊กตาไม้ตกแต่งด้วยผ้าไหม.....	79
6 ภาพเขียนฝาผนังจากสุสานหมายเลขที่ 205.....	80
7 แจกันแอมฟอรา.....	81
8 ขามทรงหยักสมัยราชวงศ์ถังที่ทำเลียนแบบขามสมัยราชวงศ์ซาสซานิด.....	82
9 แก้วทรงแปดเหลี่ยมมีหูจับ.....	83
10 ตุ๊กตาดินเผารูปวงดนตรีและนักดนตรี.....	84
11 หินสลักรูปพระโพธิสัตว์.....	85
12 รูปพระพุทธรเจ้าแกะสลักจากหินทรายสีแดง.....	86
13 พระศรีอารยเมตไตรยจากถ้ำอวิ้นกั.....	87
14 พระพุทธรเจ้าพร้อมด้วยสาวก ถ้ำหลงเหมิน.....	88
15 แผ่นหินแกะสลักรูปพระพุทธรเจ้า 3 องค์.....	89
16 หินสลักรูปพระโพธิสัตว์.....	90
17 พระโพธิสัตว์แกะสลักจากหินอ่อน.....	91
18 พระโพธิสัตว์กวนอิม.....	92

บทนำ

ราชวงศ์ถัง (ค.ศ. 618 – 907) ได้รับการขนานนามจากนักประวัติศาสตร์ว่าเป็นยุคทองแห่งอารยธรรมจีน (Golden Age of Chinese Civilization) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยพระเจ้าถังเสวียนจง (Xuanzong, ค.ศ. 712 – 756) ที่ศิลปะในทุกแขนงเจริญสูงสุด แต่วัฒนธรรมจีนในสมัยราชวงศ์ถังกลับมิใช่วัฒนธรรมจีนบริสุทธิ์ เนื่องจากได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมจากประเทศที่อยู่ทางตะวันตกของจีน เช่น กรีก เปอร์เซีย อินเดีย จนก่อให้เกิดวัฒนธรรมผสมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของราชวงศ์ถัง อิทธิพลวัฒนธรรมจากประเทศต่าง ๆ เหล่านี้ได้แทรกซึมเข้าไปเกือบทุกด้านไม่ว่าจะเป็นปรัชญาจากศาสนาต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนา ศิลปะสำริดที่รับเอารูปทรงมาจากศิลปะซาสซานิดแห่งเปอร์เซีย (Sassanid Empire)¹ หรือพุทธศิลป์ที่สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะสมัยคุปตะ (Gupta) แห่งอินเดีย แม้กระทั่งในวิถีการดำรงชีวิตของชาวจีนในสมัยราชวงศ์ถังก็ยังมีอิทธิพลของวัฒนธรรมจากประเทศที่อยู่ทางตะวันตกของจีนปรากฏให้เห็นเด่นชัด เช่น เครื่องแต่งกาย สิ่งของเครื่องใช้ กีฬา อาหาร เครื่องดนตรี รวมถึงระบำและการแสดงต่าง ๆ

การรับอิทธิพลวัฒนธรรมต่างชาติที่มาจากทางตะวันตกของจีนในสมัยราชวงศ์ถังนั้น นอกจากจะเป็นผลโดยตรงจากความหนาแน่นของชาวต่างชาติที่อาศัยอยู่ในนครฉางอัน (Changan) ทั้งที่เป็นพ่อค้านายวานิชชาวเอเชียกลาง ผู้อพยพหนีภัยสงครามชาวเปอร์เซียภายหลังการยึดครองจักรวรรดิซาสซานิดโดยชนมุสลิม และบรรดาขุนนางเชื้อสายเจ้าผู้ครองนครเล็กใหญ่ที่อยู่ภายใต้อาณัติของราชวงศ์ถังแล้ว² เส้นทางการค้าที่ติดต่อระหว่างนครฉางอันกับดินแดนทางตะวันตก หรือ **"เส้นทางสายแพรไหม"** (The Silk Road)³ ก็เป็นตัวกลางสำคัญในการเผยแพร่วัฒนธรรมต่างชาติที่กล่าวมาข้างต้นเข้าสู่จีนด้วย

¹ Hugh Scott. (1982). *The Golden Age of Chinese Art : The Lively Tang Dynasty*. p. 26.

² *Ibid.* p. 18–21.

³ Silk Road แปลมาจากคำในภาษาเยอรมันว่า *Seidenstrassen* ที่นักภูมิศาสตร์ชาวเยอรมัน ชื่อเฟร์ดินานด์ ฟอน ริชโทเฟน (Ferdinand Von Richtofen) ได้บัญญัติขึ้นในศตวรรษที่ 19 เพื่อใช้เรียกเส้นทางการค้าที่เชื่อมต่อกันระหว่างอารยธรรมตะวันออกและตะวันตก.

Philippa Scott. (1995). *The Book of Silk*. p. 7.

โดยทั่วไปแล้ว มักถือกันว่า **เส้นทางสายแพรไหม** เริ่มขึ้นเมื่อประมาณปลายศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสตกาล แต่ก่อนที่เส้นทางสายแพรไหมจะก่อกำเนิดขึ้นนั้น ตะวันตกและตะวันออกก็มีการติดต่อกันแล้วก่อนหน้านี้ อย่างไรก็ตาม ไม่มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเป็นเครื่องกำหนดเวลาได้แน่นอน จนกระทั่งในศตวรรษที่ 4 ก่อนคริสตกาล พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช⁴ (Alexander the Great, 356–323 B.C.) แห่งแคว้นมาเซโดเนีย (Macedonia) ยাত্রาทัพเข้ามารุกรานเอเชียตะวันตกและเอเชียกลาง หรือแถบประเทศซีเรีย อิรัก อิหร่าน อัฟกานิสถาน อินเดีย ปากีสถานในปัจจุบัน⁵ เมื่อเข้ายึดครองเมืองต่าง ๆ แล้ว พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชยังได้ดำเนินนโยบายเผยแผ่วัฒนธรรมกรีก (Hellenization) ไปสู่ชาวพื้นเมืองด้วยการให้ทหารกรีกส่วนหนึ่งเข้าประจำตามเมืองรายทางเพื่อเป็นศูนย์กลางในการกระจายความเจริญแห่งโลกตะวันตก ทั้งทางด้านภาษา ศิลปกรรม และการปกครอง⁶ นับเป็นจุดเริ่มต้นของอิทธิพลอารยธรรมตะวันตกในดินแดนตะวันออก

เมื่อถึงสมัยราชวงศ์ฮั่น (Han Dynasty, 206 B.C.–A.D. 220) ในปี 139 ก่อนคริสตกาล พระเจ้าฮั่นอู่ตี้ (Wudi, 140–87 B.C.) ได้ส่งจางเจียน (Zhang Qian) ไปติดต่อกับพวกเยว่จื่อ (Yue–zhi) ที่อยู่ในอัฟกานิสถานเพื่อสร้างแนวร่วมต่อต้านพวกซงหนู่* (Xiongnu) ซึ่งอยู่ทางตะวันตกของจีนแถบภูมิภาคปกครองตนเองซินเจียง (Xinjiang Uygur Autonomous Region) ในปัจจุบัน จางเจียนได้เดินทางผ่านเมืองต่าง ๆ ทางตะวันตกของจีนไปถึงเฟอร์กานา (Fergana) และแบกเทรีย (Bactria) เส้นทางที่จางเจียนใช้เดินทางนี้ได้พัฒนาสืบต่อมาเป็นเส้นทางติดต่อระหว่างตะวันออก (จีน) และตะวันตกในด้านการค้าและวัฒนธรรม และเป็นที่ยึด

⁴พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช กษัตริย์แห่งมาเซโดเนียพร้อมทั้งพันธมิตรจากนครรัฐต่าง ๆ ของกรีซได้กรีธาทัพเข้ายึดครองดินแดนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอียิปต์ หรือจักรวรรดิเปอร์เซีย ตลอดจนรัฐอิสระน้อยใหญ่อีกมากมาย เป็นเหตุให้อาณาจักรของพระองค์แผ่ไปทั่วทะเลเมดิเตอร์เรเนียนจนถึงดินแดนลุ่มแม่น้ำสินธุของอินเดีย

⁵ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. (2533). *มุ่งไกลในรอยทราย*. หน้า 109–110.

⁶ Robin Lane Fox. (1986). *Alexander the Great*. p. 478 – 479.

*เสียง ซ และ ย ต้องอ่านควบกัน

กันในศตวรรษที่ 19 ว่า เส้นทางสายแพรไหม⁷ นับตั้งแต่ก่อกำเนิดขึ้นในสมัยราชวงศ์ฮั่น เส้นทางติดต่อนี้ได้มีการปรับเปลี่ยนเส้นทางให้เหมาะสมสอดคล้องกับการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างตะวันออกและตะวันตกในแต่ละช่วงสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยราชวงศ์ถังอันเป็นยุคทองของอารยธรรมจีนสมัยโบราณ จึงมีผู้ศึกษาเขียนงานค้นคว้าเกี่ยวกับเส้นทางสายแพรไหมในสมัยนี้อยู่มากจนเป็นที่รู้จักแพร่หลาย

เส้นทางสายแพรไหมสมัยราชวงศ์ถังทอดตัวจากนครฉงอานไปทางทิศตะวันตกสู่มณฑลกานซู่ (Gansu Province) ผ่านไปตามช่องแคบของฉนวนเหอซี (Hexi Corridor) ไปสู่ด่านจยาอวี้กวน (Jiayuguan Pass) อันเป็นด่านสุดท้ายของกำแพงเมืองจีน จากนั้นเส้นทางสายแพรไหมจะเข้าสู่ซินเจียง และแยกออกเป็น 3 สาย สายแรก คือ สายทางเหนือของเทือกเขาเทียนชาน หรือ เทียนชานเป่ย์ลู่⁸ ที่ผ่านอานซี (Anxi) ขึ้นไปทางฮามิ (Hami) อุรุมชี (Urumqi) เข้าสู่ทาชเคนท์ (Tashkent) และซามาร์คานด์ (Samarkand) สายที่ 2 เรียกว่า เทียนชานหนานลู่⁹ คือ เส้นทางใต้ของเทือกเขาเทียนชานผ่านอานซีอ้อมขอบทะเลทรายทาคลามากัน (Taklamakan Desert) ทางด้านเหนือ ผ่านเมืองโอเอซิสต่าง ๆ เช่น เทอร์พาน (Turpan) คอรัล (Korla) คูชา (Kucha) เพื่อมาบรรจบกับทางสายที่ 3 หรือคุนหลุนเป่ย์ลู่⁹ ณ เมืองกัชการ์ (Kashgar) ซึ่งผ่านทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองตุนหวงไปตามริมด้านเหนือของเทือกเขาคุนหลุน (Kunlun Mountains) อ้อมขอบด้านใต้ของทะเลทรายทาคลามากันผ่านเมืองโหลวหลาน (Loulan) ทะเลสาบลบนอร์ (Lop Nor) โคทาน (Khotan) ยาร์คานด์ (Yarkand) ไปยังเมืองกัชการ์⁸ หลังจากนั้นเส้นทางสายแพรไหมก็ได้แยกออกอีกครั้ง ทางหนึ่งข้ามเทือกเขาพามิร์ (Pamirs) ไปตามช่องเขาคาราโครัม (Karakoram Pass) สู่อินเดีย อีกทางหนึ่งผ่านเมืองเฟอร์กานาและซอกเดียนา (Sogdiana) และทางสุดท้ายข้ามพามิร์ผ่านอัฟกานิสถานไปสู่เมืองแบกเทรียเพื่อมาบรรจบกับเส้นทางที่ 2 ณ เมืองเมอร์ฟ (Merv) จากนั้นมุ่งสู่ทะเลเมดิเตอร์เรเนียนเพื่อไปยังกรุงโรมอันเป็นจุดหมายปลายทาง⁹

⁷ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. (2533). *เรื่องเดิม*. หน้า 110.

⁸ *แหล่งเดิม*. หน้า 112.

⁹ Judy Bonavia et al. (1993). *The Silk Road : From Xi'an to Kashgar*. p. 13-14.

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการเปิดเส้นทางสายแพรไหมจะเริ่มต้นในราชวงศ์ฮั่น แต่ก็กลับเจริญสูงสุดในราชวงศ์ถัง เนื่องจากแรงผลักดันสู่ตะวันตกในสมัยราชวงศ์ฮั่นนั้นมาจากผลประโยชน์ทางการทหารไม่ว่าจะเป็นการเสาะแสวงหาผ้าสวรรค์ตะวันตก หรือ ‘ซี เทียน หม่า’ (Heavenly Horses of the West)¹⁰ เพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพของกองทัพจีน หรือการหาพันธมิตรมาร่วมรบกับพวกชนเผ่าเร่ร่อนชยงหนู ปัจจัยดังกล่าวเป็นเหตุให้ราชวงศ์ฮั่นมิได้รับประโยชน์จากเส้นทางสายแพรไหมเท่าที่ควรทั้งในเชิงพาณิชย์และด้านวัฒนธรรม ภายหลังการล่มสลายของราชวงศ์ฮั่น ความแตกแยกในดินแดนจีนได้ทำให้การติดต่อระหว่างตะวันออกและตะวันตกชะลอตัวลงจนกระทั่งเมื่อราชอาณาจักรจีนได้รวมตัวกันอีกครั้งภายใต้ราชวงศ์สุย (Sui Dynasty, 581–618)* และราชวงศ์ถัง เส้นทางสายแพรไหมจึงกลับมามีชีวิตชีวาขึ้นอีกครั้ง

นครฉางอันราชธานีแห่งราชวงศ์ถังอันเป็นเมืองต้นทางด้านตะวันออกของเส้นทางสายแพรไหมได้เปิดรับพ่อค้าวานิชจากต่างแดน สินค้าฟุ่มเฟือยจากดินแดนทางตะวันตกของจีน เช่น เครื่องเทศ งาช้าง ไข่นกกระทาเทศ ตลอดจนนกและสัตว์ป่านานาชนิดมีวางขายทั่วไปตามตลาดในนครฉางอัน¹¹ นอกจากนั้น พ่อค้าชาติต่าง ๆ ยังได้นำศาสนาประจำชาติของตนมาเผยแพร่ในนครฉางอันอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นศาสนาคริสต์นิกายเนสโตเรียน (Nestorian) และศาสนาโซโรอัสเตเรียน (Zoroastrianism) แห่งเปอร์เซียและศาสนามานีเคียน (Manicheanism) ของชาวอิหร่าน¹² ทุกศาสนาต่างได้รับอนุญาตให้ตั้งวัดวาอารามและประกอบพิธีกรรมตามศาสนาของตนอย่างเสรี¹³ แต่ศาสนาจากดินแดนตะวันตกของจีนที่สำคัญที่สุด ได้แก่ พุทธศาสนาที่นอกจากจะมีอิทธิพลต่อปรัชญา ศิลปะ และวรรณกรรมของจีนแล้ว ยังมีผลต่อการพัฒนาแนวคิดและความเชื่อของชาวจีนไม่น้อยไปกว่าลัทธิขงจื้อและลัทธิเต๋าอันเป็นปรัชญาพื้นเมืองของจีน

¹⁰L. Carrington Goodrich. (1948). *A Short History of Chinese People*. p. 37.

*ราชวงศ์สุยก่อตั้งขึ้นใน ค.ศ. 581 และสามารถรวมประเทศจีนได้ใน ค.ศ. 589

¹¹Ma Yue. (1992). *Xi'an : Legacies of Ancient Chinese Civilization*. p. 183.

¹²Arthur Cotterell. (1988). *China : A Concise Cultural History*. p. 153–154.

¹³Kenneth Scott Latourette. (1934). *The Chinese : Their History and Culture*. p. 208.

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า นครฉางอันเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่วัฒนธรรมต่างชาติหลายสาขาที่ไปตามเส้นทางสายแพรไหมเข้าไปสู่สังคมจีน โดยเฉพาะแต่ชนชั้นสูงในราชสำนักเท่านั้น หากยังแพร่กระจายไปสู่ประชาชนด้วย เป็นเหตุให้วัฒนธรรมที่มาจากทางตะวันตกของจีนมี สีสันร่วมอยู่ในวิถีชีวิตของชาวจีนในสมัยราชวงศ์ถังหลายด้าน นับตั้งแต่ข้าวของเครื่องใช้ เช่น เครื่องแก้ว เครื่องถ้วยชามที่ทำจากโลหะ พรหมที่ทอด้วยขนสัตว์และหนังสัตว์ชนิดต่าง ๆ¹⁴ เครื่องแต่งกายสะท้อนถึงอิทธิพลเตอร์กิก ดังจะเห็นได้จากเสื้อผ้าสตรีที่มีคอเสื้อคว้านลึกและ กระโปรงรัดต่อนอก¹⁵ ส่วนในหมู่สุภาพบุรุษ กีฬาโปโลบนหลังม้าจากเปอร์เซียได้รับความนิยมอย่างสูงจนถึงกับมีการจัดทีมไปแข่งขันกับทิเบตในสมัยพระเจ้าถังเสวียนจง¹⁶ นอกจากนี้ ชาวจีนยังได้รับพืชพันธุ์ที่ใช้เป็นอาหารจากดินแดนทางตะวันตกของจีน เช่น มะเขือเทศ องุ่น ผักขม แดงโม เครื่องเทศ และสมุนไพร รวมทั้งเครื่องดนตรี เช่น แพนไพพ์ (pan-pipe) กลอง ชิม และลูท (lute) หรือกีตาร์โบราณ ตลอดจนระบำและการแสดงประเภทต่าง ๆ¹⁷

หลักฐานข้อมูลจากเอกสารและโบราณคดีเท่าที่มีอยู่สะท้อนให้เห็นอย่างเด่นชัดถึงการ รับวัฒนธรรมต่างชาติที่มาจากทางตะวันตกของจีนผ่านเส้นทางสายแพรไหมในสมัยราชวงศ์ถัง ประเด็นที่น่าสนใจมีอยู่ว่า เพราะเหตุใดจึงเกิดการเปิดกว้างรับวัฒนธรรมภายนอกหลายด้านเข้ามาใช้ในวิถีชีวิตของชาวจีนอย่างไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์จีน งานวิชาการส่วนใหญ่ อธิบายว่า เนื่องมาจากปัจจัยด้านความสงบ ความมั่นคง และความมั่งคั่งภายใต้การปกครอง ของราชวงศ์ถัง แต่เมื่อพิจารณาในมุมกว้างออกไปแล้ว คิดว่าน่าจะมีปัจจัยอื่นประกอบด้วย เช่น การที่ตระกูลหลี่ (Li) ผู้ก่อตั้งราชวงศ์ถังมีเชื้อสายเตอร์กิกซึ่งเป็นเผ่าเร่ร่อนกระจัดกระจาย อยู่บริเวณเส้นทางสายแพรไหมผสมอยู่ด้วย น่าจะทำให้ราชสำนักราชวงศ์ถังมีความคุ้นเคยกับ วัฒนธรรมของต่างชาติ และมีแนวคิดที่เปิดกว้างยอมรับการติดต่อทางวัฒนธรรมกับชนเผ่า ต่าง ๆ นอกจากนี้การที่ต้องปกครองดูแลราชอาณาจักรจีนอันกว้างใหญ่ทำให้ราชวงศ์ถังต้อง

¹⁴Edward H. Schafer. (1985). *The Golden Peaches of Samarkand : The Study of Tang Exotics*. p. 258.

¹⁵William Watson. (1990). *Tang and Liao Ceremics*. p. 183.

¹⁶สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. (2533). *เรื่องเดิม*. หน้า 70.

¹⁷William Watson. (1990). *op. cit.* p. 189.

ฟิงพาชนเผ่าอุยกูร์ (Uyghur)¹⁸ ในซินเจียงในการปกครองควบคุมดินแดนทางตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศ ซึ่งมีความสำคัญต่อความมั่นคงในภาคเหนือของจีน ความจำเป็นดังกล่าวน่าจะทำให้ราชวงศ์ถังมีนโยบายประสานประนีประนอมกับชาวต่างชาติตามเส้นทางสายแพรไหมที่เข้ามาติดต่อด้วย และส่งผลต่อเนื่องไปถึงการรับวัฒนธรรมจากชาติเหล่านั้น

สมมติฐาน 2 ข้อหลังที่กล่าวมานั้น แม้จะมีงานวิชาการที่ศึกษาโดยตรงไม่มากนัก แต่ก็มึนักวิชาการจีนและนักวิชาการตะวันตกบางคนได้ศึกษาค้นคว้าพิสูจน์สมมติฐานจนเป็นที่ยอมรับในวงวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับราชวงศ์ถังและเส้นทางสายแพรไหมทางบก แต่ในวงวิชาการประวัติศาสตร์ของไทยนั้นยังไม่มีผู้ศึกษาค้นคว้างานวิชาการเหล่านี้ และนำมาเรียบเรียงเผยแพร่เป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการ ผู้ศึกษาเห็นว่าแม้การค้นคว้าเรียบเรียงประเด็นเหล่านี้เป็นภาษาไทยจะมีใช่งานวิชาการในระดับองค์แห่งความรู้ (body of knowledge) แต่ก็น่าจะศึกษาค้นคว้าเรียบเรียงเผยแพร่แก่ผู้สนใจ เพื่อให้มีข้อมูลเพิ่มมากขึ้นมาช่วยเสริมให้เกิดความเข้าใจที่กระจ่างชัดในมุมมองที่กว้างขึ้น

อีกประการหนึ่งผู้ศึกษาได้เคยไปทัศนศึกษาทางวิชาการในเส้นทางสายแพรไหมในประเทศจีน แม้จะเป็นช่วงสั้น ๆ แต่ก็มีส่วนช่วยให้เข้าใจข้อมูลต่าง ๆ ที่นำเสนอในงานวิชาการที่เกี่ยวข้องได้มากขึ้น ผู้ศึกษาจึงได้เสนอเค้าโครงสารนิพนธ์เรื่อง “การรับวัฒนธรรมต่างชาติที่มาจากทางตะวันตกของจีนในสมัยราชวงศ์ถังผ่านเส้นทางสายแพรไหม (ค.ศ. 618–907)”

¹⁸Witold Rodzinski. (1979). *A History of China, Vol. I.* p. 127–131.

เอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง

งานเขียนเกี่ยวกับเส้นทางสายแพรไหมในภาษาอังกฤษมีอยู่มากทั้งที่เป็นงานสำรวจทางโบราณคดีและงานวิจัยจากเอกสารงานสำรวจทางโบราณคดีที่สำคัญเป็นผลงานของนักสำรวจชาวตะวันตกในช่วงต่อระหว่างศตวรรษที่ 19 และ 20 ซึ่งชาวจีนให้สมญานามว่า “ปีศาจต่างชาติ” (Foreign Devils) ได้แก่ สเวน เฮดิน (Sven Hedin) ชาวสวีเดน เซอร์ ออเรล สไตน์ (Sir Aurel Stein) ชาวอังกฤษ อัลเบิร์ต ฟอน เลอ ค็อก (Albert Von Le Coq) ชาวเยอรมัน และปอล เปอลิโ (Paul Pelliot) ชาวฝรั่งเศส เป็นต้น บุคคลเหล่านี้ได้เดินทางเข้าไปเพื่อค้นคว้าเกี่ยวกับสภาพภูมิประเทศและโบราณคดีของดินแดนเอเชียกลาง และได้ขนย้ายวัตถุโบราณล้ำค่าจำนวนมากกลับประเทศของตน เช่น เงินเหรียญ รูปปั้น ภาชนะดินเผา ฝาผนัง พระพุทธรูป และเอกสารโบราณ อย่างไรก็ตาม งานเขียนของบุคคลเหล่านี้น่าสนใจเพราะนอกจากจะเขียนจากประสบการณ์โดยตรงแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงสภาพความเจริญรุ่งเรืองทางศิลปะและวัฒนธรรมของเมืองทะเลทรายบนเส้นทางสายแพรไหม ซึ่งได้เสื่อมโทรมและล่มสลายไปภายหลังจากที่เส้นทางการค้าหลักได้เริ่มเปลี่ยนจากเส้นทางบกมาเป็นเส้นทางทะเลในศตวรรษที่ 14

ส่วนงานวิจัยทางประวัติศาสตร์นั้นมักจะเป็นการอธิบายความเป็นมาของเส้นทางสายแพรไหม และเส้นทางการเดินทางในแง่ภูมิศาสตร์อย่างคร่าว ๆ เช่น งานเขียนของจอห์น ว็อลเมอร์ (John Vollmer) เรื่อง *Silk Roads : China Ship* หรือ งานของไอริน เอ็ม แฟรงก์ (Irene M. Franck) และเดวิด เอ็ม บราวน์สโตน (David M. Brownstone) เรื่อง *The Silk Road : A History* เป็นงานวิชาการที่ใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์จากเอกสารโบราณไม่ว่าจะเป็น *Natural History* ของ ซี. พลินิอุส เซคันดัส (C. Plinius Secundus or Pliny the Elder) หรือ บันทึกการเดินทางของมาร์โค โปโล (Marco Polo) แม้ว่าข้อมูลที่น่าเสนอจะเพิ่มความน่าสนใจให้กับงานเขียน แต่ก็น่าเสียดายที่ผู้เขียนอิงข้อมูลทางตะวันตกจนมิได้ครอบคลุมประวัติศาสตร์ของเส้นทางสายแพรไหมในประเทศจีนเท่าที่ควร จุดอ่อนที่กล่าวมานั้นงานเขียนของแซลลี่ โฮวี ริกกินส์ (Sally Hovey Wriggins) เรื่อง *Xuan Zang : A Buddhist Pilgrim on the Silk Road* ได้ช่วยเพิ่มเติมส่วนที่ขาดของ *The Silk Road : A History* ได้อย่างดีเนื่องจากริกกินส์ได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับการเดินทางของพระภิกษุเสวียนจั้ง หรือพระถังซำจั๋งบนเส้นทางสายแพรไหมในสมัยราชวงศ์ถังไว้อย่างกระจ่างชัด

ในด้านงานเขียนเกี่ยวกับราชวงศ์ถังที่นักประวัติศาสตร์ชาวตะวันตกต่างยกย่องว่าเป็น 'ยุคทองแห่งวัฒนธรรมจีน' ส่วนใหญ่จะเป็นงานเขียนหรืองานวิชาการที่ควบคุมโดยเดนิส ทวิตเชตต์ (Denis Twitchett) เช่น *The Cambridge History of China* หรือ *Perspectives on Tang* รวมไปถึงบทความที่ตีพิมพ์ตามวารสารทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ เช่น *T'oung Pao* และ *Asia Major* เป็นต้น ถึงแม้ว่างานเขียนของทวิตเชตต์จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์จีนในสมัยราชวงศ์ถังอยู่มาก แต่ส่วนใหญ่จะครอบคลุมเฉพาะเนื้อหาที่เกี่ยวกับ เศรษฐกิจและการเมือง ดังนั้น งานเขียนเกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรมในสมัยราชวงศ์ถังจึงมีไม่มาก ส่วนใหญ่จะเป็นเพียงบทหนึ่งในหนังสือเท่านั้น เช่น งานของเกรก คลูนัส (Craig Clunus) เรื่อง *Art in China* งานของเจสสิก้า รอร์สัน (Jessica Rawson) เรื่อง *The British Museum Book of Chinese Art* หรืองานของหม่าเยว่ (Ma Yue) และคนอื่น ๆ เรื่อง *Xi'an : Legacies of Ancient Chinese Civilization* และงานของแพทริเซีย บักลีย์ อีบรี (Patricia Buckley Ebrey) และปีเตอร์ เกรกอรี่ (Peter N. Gregory) เรื่อง *Religion and Society in T'ang and Sung China* ซึ่งข้อมูลเกี่ยวกับราชวงศ์ถังที่นำเสนอเป็นเพียงภูมิหลังเพื่อศึกษา สภาพสังคมและศาสนาในสมัยราชวงศ์ซ่งเท่านั้น มีงานไม่มากนักที่เน้นเนื้อหาเกี่ยวกับศิลปะ และวัฒนธรรมในสมัยราชวงศ์ถัง เช่น *Tang and Liao Ceramics* ของ วิลเลียม วัตสัน (William Watson) และงานวิจัยของเอ็ดเวิร์ด เชเฟอร์ (Edward H. Schafer) เรื่อง *The Golden Peaches of Samarkand : A Study of Tang Exotics* ได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ สินค้าที่นำเข้าจากดินแดนตะวันตกในสมัยราชวงศ์ถัง ซึ่งนอกจากจะชี้ให้เห็นถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและรสนิยมแล้ว ยังสะท้อนสภาพความเป็นอยู่ของชนชั้นสูงและราชสำนัก ราชวงศ์ถังได้อย่างชัดเจนด้วย

ส่วนงานเขียนที่พูดถึงสมมติฐานที่กล่าวมาข้างต้นโดยตรงนั้นมีไม่มากนัก เช่น งานของซานผิง เฉิน (Sanping Chen) เรื่อง *Succession Struggle and the Ethnic Identity of the Tang Imperial House* หรืองานของพาน อี้หง (Pan Yihong) เรื่อง *Early Chinese Settlement Policies Towards the Nomads* รวมไปถึงงานของหวัง เจิ้นผิง (Wang Zhenping) เรื่อง *Tang Maritime and Trade Administration* เป็นต้น

ในด้านงานวิจัยภาษาไทยนั้น จากการสำรวจบรรณานุกรมตามหอสมุดมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เกี่ยวกับงานวิชาการที่เกี่ยวข้องในหัวข้อสารนิพนธ์ที่เสนอเพื่อการศึกษาค้นคว้า นั้น พบ

ว่าในปัจจุบัน (พ.ศ. 2541) ยังไม่มีงานค้นคว้าวิจัยที่เป็นภาษาไทยเกี่ยวกับเส้นทางสายแพรไหม และการรับวัฒนธรรมต่างชาติที่มาจากทางตะวันตกของจีนในสมัยราชวงศ์ถัง งานเขียนที่มีอยู่บางส่วนใหญ่เป็นสารคดีวิชาการ สารคดีท่องเที่ยว จุลสาร และเอกสารแผ่นพับเกี่ยวกับเส้นทางสายแพรไหม ซึ่งคนไทยเริ่มรู้จักมากขึ้นเมื่อมีการนำสารคดีทางโทรทัศน์เกี่ยวกับเส้นทางสายนี้ที่สถานีวิทยุโทรทัศน์ NHK แห่งญี่ปุ่นผลิตขึ้นมาเผยแพร่ในประเทศไทย

ส่วนบทความทางวิชาการนั้นมีอยู่น้อยมากที่สำคัญ คือ พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เรื่อง *มั่งไคล้ในรอยทราย* แม้จะทรงพระราชนิพนธ์ในแนวสารคดีท่องเที่ยวเชิงวิชาการ แต่ก็ได้ทรงนำเสนอข้อมูลต่าง ๆ ที่น่าสนใจตามที่ได้ทรงพบเห็นระหว่างทางและที่ได้ทรงสนทนากับนักวิชาการจีนระหว่างการเสด็จเยือนประเทศจีนทอดพระเนตรเส้นทางสายแพรไหม ข้อมูลเหล่านี้มีประโยชน์ต่อวงวิชาการและผู้สนใจทั่วไป นอกจากนั้นก็มีบทความของรองศาสตราจารย์ วุฒิชัย มูลศิลป์ เรื่อง “เส้นทางสายแพรไหม”

อนึ่ง มีงานวิชาการเกี่ยวกับเส้นทางสายแพรไหมทางทะเลอยู่บ้าง แต่ไม่นับเนื่องอยู่ในเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรง เพราะขอบเขตของสารนิพนธ์นี้อยู่ที่เส้นทางสายแพรไหมทางบกในสมัยราชวงศ์ถัง ใน พ.ศ. 2533 องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้สนับสนุนให้มีการสัมมนาเกี่ยวกับเส้นทางสายแพรไหมในประเทศต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเส้นทางนี้ รวมทั้งให้มีการเดินทางย้อนรอยเส้นทางสายแพรไหมตั้งแต่จุดเริ่มต้นจนถึงปลายทางด้วย ประเทศไทยได้เข้าร่วมกิจกรรมนี้ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางสายแพรไหมทางทะเล กระทรวงศึกษาธิการโดยสำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้สนับสนุนให้มีการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเส้นทางสายแพรไหมในประเทศไทย และจัดสัมมนาทางวิชาการในเดือนกันยายน พ.ศ. 2533 มีบทความวิชาการที่นำเสนอในงานสัมมนานี้มากกว่า 10 บทความ อนึ่ง เรื่องเส้นทางสายแพรไหมทางทะเลนั้นยังเป็นที่ถกเถียงกันในวงวิชาการว่าจะรับหรือไม่ว่าเป็นเส้นทางสายแพรไหม เพราะสินค้าที่ซื้อขายกันส่วนใหญ่่นั้นเป็นเครื่องเทศและถั่วยวามมิใช่ผ้าไหมและผ้าแพร ปัจจุบันมีนักวิชาการที่รับและที่ยังปฏิเสธอยู่

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ยังมีเอกสารวิชาการภาษาไทยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อสารนิพนธ์นี้อยู่ไม่มากนัก การค้นคว้าเรียบเรียงและเผยแพร่เรื่อง “การรับวัฒนธรรมต่างชาติที่มาจากทางตะวันตกของจีนในสมัยราชวงศ์ถังผ่านเส้นทางสายแพรไหม (ค.ศ. 618 – 907)” จึงน่าสนใจและน่าจะเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการ

ความมุ่งหมายของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาบทบาทของเมืองสำคัญบางเมืองบนเส้นทางสายแพรไหมที่มีอิทธิพลในการเผยแผ่วัฒนธรรมด้านต่าง ๆ จากชนหลายชาติเข้าสู่ประเทศจีนในสมัยราชวงศ์ถัง
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลให้ประเทศจีนในสมัยราชวงศ์ถังเปิดรับวัฒนธรรมต่างชาติที่ผ่านเข้ามาตามเส้นทางสายแพรไหม
3. เพื่อศึกษาผลกระทบของอิทธิพลวัฒนธรรมต่างชาติที่มาตามเส้นทางสายแพรไหมต่อวัฒนธรรมจีนในสมัยราชวงศ์ถัง

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1. ทราบถึงบทบาทของเมืองสำคัญบางเมืองบนเส้นทางสายแพรไหมที่มีอิทธิพลในการเผยแผ่วัฒนธรรมด้านต่าง ๆ จากชนหลายชาติเข้าสู่ประเทศจีนในสมัยราชวงศ์ถัง
2. ทราบถึงปัจจัยที่ส่งผลให้ประเทศจีนในสมัยราชวงศ์ถังเปิดรับวัฒนธรรมต่างชาติที่ผ่านเข้ามาตามเส้นทางสายแพรไหม
3. ทราบถึงผลกระทบของอิทธิพลวัฒนธรรมต่างชาติที่มาตามเส้นทางสายแพรไหมต่อวัฒนธรรมจีนในสมัยราชวงศ์ถัง

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ศึกษาระดับมหภาคในแนวประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการรับวัฒนธรรมต่างชาติที่มาจากทางตะวันตกของจีนผ่านเส้นทางสายแพรไหมในสมัยราชวงศ์ถัง ค.ศ. 618 – 907 (พ.ศ. 1161 – 1450)

วิธีการศึกษาค้นคว้า

สารนิพนธ์นี้ใช้วิธีการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ (historical approach) โดยใช้เอกสารทุติยภูมิ (secondary source) ในภาษาอังกฤษและภาษาไทย

นิยามศัพท์เฉพาะ

คำว่า “วัฒนธรรมต่างชาติที่มาจากทางตะวันตกของจีน” นั้น หมายถึงวัฒนธรรมอินเดีย เปอร์เซีย และกรีก-โรมัน

คำว่า “เส้นทางสายแพรไหม” ถูกระบุตามคำนิยามในภาคผนวกของพระราชนิพนธ์ มิ่งไกลในรอยทราย ที่กล่าวไว้ว่า

The Silk Road เป็นคำที่นักภูมิศาสตร์ชาวเยอรมันชื่อ บาร์อน เพอร์ดินานด์ ฟอน ริชโทเฟน บัญญัติขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เพื่อให้เรียกเส้นทางการค้าระหว่างประเทศก่อนสมัยใหม่ที่ดำเนินการโดยกองคาราวาน เชื่อมการติดต่อค้าขายระหว่างจีนกับแคว้นต่าง ๆ ในเอเชียกลาง เอเชียใต้ เอเชียตะวันตก และยุโรป หลังจากนั้นคำนี้ได้ใช้กันอย่างแพร่หลายสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ภาษาจีนเรียก The Silk Road ว่า ซื่อฉิวจือลู๋ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงแปลจากภาษาจีนว่า เส้นทางสายแพรไหม

สำหรับการถอดเสียงภาษาจีนเป็นภาษาไทยในสารนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้เขียนได้ยึดหลักการถอดเสียงภาษาจีนของสำนักนายกรัฐมนตรี โดยลอกคำออกเสียงในภาษาจีนที่เขียนเป็นตัวโรมันตามแบบอย่างในข้อมูลนั้น ๆ

การศึกษาค้นคว้าในสารนิพนธ์นี้ได้จำกัดขอบเขตเฉพาะเส้นทางสายแพรไหมในประเทศจีนสมัยราชวงศ์ถัง

แหล่งข้อมูล

หอสมุดส่วนพระองค์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

หอสมุดแห่งชาติ

หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

สำนักวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร

หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ห้องสมุดสยามสมาคม

หอสมุด SOAS แห่งมหาวิทยาลัยลอนดอน

ห้องสมุดส่วนตัว ท่านผู้หญิงวรณัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา

บทที่ 1

ภูมิหลังการติดต่อระหว่างดินแดนอารยธรรมตะวันตกและตะวันออก

ก่อนสมัยราชวงศ์ถัง

แม้ว่าโดยทั่วไปแล้ว นักวิชาการจะถือว่าเส้นทางสายแพรไหมถือกำเนิดขึ้นอย่างเป็นทางการในสมัยราชวงศ์ฮั่น หรือประมาณศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสตกาล แต่การติดต่อระหว่างตะวันออกและตะวันตกไม่ว่าจะเป็นการแลกเปลี่ยนด้านวิทยาการ หรือการค้าขายในรูปของการแลกเปลี่ยนสินค้าต่อกันเป็นทอด ๆ จากเมืองหนึ่งไปสู่อีกเมืองหนึ่ง ได้เริ่มขึ้นก่อนหน้านั้นนานแล้ว โดยมีพ่อค้าวาณิชและนักเดินทางนิรนามเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมอารยธรรมของ 2 ชักโลก แต่เรื่องราวการติดต่อสัมพันธ์กันก็ถูกกลืนหายไปกับกระแสธารของกาลเวลา ไม่ค่อยมีร่องรอยหลักฐานให้ศึกษาค้นคว้าอย่างละเอียด อย่างไรก็ตาม ยังมีหลักฐานทางโบราณคดีและตำนานเกี่ยวกับดินแดนทางตะวันตกเหลืออยู่บ้าง ซึ่งข้อมูลจากหลักฐานเหล่านี้ยืนยันบทบาทของผู้บุกเบิกเส้นทางติดต่อระหว่างตะวันตกกับตะวันออก ก่อนที่จะมีการจดบันทึกทางประวัติศาสตร์ถึงการติดต่อระหว่าง 2 ชักโลกในสมัยพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชและในสมัยราชวงศ์ฮั่นเรื่อง จั๋งเซียนเดินทางไปตะวันตกเพื่อติดต่อกับพวกเยว่จื่อ จนส่งผลต่อเนื่องให้มีการเปิดเส้นทางสายแพรไหม

1. 1 หลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับการติดต่อระหว่างตะวันตกและตะวันออก

หลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงถึงการติดต่อระหว่างตะวันตกและตะวันออกนั้นชุดค้นพบในสุสานของกษัตริย์ราชวงศ์ซัง (Shang Dynasty, ?1766–?1122 B.C.) ที่เมืองต้าซัง (Da Shang) หรือบริเวณเมืองอานหยัง (Anyang) มณฑลเหอหนาน (Henan Province) ในปัจจุบัน เมืองต้าซังเป็นเมืองหลวงแห่งสุดท้ายซึ่งสร้างขึ้นโดยกษัตริย์องค์ที่ 19 แห่งราชวงศ์ซังเมื่อประมาณ 1300 ปีก่อนคริสตกาล¹

¹ W. Scott Morton. (1995). *China : Its History and Culture*. p. 16.

เนื่องจากวัฒนธรรมในสมัยราชวงศ์ซ่งให้ความสำคัญกับชีวิตหลังความตายมาก สุสานแห่งนี้จึงเต็มไปด้วยสิ่งของที่ผู้ตายได้ใช้ในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ อาวุธ สุนัขตัวโปรด ม้า หรือแม้แต่ข้าทาสบริวาร ต่างถูกฝังรวมกันไปเพื่อให้ผู้ตายได้ใช้ในโลกหน้าทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องใช้ที่ทำจากสำริด อันเป็นเครื่องแสดงฐานะที่สำคัญทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจของผู้ตาย นอกจากนี้ ภายในสุสานยังพบรถศึกเทียมม้า (Chariot) พร้อมคนขับและม้า 2 ตัว² นับเป็นการค้นพบครั้งแรก นักโบราณคดีถือว่าแหล่งโบราณคดีที่เมืองต้าซังหรือเมืองอานหยิงในปัจจุบันเป็นวัฒนธรรมช่งยุคหลัง ประมาณ 1300 ปีก่อนคริสตกาล³

รถศึกเทียมม้าที่ค้นพบมีความคล้ายคลึงกันทั้งในส่วนของโครงสร้างและการใช้งานกับรถศึกเทียมม้าที่ใช้กันแพร่หลายแถบเอเชียตะวันตกในราวปี 1500 ก่อนคริสตกาล ตัวรถและล้อทั้งสองทำด้วยไม้ ประกอบเข้ากันด้วยชิ้นส่วนที่เป็นสำริด มีแท่งไม้สำหรับเทียมม้า 2 หรือ 4 ตัวตามสถานะของเจ้าของรถ รถศึกเทียมม้ามักมีน้ำหนักเบาและมีความคล่องตัวสูง ทั้งยังมีความทนทานสามารถรับน้ำหนักคนได้ถึง 3 คน ไม่ว่าจะเป็นคนขับ มือธนูหรือมือหอก และเจ้าของรถศึกเทียมม้า⁴ ความคล้ายคลึงกันของรถศึกเทียมม้าเหล่านี้ทำให้นักโบราณคดีเชื่อว่า น่าจะเกิดขึ้นจากการเผยแพร่วัฒนธรรมจากตะวันตกมากกว่าการค้นคิดด้วยตนเองของชาวจีน⁵ และเป็นหลักฐานที่แสดงถึงการติดต่อระหว่างตะวันตกและตะวันออกก่อนการเปิดเส้นทางสายแพรไหม

นักโบราณคดีเชื่อว่าแม้แต่จะวัฒนธรรมจะมีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองในแง่ศิลป-หัตถกรรม หรือวิทยาการแขนงใดแขนงหนึ่ง แต่ไม่มีวัฒนธรรมใดอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้โดยปราศจากการติดต่อสื่อสารกับวัฒนธรรมอื่นแม้ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ก็ตาม⁶ นักโบราณคดี

²Jacques Gernet. (1996). *A History of Chinese Civilization*. translated by J. R. Foster & Charles Hartman. p. 41 – 42.

³Caroline Blunden & Mark Elvin. (1983). *Cultural Atlas of China*. p.58–59.

⁴John King Fairbank. (1994). *China : A New History*. p. 38.

⁵Arthur Cotterell. (1988). *op.sit*. p. 15.

⁶John King Fairbank. (1994). *op.cit*. p. 41.

ได้สันนิษฐานว่าประมาณ 1700 ปีก่อนคริสตกาล ชนเผ่าเร่ร่อนอินโด-ยูโรเปียน (Indo-European) บริเวณทะเลสาบแคสเปียน (Caspian Sea) ได้รับเอาเกวียนเทียมวัวที่ใช้ในการเกษตรแถบลุ่มน้ำไทกริสและยูเฟรติส (Tigris-Euphrates Valley) หรือบริเวณประเทศอิรักในปัจจุบันมาพัฒนาเป็นรถศึกเทียมม้า เมื่อมาผสมผสานกันเข้ากับการที่ชนเผ่านี้รู้จักใช้น้ำไม้เป็นอาวุธ ก็มีผลต่อวิวัฒนาการด้านการทำศึกสงครามที่นำไปสู่การขยายอำนาจของชนเผ่าอินโด-ยูโรเปียน เช่น การที่ชนเผ่าอารยัน (Aryan) รุกรานอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุแห่งโมเฮนโจดาโร (Mohenjo-daro) และฮารัปปา (Harappa)⁷

การขยายอิทธิพลของชาวอินโด-ยูโรเปียนได้มีส่วนช่วยแพร่ขยายความรู้ด้านการรบด้วยรถศึกเทียมม้า และนักโบราณคดีเชื่อว่าได้แพร่มาสู่อารยธรรมลุ่มแม่น้ำหวงเหอในสมัยราชวงศ์ซังตอนปลายซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองอานหยิงโดยผ่านทางวัฒนธรรมทุ่งหญ้าของชนเผ่าเร่ร่อนในเอเชียกลาง⁸ อย่างไรก็ตาม การเผยแผ่วัฒนธรรมหรือวิทยาการจากทางตะวันตกในช่วงนี้มิได้มีความเข้มข้นหรือต่อเนื่องอย่างเพียงพอที่จะก่อผลกระทบต่ออารยธรรมจีนดังเช่นในสมัยราชวงศ์ถัง⁹

หลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่งที่เป็นเครื่องยืนยันถึงการติดต่อในเชิงพาณิชย์ระหว่างตะวันตกและตะวันออกก่อนการเปิดเส้นทางสายแพรไหม ได้แก่ หินหยกชนิดเนฟไรท์ (nephrite) ที่พบมากในแถบเอเชียกลาง¹⁰ หินหยกเป็นวัตถุดิบสำคัญในศิลปหัตถกรรมของจีนมาตั้งแต่ช่วงยุคหินใหม่ (Neolithic) หรือประมาณ 5,000–2,000 ปีก่อนคริสตกาล เช่น ที่แหล่งวัฒนธรรมหงซาน (Hongshan) ในมณฑลเหลียวหนิง (Liaoning) นักโบราณคดีได้ขุดพบเครื่องประดับหยกและตุ๊กตาแกะสลักขนาดเล็กเป็นรูปเต่า นก และ สัตว์ครึ่งหมูครึ่งมังกรที่ทำจากหินหยกด้วยเช่นกัน เชื่อกันว่าตุ๊กตาเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมเพื่อความอุดม

⁷Stuart Legg. (1995). *The Barbarians of Asia : The People of the Steppes from 1600 B.C.* p. 54–57.

⁸*Ibid.*

⁹John King Fairbank. (1994). *op.cit.* p.41.

¹⁰Jessica Rawson, ed. (1992). *The British Museum Book of Chinese Art.* p. 48.

สมบัติของพืชพันธุ์ธัญญาหาร¹¹ หลักฐานโบราณคดีที่ขุดค้นพบแสดงให้เห็นว่าหินหยกถูกนำมาใช้ในวัฒนธรรมจีนตั้งแต่เริ่มแรก และได้ปรากฏสืบทอดในวัฒนธรรมจีนยุคหลังอย่างต่อเนื่อง แต่เนื่องจากดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำหวงเหออันเป็นแหล่งอารยธรรมยุคต้นของวัฒนธรรมจีนนั้นไม่พบแหล่งของหินหยก นักโบราณคดีจึงสันนิษฐานว่าหินหยกน่าจะถูกลำเลียงมาจากทะเลทรายภาคกลางมา โดยเฉพาอย่างยิ่งพื้นที่แถบเมืองโคทานที่มีหินหยกเนื้อดีเป็นจำนวนมาก¹²

จากที่ได้บรรยายมา จะเห็นได้ว่าในปัจจุบัน (พ.ศ. 2541) ยังขุดค้นพบหลักฐานโบราณคดีไม่มากนักเกี่ยวกับการติดต่อระหว่างตะวันตกและตะวันออกก่อนการเกิดเส้นทางสายแพรไหมในสมัยราชวงศ์ฮั่น แต่หลักฐานเท่าที่ค้นพบก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงร่องรอยของการติดต่อระหว่างอารยธรรมทั้งสองก่อนช่วงเวลาดังกล่าว

1. 2 ตำนานเกี่ยวกับการติดต่อระหว่างตะวันตกและตะวันออก

หลักฐานที่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรเกี่ยวกับการติดต่อระหว่างตะวันตกและตะวันออกเริ่มปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในบันทึกไม้ไผ่ (Bamboo Annals) ซึ่งค้นพบในสมัยราชวงศ์จิ้นตะวันตก (Western Jin Dynasty, ค.ศ. 265–317) ใน ค.ศ. 279 จากการขุดสุสานฝังพระศพของกษัตริย์แห่งแคว้นเว่ย (Wei) ในยุคจั้นกั๋ว (Zhanguo or Warring States Period, 476–221 B.C.) กษัตริย์พระองค์นี้สิ้นพระชนม์ในปี 295 ก่อนคริสตกาล¹³ บันทึกนี้แม้ว่าจะอยู่ในรูปของตำนานมากกว่าการจดบันทึกทางประวัติศาสตร์ แต่ข้อมูลในบันทึกก็สามารถยืนยันได้ว่าชาวจีนแถบลุ่มแม่น้ำหวงเหอในสมัยราชวงศ์โจวมีความรู้เกี่ยวกับดินแดนทางตะวันตกจากการติดต่อสัมพันธ์กัน

ในบันทึกไม้ไผ่ได้กล่าวถึงตำนานการเดินทางของอ๋องมู่ (The Travel of King Mu)

¹¹Patricia Buckley Ebrey. (1996). *Cambridge Illustrated History of China*. p. 20.

¹²Irene M. Franck & David M. Brownstone. (1986). *The Silk Road : A History*. p. 55.

¹³บันทึกไม้ไผ่ (เอกสารโบราณที่ใช้ไม้ไผ่เป็นวัสดุในการจดบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ) ในสุสานมีมากกว่า 20 เรื่อง มีด้วยกันทั้งหมดประมาณ 80 ผูก หรือกว่า 100, 000 ตัวอักษร.

James Legge. (1994). *The Chinese Classics, Vol. III*. p. 104 – 105.

กษัตริย์แห่งราชวงศ์โจว (Zhou Dynasty, ?1122 – 256 B.C.)¹⁴ ผู้ซึ่งครองราชย์เมื่อประมาณ 1000 ปีก่อนคริสตกาล อ๋องมู่ได้ออกเดินทางไปยังดินแดนตะวันตกโดยผ่านประตูหยก (Yu Men or Jade Gate) ด้วยความฝันที่จะเดินทางท่องเที่ยวไปให้ทั่วโลก และจารึกรอยรถศึกและกีบม้าของพระองค์ลงทั่วดินแดนใต้ฟ้ากว้าง¹⁵

นักวิชาการได้ตีความข้อมูลจากตำนานการเดินทางของอ๋องมู่ไว้ดังนี้ **ไอรีน เอ็ม แฟรงก์ และเดวิด เอ็ม บราวน์สโตน** ได้ให้ข้อสังเกตว่าน่าจะมีการใช้ข้อมูลจากบันทึกการเดินทางของพ่อค้านิรนามมาเป็นหลักฐานในการเขียนด้วย เพราะในตำนานได้บรรยายถึงแร่ธาตุ พืชพันธุ์ และสัตว์ชนิดต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในดินแดนตะวันตกได้อย่างถูกต้อง เช่น กล่าวถึง 'ดินแดนแห่งนกสีแดง' (country of Red Bird) ว่ามีหินหยกเนื้อดีอยู่มาก ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเมืองโคทาน หรือการเอ่ยถึงภูมิประเทศของดินแดนตะวันตกดังเช่น เทือกเขาคุนหลุนว่าเป็นแหล่งต้นกำเนิดของแม่น้ำสายต่าง ๆ เป็นต้น¹⁶

แฟรงก์และบราวน์สโตนยังกล่าวต่อไปว่าเนื่องจากประเพณีนิยมของผู้บันทึกประวัติศาสตร์มีความต้องการจะเน้นถึงความชอบธรรมของกษัตริย์ในการครองราชย์ รวมทั้งความสำคัญของการประดิษฐ์และการค้นพบต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อวัฒนธรรมและการดำรงชีวิต¹⁷ และเพื่อให้ความชอบธรรมในอำนาจของกษัตริย์ได้รับการยอมรับยิ่งขึ้น ผู้จดบันทึกประวัติศาสตร์จึงมักยกการค้นพบเหล่านี้ให้เป็นพระราชกรณียกิจของบรรดากษัตริย์ต่าง ๆ ในอดีต ไม่ว่าจะเป็นการค้นพบไฟ การเกษตร การปลูกหม่อน เลี้ยงไหม หรือการชลประทาน ท่อน้ำ¹⁸ ดังเช่นตำนานเกี่ยวกับกษัตริย์อู๋ (King Yu) ผู้ก่อตั้งราชวงศ์เซี่ยที่สาบานจะไม่ไปพบครอบครัวจนกว่าจะสามารถคิดค้นวิธีท่อน้ำเพื่อแก้ปัญหา น้ำท่วมได้สำเร็จ¹⁹ วิธีการบันทึก

¹⁴Caroline Blunden & Mark Elvin. (1983). *op.cit.* p. 60.

¹⁵Irene M. Franck & David M. Brownstone. (1986). *op. cit.* p. 33. (Citing Commentary on Classic of Spring and Autumn / Chunqiu)

¹⁶*Ibid.* p. 34.

¹⁷W. Scott Morton. (1995). *op.cit.* p. 13.

¹⁸*Ibid.*

¹⁹Arthur Cotterell. (1988). *op.cit.* p. 12.

ที่กล่าวมานี้ นอกจากจะเป็นการสร้างบารมีและคุณงามความดีให้แก่ปฐมกษัตริย์ราชวงศ์เซี่ยแล้ว ยังเป็นการง่ายสำหรับผู้บันทึกประวัติศาสตร์ที่จะอธิบายถึงจุดกำเนิดของสิ่งต่าง ๆ ด้วย ในกรณีการเดินทางไปยังดินแดนตะวันตกของบุคคลนิรนามก็เช่นกัน ได้ถูกกล่าวอ้างนำมาผสมผสานเข้าเป็นการเดินทางของอ๋องมู่ในบันทึกไมไ่

นอกจากเรื่องแร่ธาตุ พืชพันธุ์ และสัตว์ต่าง ๆ แล้ว ในบันทึกการเดินทางของอ๋องมู่ยังได้กล่าวถึงพิธีการต้อนรับอาคันตุกะจากต่างเมืองของประเทศเหล่านี้ ด้วยการให้ของขวัญอันสูงค่าเพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้มาเยือน เมื่ออ๋องมู่เดินทางมาถึงดินแดนของผู้คนที่สืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษเดียวกัน คือ เทพเจ้าแห่งแม่น้ำหวงเหอ เจ้าผู้ครองนครแห่งนั้นได้มอบหนังสือดาว 10 ผืนและม้าอีก 26 ตัวเป็นของขวัญแด่อ๋องมู่ แพร่งก์และบราร์นส์โตนมองการมอบหรือแลกเปลี่ยนของขวัญว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการค้าขั้นต้นหรือการแลกเปลี่ยนสินค้าตามธรรมเนียมปฏิบัติที่ทำการในสังคมตะวันออก²⁰ มีข้อน่าสังเกตว่า วัฒนธรรมจีนโบราณนั้นไม่ยกย่องอาชีพพ่อค้า เห็นว่าเป็นอาชีพที่ไม่ลงแรงทำ เอาเปรียบผู้อื่น ขาดศีลธรรมของผู้เจริญ เพราะมุ่งเน้นแต่การหากำไรเป็นเงินทองและผลประโยชน์ ดังนั้น เมื่อชนชั้นปกครองคิดจะหาผลประโยชน์จากการค้า จึงมักต้องใช้พิธีการต่าง ๆ มาช่วยปกปิด ต่อมาในสมัยขุนชิวขงจื้อ (Confucious) ได้นำความคิดนี้มาเสนออย่างเป็นระบบ และสืบทอดความคิดที่ไม่ยกย่องพ่อค้าต่อมาในสังคมจีนสมัยจารีต

อย่างไรก็ตาม มีนักวิชาการที่ดีความพิธีการการมอบของขวัญหรือบรรณาการต่างออกไปในอีกแง่หนึ่งว่า หมายถึง การยอมรับเป็นประเทศในความอารักขาของราชวงศ์โจว **จากส์ แชรน์** ได้เสนอข้อคิดว่า บันทึกการเดินทางของอ๋องมู่สะท้อนให้เห็นถึงการแผ่ขยายอาณาเขตของราชวงศ์โจวไปทางตะวันตกเฉียงเหนือของจีน หรือทางมณฑลกานซู และภูมิภาคปกครองตนเองซินเจียงในปัจจุบันเมื่อช่วงประมาณ 1,000 ปีก่อนคริสตกาล เนื่องจากความมั่นคงทางการเมืองและเศรษฐกิจของราชวงศ์โจวในระบอบดังกล่าวส่งผลต่อเนื่องให้เป็นสมัยแห่งการขยายดินแดนไปทางตะวันตกเฉียงเหนือของจีน²¹

ข้อความบางตอนจากบันทึกการเดินทางของอ๋องมู่ สนับสนุนข้อสังเกตดังกล่าวของ

²⁰Irene M. Franck & David M. Brownstone. (1986). *op.cit.* p.36

²¹Jacques Gernet. (1996). *op.cit.* p. 52.

แซร์เนย์ เช่น เจ้าผู้ครองนครทางตะวันตกผู้หนึ่งได้มอบ 'ปี้' (bi) หรือแผ่นหยกรูปกลมที่มีรูตรงกลางอันเป็นเครื่องหมายแสดงตำแหน่งของขุนนางให้แก่ฮ่องมู่ ผู้ซึ่งได้นำไปเป็นเครื่องสักการะเทพเจ้าแห่งแม่น้ำ ซึ่งได้ปรากฏสร้างขึ้นและอวยพรให้ฮ่องมู่ได้ครองบัลลังก์ยาวนานและปกครองโดยตั้งมั่นอยู่ในธรรม²² เรื่องราวดังกล่าวนอกจากจะเป็นการแสดงความนอบน้อมในฐานะเมืองประเทศราชต่อฮ่องมู่แล้ว ยังยืนยันถึงความชอบธรรมในการปกครองรัฐทางตะวันตกเหล่านี้ด้วย สอดคล้องกับประเพณีปฏิบัติของราชวงศ์โจวที่ใช้ธรรมเนียมการแลกเปลี่ยนของขวัญเป็นเครื่องแสดงความเป็นใหญ่เหนือประเทศราชทั้งปวง²³ ประการที่ 2 ฮ่องมู่เดินทางไปยังดินแดนตะวันตกพร้อมด้วยกองทหารติดตามอีก 6 กอง ระหว่างการเดินทางได้แต่งตั้งเจ้าผู้ครองนครไปตามรายทางเมื่อผ่านเข้าไปยังดินแดนป่าเถื่อนที่ผู้คนมิได้สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน²⁴ ข้อมูลดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากข้อมูลใน ซื่อจิง (Shijing or Book of Poetry) ที่ได้บันทึกถึงการยกทัพภายใต้การนำของฮ่องมู่กษัตริย์องค์ที่ 5 แห่งราชวงศ์โจว ในปี 984 ก่อนคริสตกาล ไปปราบปรามชนเผ่าเร่ร่อนทางตะวันตกที่แข็งเมือง²⁵

เมื่อพิจารณาจากการตีความของแซร์เนย์ ประเพณีปฏิบัติของราชวงศ์โจวและข้อมูลจากซื่อจิง แล้ว การเดินทางของฮ่องมู่ น่าจะเกิดจากปัจจัยทางการเมืองและการทหารมากกว่าการพาณิชย์ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ข้อสันนิษฐานของแฟรงก์และบราวน์สโตนเกี่ยวกับการค้าขายในรูปของการแลกเปลี่ยนของขวัญนั้นไม่ถูกต้อง แม้ว่าการค้าอาจไม่ใช่จุดมุ่งหมายหลักของการเดินทางเป็นแต่เพียงผลพลอยได้ก็ตาม อย่างไรก็ตาม การติดต่อสื่อสารทั้งเชิงพาณิชย์และเชิงวัฒนธรรมในช่วงนี้มีได้มีการจดบันทึกในลักษณะงานเขียนทางประวัติศาสตร์ ตราบจนกระทั่งถึงสมัยของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชแห่งแคว้นมาเซโดเนียที่ได้กรีธาทัพยึดครองอาณาจักรรอบทะเลเมดิเตอร์เรเนียนไปจนถึงอาณาจักรแถบลุ่มแม่น้ำสินธุ จึงได้มีการบันทึกเหตุการณ์นี้ในเชิงประวัติศาสตร์

²²Irene M. Franck & David M. Brownstone. (1986). *op.cit.* p.34.

²³John King Fairbank. (1994). *op.cit.* p. 40 – 41.

²⁴Irene M. Franck & David M. Brownstone. (1986). *op.cit.* p. 34, 36.

²⁵Arthur Cotterell. (1988). *op.cit.* p. 37 – 38.

1. 3 พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชกับการแพร่ขยายอารยธรรมกรีกในดินแดนทางตะวันตกของจีน

ภายหลังการรวบรวมรัฐอิสระบนคาบสมุทรกรีกเข้าอยู่ใต้การปกครองของแคว้นมาเซโดเนียแล้ว²⁶ ในปี 334 ก่อนคริสตกาล พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชพร้อมกับทหารจำนวน 35, 000 คนได้เดินทางสู่เอเชีย เพื่อสานต่อความฝันของพระเจ้าฟิลิปที่ 2 (Phillip II, 384–336 B.C.) ที่จะยึดครองจักรวรรดิเปอร์เซีย (Persian Empire)²⁷ พระองค์เรียกการเดินทัพครั้งนี้ว่าเป็นสงครามศักดิ์สิทธิ์ เพื่อลงโทษจักรวรรดิเปอร์เซียที่เคยรุกราน ย่ำยี และทำลายนครรัฐต่าง ๆ ของกรีกถึง 2 ครั้ง²⁸ พระเจ้าอเล็กซานเดอร์ได้ดำเนินการรบบตามยุทธศาสตร์ที่วางไว้อย่างรอบคอบ เริ่มด้วยการตีอาณานิคมกรีกตามริมฝั่งทะเลอีเจียนคืนมาจากการปกครอง

²⁶แคว้นมาเซโดเนียตั้งอยู่ทางตอนเหนือของคาบสมุทรกรีก ถึงแม้ว่าชาวมาเซโดเนียนจะมีเชื้อชาติกรีกเช่นเดียวกับรัฐอิสระทางตอนใต้ เช่น เอเธนส์ (Athens) หรือ สปาร์ตา (Sparta) แต่มักถูกมองว่าเป็นพวกบ้านนอก ป่าเถื่อนไร้วัฒนธรรม.

Joint Association of Classical Teachers. (1990). *The World of Athens : An Introduction to Classical Athenian Culture*. p.51.

²⁷ในปี 553 ก่อนคริสตกาล พระเจ้าไซรัสมหาราช (Cyrus the Great) ได้รวบรวมชนเผ่ามีดส์ (Medes) และเปอร์เซียเพื่อก่อตั้งจักรวรรดิเปอร์เซียภายใต้ราชวงศ์อาคีมีนิด (Achaemenid Dynasty) ในช่วงที่จักรวรรดิเปอร์เซียเจริญสูงสุดมีอาณาเขตครอบคลุมจากอียิปต์ทางตะวันออกลงจดอินเดียทางตะวันตก.

Grant Uden, ed. (1985). *Longman Illustrated Encyclopedia of World History*. p. 700 – 701.

²⁸กษัตริย์แห่งจักรวรรดิเปอร์เซีย 2 พระองค์ คือ พระเจ้าดารีอุส (Darius, 512 – 485 B.C.) และพระเจ้าเซอร์ซีส (Xerxes, 485 – 464 B.C.) ได้เคยยกทัพยึดครองอาณานิคมกรีกตามริมฝั่งทะเลอีเจียน (Aegean Sea) ในเอเชียไมเนอร์ (Asia Minor) หรือในประเทศตุรกีปัจจุบัน รวมทั้งได้เข้ายึดครองรัฐอิสระในคาบสมุทรกรีกด้วย.

Joint Association of Classical Teachers. (1990). *op.cit.* p. 11 – 15

ของจักรวรรดิเปอร์เซีย²⁹ แล้วอ้อมทะเลเมดิเตอร์เรเนียนเข้าโจมตีซีเรีย (Syria) และอียิปต์ในขั้นต่อไป ทั้งนี้เพื่อกดดันเสบียงและกำลังกองทัพเรือของเปอร์เซีย จากนั้นพระองค์จึงได้ยกทัพเข้าโจมตีศูนย์กลางของจักรวรรดิเปอร์เซียซึ่งประกอบด้วยนครบาบิโลเนีย (Babylonia) นครซูซา (Susa) และนครเปอร์เซโพลิส (Persepolis) พระเจ้าอเล็กซานเดอร์ได้เผาทำลายปราสาทราชวังของพระเจ้าเซอร์ซัสเพื่อแสดงถึงจุดจบของจักรวรรดินี้³⁰ และเพื่อเป็นการแก้แค้นพระเจ้าเซอร์ซัสที่เผาโครโพลิส (Acropolis)³¹ ของนครเอเธนส์³²

แม้ว่าพระเจ้าอเล็กซานเดอร์จะได้บรรลุจุดประสงค์ของสงครามอันศักดิ์สิทธิ์แล้วก็ตาม แต่พระองค์ยังมีความฝันอีกประการหนึ่งที่จะยึดครองโลกทั้งหมด (conquer all the known world) จึงได้มุ่งหน้าเดินทางต่อมาทางเอเชียกลางและทางเหนือของเอเชียใต้ เข้าตีเมืองต่าง ๆ ตามเส้นทางจากพาร์เทีย แบกเทรีย ซอกเดียนา ถึงแคว้นปันจาบ (Punjab) ของอินเดีย อย่างไรก็ตาม ในปี 324 ก่อนคริสตกาล ความฝันของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ต้องมาสะดุดลงเมื่อทหารที่ทำสงครามติดต่อกันเป็นเวลากว่า 10 ปี เรียกร้องจะกลับดินแดนบ้านเกิดบนริมฝั่งแม่น้ำไฮฟาสิส (Hyphasis)³³ นับเป็นครั้งแรกที่พระองค์ประสบความพ่ายแพ้ และจำต้องเดินทางกลับไปยังศูนย์กลางแห่งจักรวรรดิเปอร์เซียเพื่อรอเกณฑ์ทหารรุ่นใหม่ แต่แล้วในวันที่ 13 มิถุนายน ปี 323 ก่อนคริสตกาล พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชก็สิ้นพระชนม์ด้วยโรค

²⁹พระเจ้าไซรัสมหาราช ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์อาคีมีนิด เป็นผู้วางระบบการปกครองของจักรวรรดิเปอร์เซีย โดยแบ่งออกเป็น 20 มณฑล หรือ แซเทรปปี้ (Satrapy) มีผู้ว่าราชการมณฑล หรือ แซเทรป (Satrap) ซึ่งมีอำนาจเต็มในการปกครอง และว่าการกองทัพประจำมณฑลด้วย ส่วนอาณานิคมชาวกรีกตามริมฝั่งทะเลอีเจียนอยู่ภายใต้การควบคุมของแซเทรปแห่งซาร์ดีส (Satrap of Sardis) และแซเทรปแห่งดาสซิลอน (Satrap of Dascyion) แซเทรปทั้งสองนี้ มิได้ปกครองอาณานิคมกรีกโดยตรง แต่ปล่อยให้ชาวกรีกปกครองกันเอง เพียงแต่ต้องส่งบรรณาการและกองทหารเมื่อเกิดศึกสงคราม

J.B. Bury and Russell Meiggs. (1989). *A History of Greece : To the Death of Alexander the Great.* p.149.

³⁰Robin Lane Fox. (1986). *op. cit.* p. 260 – 261.

³¹คำว่า ‘อโครโพลิส’ เป็นภาษากรีกมีความหมายว่า “จุดสูงสุดของเมือง” อันเป็นที่ตั้งวิหารของเทพประจำเมือง อีกทั้งยังมักใช้เป็นถ้ำแห่งสุดท้ายในการรบอีกด้วย

Joint Association of Classical Teachers. (1990). *op.cit.* p.360.

³²Herodotus. (1972). *The Histories*, translated by Aubrey de Selincourt. p. 541.

³³J. B. Bury & Russell Meiggs. (1989). *op.cit.* p.485.

ปอดบวมที่นครบาบิโลเนีย ขณะมีพระชนมได้ 33 ปี³⁴

แม้ว่าจักรวรรดิของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์จะไม่สามารถดำรงอยู่ได้ภายหลังการสิ้นพระชนม์ของพระองค์ และถูกตัดแบ่งกันในหมู่ขุนศึก เช่น ขุนพลโทเลมี (Ptolemy) ได้ยึดครองดินแดนในอียิปต์ ส่วนขุนพลเซลุคัส (Seleucus) ได้ก่อตั้งราชวงศ์เซลุซิดในเปอร์เซีย³⁵ แต่การเดินทัพเป็นเวลานาน 10 ปีของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ก็ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงมาสู่วัฒนธรรมท้องถิ่นในเอเชียด้วย มีการเผยแพร่อารยธรรมกรีกทั้งด้านสถาปัตยกรรม ศิลปะ การเมืองการปกครอง และภาษาตามเส้นทางเดินทัพ³⁶ พระเจ้าอเล็กซานเดอร์ได้สร้างนครรัฐอเล็กซานเดรีย (Alexandria) จำนวน 18 แห่งกระจายจากลุ่มน้ำยูเฟรติส (Euphrates) จนถึงแคว้นปันจาบในอินเดีย³⁷ บนรากฐานแห่งความเชื่อที่ว่านครรัฐแบบกรีกมีความสมบูรณ์กว่านครรัฐแบบใด ๆ นโยบายการสร้างเมืองตามรายทางเพื่อแสดงถึงความยิ่งใหญ่ของกรีก และเพื่อทิ้งทหารผ่านศึกที่บาดเจ็บให้พักรักษาตัว รวมทั้งการส่งเสริมวัฒนธรรมกรีกจากอิทธิพลของราชวงศ์เซลุซิดส่งผลให้ชาวพื้นเมืองได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมกรีกอย่างต่อเนื่อง

รูปแบบของนครอเล็กซานเดรียที่สร้างขึ้นล้วนลอกเลียนแบบจากผังเมืองกรีกแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ประกอบด้วยวิหารเทพเจ้า สถานที่ออกกำลัง โรงละครกลางแจ้ง และจัตุรัสกลางเมือง หรืออโกรา (agora)³⁸ ปลุกสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมกรีกที่ใช้เสาทรงคอรีนเทียน (Corinthian column) รองรับหลังคาไม้และตัวตึกที่ทำด้วยอิฐตากแห้งประดับด้วยรูปปูนปั้นและรูปแกะสลัก อันเป็นต้นแบบของพุทธศิลป์แบบคันธาระ³⁹ นอกจากนั้น ชาวเมืองยัง

³⁴Arrian. (1971). *The Campaign of Alexander*. translated by Aubrey de Selincourt. p. 405. Citing Pseudo-Callisthenes 3. 55 ; Babylonian Text.

³⁵J. B. Bury & Russell Meiggs. (1989). *op.cit.* p. 492.

³⁶Arthur Cotterell, ed. (1990). *The Penguin Encyclopedia of Ancient Civilizations*. p.155 – 156.

³⁷Robin Lane Fox. (1986). *op.cit.* p. 481.

³⁸‘อโกรา’ มีความหมายว่า ‘สถานที่นัดพบ’ ซึ่งเป็นทั้งตลาดนัด และศูนย์กลางที่ชาวเมืองมาชุมนุมกันเพื่อใช้สิทธิ์ใช้เสียงในการบริหารตามระบอบประชาธิปไตยทางตรง.

Joint Association of Classical Teachers. (1990). *op.cit.* p. 361.

³⁹Robin Lane Fox. (1986). *op.cit.* p. 482.

มีวิถีชีวิตไม่แตกต่างไปจากชาวกรีกแถบเมดิเตอร์เรเนียน ทั้งในด้านการปกครองที่ได้รับสิทธิและเสรีภาพจากการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยทางตรง การศึกษาที่ให้ความสำคัญกับปรัชญากรีกของโสกราตีส (Socrates) และเพลโต (Plato) รวมไปถึงบทละครโศกนาฏกรรมหรือมหากาพย์อีเลียด (Iliad) และออเดสซี (Odyssey) ตลอดจนเทศกาลงานฉลองให้กับเทพเจ้ากรีกต่าง ๆ เป็นต้น⁴⁰ ดังนั้น ภาษากรีกจึงเป็นภาษากลางที่ใช้ติดต่อสื่อสารกันระหว่าง 2 ชีกโลก แม้ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชยังต้องใช้ภาษากรีกและสำนวนปรัชญากรีกเป็นสื่อกลางในการเผยแพร่พุทธศาสนาในแคว้นปันจาบ⁴¹

การเดินทัพของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์นอกจากจะเป็นการเปิดโลกทัศน์ของผู้คนแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียนให้รู้จักดินแดนที่ห่างไกลออกไปตามสภาพภูมิศาสตร์ รวมทั้งช่วยพัฒนาวิทยาศาสตร์ของโลกตะวันตกด้วยคณิตศาสตร์และดาราศาสตร์จากจักรวรรดิเปอร์เซีย และอินเดียแล้ว ยังเป็นการนำอารยธรรมกรีกเข้าไปเผยแพร่และผสมเข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นในเอเชียกลางและทางเหนือของเอเชียใต้จนเกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่ที่กลมกลืนลงตัวดี เช่น ศิลปะแบบคันธาระที่รวมเอาศิลปะแบบกรีกและอินเดียเข้าด้วยกัน ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชเป็นผู้เริ่มต้นกระบวนการโลกาภิวัตน์ของอารยธรรมโบราณระหว่างตะวันตกและตะวันออก

⁴⁰Ibid. p. 483.

⁴¹Ibid. p. 482.

1. 4 การเปิดเส้นทางสายแพรไหมในราชวงศ์ฮั่น

เช่นเดียวกับการเดินทางของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช การเดินทางไปสู่ดินแดนตะวันตกของจีนก็ถูกผลักดันจากปัจจัยทางการเมืองและการทหารเช่นกัน ปัญหาเรื่องชนเผ่าชยงหนู⁴² อันเป็นชนเผ่าเร่ร่อนเชื้อสายเตอร์กที่มักเข้าปล้นสะดมทั้งสินค้าและฝูงสัตว์ตามชายแดนทางเหนือของจีนนั้น เป็นปัญหาหลักด้านความมั่นคงที่รุมเร้าราชวงศ์ฮั่นมาตั้งแต่ต้นราชวงศ์⁴³ เรื่องดังกล่าวมิใช่ปัญหาใหม่เพราะชาวจีนและอารยธรรมจีนลุ่มแม่น้ำหวงเหอต้องรับมือกับการรุกรานของชนเผ่าเร่ร่อนจากทางเหนืออยู่เสมอ ในยุคนั้นกั๋ว รัฐต่าง ๆ ที่มีพรมแดนตอนเหนือติดต่อกับเขตอิทธิพลของชนเผ่าชยงหนู เช่น รัฐเจ้า (Zhao) รัฐเยียน (Yan) รัฐเว่ย (Wei) และรัฐฉู่ (Chu) ได้เริ่มสร้างกำแพงสูงใหญ่เป็นปราการป้องกันการรุกราน ซึ่งต่อมาภายหลังได้ขยายแนวกำแพงออกไปรวมทั้งเชื่อมต่อเข้าเป็นแนวป้องกันเดียวกันในสมัยพระเจ้าฉินสื่อหวงตี้แห่งราชวงศ์ฉิน (Qin Dynasty, 221– 206 B.C.)⁴⁴ และเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า กำแพงเมืองจีน

อย่างไรก็ตาม ในราวศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาล การรุกรานจากชนเผ่าเร่ร่อนได้ทวีความรุนแรงขึ้นหลังการรวมเผ่าต่าง ๆ ของชนเผ่าชยงหนูเข้าเป็นสมาพันธ์ภายใต้การนำของเหมาดุน (Mao Dun) การโจมตีอย่างต่อเนื่องเป็นระลอกของชนเผ่าชยงหนูก่อความสั่นคลอนอย่างมากต่อความมั่นคงภายในของราชวงศ์ฮั่นที่เพิ่งรวบรวมประเทศได้ ดังนั้น พระเจ้าฮั่นเกาจู่ (Han Gaozu, 206 – 195 B.C.) ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์ฮั่นจึงเลือกใช้กองทัพเข้าปราบปรามชนเผ่าชยงหนูในปี 200 ก่อนคริสตกาล แต่การรบครั้งนี้กลับนำความพ่ายแพ้อย่างยิ่งใหญ่หลวงมายังราชสำนักราชวงศ์ฮั่น เป็นเหตุให้ต้องยอมเจรจาอย่างสันติ เพื่อโน้มน้าวให้ชนเผ่า

⁴²ซือหม่า เชียน (Sima Qian) ได้บันทึกไว้ใน สือจี้ (Shiji) ถึงชนเผ่าชยงหนูว่าสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ราชวงศ์เซี่ย (Xia Dynasty, 2140–1711 B.C.).

Ssu-ma Ch'ien. (1968). *Records of the Grand Historian of China*, translated by Burton Watson. p. 155.

⁴³Jacques Gernet. (1996). *op.cit.* p.117.

⁴⁴Patricia Buckley Ebrey. (1996). *op.cit.* p.60.

ชงหนุยอมรับนโยบายสร้างสัมพันธไมตรีด้วยการแต่งงาน หรือ เหว่ฉิน (He Qin)⁴⁵ ในการดำเนินนโยบายเหว่ฉินนั้น ราชวงศ์ฮั่นจะส่งของกำนัลประกอบด้วยทองแท่ง ผ้าไหม เหล้า ข้าว และเสบียงไปให้ชนเผ่าชงหนุยเป็นประจำ และยอมรับว่าสมาพันธ์ชนเผ่าชงหนุยมีสถานะเทียบเท่ากับราชสำนักราชวงศ์ฮั่น รวมทั้งจะส่งเจ้าหญิงจีนไปแต่งงานกับผู้นำของชนเผ่าชงหนุยด้วย เพื่อแลกกับการที่ชนเผ่าชงหนุยไม่รุกรานชายแดนจีน⁴⁶ ราชวงศ์ฮั่นได้ยึดถือนโยบายซื้อความสงบดังกล่าวเป็นเวลากว่าครึ่งศตวรรษ แม้ว่าจะเป็นการปฏิบัติตามพันธะในนโยบายนี้เพียงฝ่ายเดียว เพราะฝ่ายชนเผ่าชงหนุยก็ยังคงปล้นสะดมตามชายแดนทางตอนเหนือของจีนอยู่เนือง ๆ ⁴⁷

ครั้นถึงสมัยของพระเจ้าฮั่นอู่ตี้ (Han Wudi, 140 – 87 B.C.) การรุกรานของชนเผ่าชงหนุยได้เพิ่มมากขึ้น ในขณะที่นโยบายซื้อความสงบเริ่มส่งผลกระทบต่องบประมาณ⁴⁸ เพราะตลอดระยะเวลา 57 ปีตั้งแต่ ปี 192 ถึง ปี 135 ก่อนคริสตกาล ที่ราชวงศ์ฮั่นยึดถือนโยบายดังกล่าวได้มีการต่อข้อตกลงทั้งหมด 9 ครั้ง และทุกครั้งชนเผ่าชงหนุยต้องเรียกร้องค่าตอบแทนเป็นทองคำเพิ่มขึ้น⁴⁹ ดังนั้น พระเจ้าฮั่นอู่ตี้จึงเปลี่ยนมาใช้นโยบายให้ชนป่าเถื่อนรบกันเอง ด้วยการเลือกที่จะสร้างสัมพันธกับชนเผ่าเยว่จิวที่ถูกชนเผ่าชงหนุยเข้ารุกรานและขับไล่จนต้องอพยพจากทางเหนือของจีนไปทางตะวันตกที่เมืองแบกเทรีย โดยวางแผนว่าหากชนเผ่าเยว่จิวตกลงที่จะเข้าตีชนเผ่าชงหนุยจากทางตะวันตกในขณะที่กองทัพฮั่นเข้าตีชนาบัด้านตะวันออกแล้ว ก็จะสามารถเอาชนะชนเผ่าชงหนุยได้โดยง่ายและไม่เสียกำลังทหารมาก⁵⁰ จั๋งเซียนขุนนางชั้นผู้น้อยในกระทรวงวัง (Imperial Household) จึงได้รับอาสาเดินทางไปเชื่อมสัมพันธ

⁴⁵Denis Twitchett & John King Fairbank. (1997). *The Cambridge History of China*, Vol. I. p. 386.

⁴⁶Ssu-ma Ch'ien. (1962). *op.cit.* p. 166 – 170.

⁴⁷John King Fairbank. (1994). *op.cit.* p. 61.

⁴⁸Arthur Cotterell. (1988). *op.cit.* p.105.

⁴⁹Denis Twitchett & John King Fairbank. (1997). *op.cit.* p. 387.

⁵⁰Patricia Buckley Ebrey. (1996). *op.cit.* p. 69.

กับชนเผ่าเยว่จือในฐานะราชทูตแห่งราชสำนักราชวงศ์ฮั่น⁵¹

ในปี 139 ก่อนคริสตกาลฮั่นเป็นปีที่ 2 แห่งรัชกาลพระเจ้าฮั่นอู่ตี้ จั๋งเซี่ยนได้เดินทางออกจากแคว้นกานซูพร้อมกับชาวซยงหนู ชื่อ ถังอี้ฟู เป็นผู้นำทางและกองทหารอีกกว่า 100 คนไปยังดินแดนตะวันตก ซึ่งเต็มไปด้วยภัยอันตรายทั้งจากภูมิประเทศ สภาพอากาศ และการถูกจับกุมโดยชนเผ่าซยงหนูเจ้าของพื้นที่ แม้ว่าจั้งเซี่ยนจะเลือกเส้นทางด้วยความระมัดระวังโดยพยายามหลีกเลี่ยงเส้นทางหลัก แต่ก็ไม่สามารถหนีการจับกุมของชนเผ่าซยงหนูได้⁵² หลังจากถูกคุมขังอยู่ถึง 10 ปีเต็ม จั้งเซี่ยนได้หลบหนีจากชนเผ่าซยงหนูและเดินทางต่อไปทางตะวันตกไปเมืองเฟอร์กานา หรือ ต้าหยวน (Da Yuan) อันเป็นแหล่งกำเนิดของม้าเหวี่ยงเลือด ต่อไปเมืองซอกเดียนาและเมืองอื่น ๆ จนถึงเมืองแบกเทรีย หรือ ต้าเซี่ย (Da Xia) (ปัจจุบันอยู่ในตอนเหนือของอัฟกานิสถาน) ที่ชนเผ่าเยว่จือได้ย้ายมาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัย⁵³ อย่างไรก็ตาม ชนเผ่าเยว่จือกลับไม่สนใจที่จะร่วมกับราชวงศ์ฮั่นทำสงครามกับชนเผ่าซยงหนู เนื่องจากพอใจดินแดนใหม่ที่ชนเผ่าตนมาตั้งถิ่นฐาน และชนเผ่าซยงหนูที่อยู่ห่างไกลก็มิได้มาคุกคามความมั่นคงของพวกเขาอีก⁵⁴

จั้งเซี่ยนเดินทางกลับมาถึงประเทศจีนในปี 126 ก่อนคริสตกาล แม้ว่าภารกิจในการเจริญสัมพันธไมตรีกับชนเผ่าเยว่จือเพื่อสร้างแนวร่วมต่อต้านชนเผ่าซยงหนูผู้เป็นศัตรูร่วมจะไม่ประสบความสำเร็จก็ตาม แต่สิ่งต่าง ๆ ที่จั้งเซี่ยนพบเห็นในดินแดนตะวันตกและจดบันทึกไว้ไม่ว่าจะเป็นสภาพทางภูมิศาสตร์ เทคนิคในการสู้รบของชนเผ่าเร่ร่อน เส้นทางติดต่อ วัฒนธรรมนิสัยใจคอ ชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนนครรัฐอิสระทางตะวันตกของจีน ก็ได้เปิดโลกทัศน์ของราชสำนักราชวงศ์ฮั่นให้รับรู้ถึงวัฒนธรรมอื่นนอกเหนือจากอารยธรรมลุ่มแม่น้ำหวงเหอ นอกจากนี้ จั้งเซี่ยนยังได้นำพันธุ์พืชที่ได้พบเห็นกลับมายังราชสำนักจีนด้วยไม่ว่าจะเป็นต้นองุ่น

⁵¹Irene M. Franck & David M. Brownstone. (1986). *op.cit.* p. 93.

⁵²Herbert D. Pierson and Daniel Y. L. Wei. (1992). *Travellers from Ancient China : An Account of China's Great Explorers.* p. 7.

⁵³Irene M. Franck & David M. Brownstone. (1986). *op.cit.* p. 95.

⁵⁴Denis Twitchett & John King Fairbank. (1997). *op.cit.* p. 407.

ผลวลอนัท และปาน⁵⁵

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่พระเจ้าฮั่นอู่ดีให้ความสนใจมากที่สุด คือ ม้าเหวือเลือด เป็นม้าขนาดใหญ่ที่มีฝีเท้าจัด สามารถรับน้ำหนักของทหารในชุดเกราะได้ ซึ่งจะเป็นข้อได้เปรียบทางการทหารต่อชนเผ่าชยงหนู เพราะนอกจากชุดเกราะจะปกป้องทหารจากลูกธนูแล้ว ม้าเหวือเลือดยังสามารถวิ่งชนม้าขนาดเล็กพันธุ์มองโกเลียที่ชนเผ่าชยงหนูใช้อีกด้วย⁵⁶ ความต้องการม้ายังกล่าวจึงส่งผลให้พระเจ้าฮั่นอู่ดีเริ่มนโยบายแผ่ขยายอาณาเขตไปทางตะวันตกตั้งแต่ปี 121 ก่อนคริสต์กาลซึ่งเป็นเวลาเพียง 5 ปีหลังจากที่จิงเจียนเดินทางกลับมาถึงนครฉงอาน การเดินทางของจิงเจียนได้ทำประโยชน์ให้ราชวงศ์ฮั่นใช้เป็นข้อได้เปรียบทางยุทธศาสตร์การทหาร จนสามารถควบคุมชนเผ่าชยงหนูและนครรัฐทางตะวันตกได้ทั้งหมดในปี 101 ก่อนคริสต์กาล⁵⁷ สร้างความปลอดภัยให้แก่ชีวิตและทรัพย์สินของผู้ใช้เส้นทางติดต่อระหว่างราชอาณาจักรจีนแถบลุ่มแม่น้ำหวงเหอกับดินแดนทางตะวันตก อันเป็นจุดเริ่มต้นของเส้นทางสายแพรไหมอันลือชื่อในเวลาต่อมา และเส้นทางนี้มีบทบาทสำคัญในการเป็นตัวกลางนำวัฒนธรรมจากทางตะวันตกของจีนมาเผยแพร่อย่างมากในสมัยราชวงศ์ถัง

⁵⁵ Arthur Cotterell. (1988). *op.cit.* p. 105.

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ L. Carrington Goodrich. (1948). *A Short History of the Chinese People.*
p. 37 – 38.

บทที่ 2

เส้นทางสายแพรไหมในราชวงศ์ถัง

การล่มสลายของราชวงศ์ฮั่นในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 3 ได้นำความเสื่อมมายังเส้นทางสายแพรไหม เมื่อเมืองโอเอซิสต่าง ๆ หรือที่ภาษาจีนเรียกว่า ลี้วเต๋า (ludao)¹ ไม่ได้รับการปกป้องคุ้มครองจากกองทัพราชวงศ์ฮั่น ดุลอำนาจในแถบทะเลทรายทาคลามากันจึงเปลี่ยนแปลงไป ชนเผ่าเร่ร่อนซ่งหนูได้กลับเข้ามายึดครองพื้นที่อีกครั้ง เป็นเหตุให้การค้าและการติดต่อระหว่างตะวันออกและตะวันตกต้องหยุดชะงักไปเป็นเวลานานหลายศตวรรษ จนลุมาถึงราวคริสต์ศตวรรษที่ 7 เมื่อราชวงศ์ถังประสบความสำเร็จในการสืบทอดการรวมประเทศและการตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางที่ราชวงศ์สุยได้ดำเนินการไว้ก่อนหน้านี้ โดยมีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่นครฉางอัน เมืองหลวงเดิมในสมัยราชวงศ์ฮั่น ซึ่งต่อมาในสมัยราชวงศ์ถังก็ได้ใช้เมืองนี้เป็นเมืองหลวงเช่นกัน การครอบครองดินแดนทางตะวันตกจึงเป็นเรื่องสำคัญทั้งในด้านความมั่นคงของประเทศและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ปัจจุบันกล่าวผลักดันให้ราชวงศ์ถังขยายอิทธิพลด้วยวิธีการทูตและการทหารไปยังหมู่เมืองโอเอซิสรอบทะเลทรายทาคลามากัน เส้นทางสายแพรไหมจึงได้เข้ามามีบทบาทสำคัญที่มีพลวัตยิ่งในประวัติศาสตร์จีนอีกครั้งหนึ่ง

เส้นทางสายแพรไหมในราชวงศ์ถังมีจุดเริ่มต้นที่นครฉางอัน จากนั้นมุ่งไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือเลียบแนวกำแพงเมืองจีนผ่านฉนวนเหอซีสู่เมืองอานซี แล้วแยกออกเป็น 3 เส้นทางหลัก ได้แก่ *เทียนชานเป่ย์ลู่* หรือเส้นทางที่อ้อมเทือกเขาเทียนชานทางด้านเหนือเพื่อมุ่งสู่เมืองซามาร์คานด์และบุคคารา (Bukhara) ส่วนเส้นทางต่อมาอีก 2 สาย คือ *เทียนชานหนานลู่* และ *คุนหลุนเป่ย์ลู่* นั้นอยู่ระหว่างเทือกเขาเทียนชาน เทือกเขาคุนหลุน และทะเลทรายทาคลามากัน *เทียนชานหนานลู่* ลัดเลาะที่ราบทางด้านใต้ของเทือกเขาเทียนชานและขอบทะเลทรายทาคลามากันทางด้านเหนือ ส่วน *คุนหลุนเป่ย์ลู่* เลียบที่ราบทางทิศเหนือของเทือกเขาคุนหลุนและขอบทางด้านใต้ของทะเลทรายทาคลามากัน เส้นทางทั้ง 2 สายมาบรรจบกันอีกครั้งที่เมืองกัชการ์เพื่อต่อไปยังอินเดียและเปอร์เซีย เนื่องจากทิศทางของเส้นทางสายแพรไหมทั้ง 3 เส้นเกี่ยวข้องกับสภาพภูมิศาสตร์ของเทือกเขาและทะเลทรายกว้างใหญ่ เว้าวง

¹ ลี้ว = เขียว, เต๋า = เกาะ

ไร่ขอบเขต ได้แก่ เทือกเขาเทียนชาน ทะเลทรายทาคลามากัน และเทือกเขาคุนหลุน ดังนั้น ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพภูมิศาสตร์จะช่วยให้เข้าใจข้อจำกัดของเส้นทางแพรไหมสายต่าง ๆ ได้กระจ่างขึ้น ในขณะที่เดียวกันความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับเมืองโอเอซิสสำคัญบางเมืองบนเส้นทางสายแพรไหมในราชวงศ์ถัง จะเป็นข้อมูลพื้นฐานเสริมให้เกิดความเข้าใจบทบาทของเมืองเหล่านี้ในเรื่องการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าและการเผยแผ่วัฒนธรรมระหว่างตะวันตกและตะวันออก จนทำให้วัฒนธรรมจากทางตะวันตกของจีนผ่านเส้นทางสายแพรไหมได้แทรกซึมเข้าไปในวัฒนธรรมจีน

2. 1 สภาพภูมิศาสตร์บนเส้นทางสายแพรไหม

เส้นทางสายแพรไหมครอบคลุมพื้นที่ 3 มณฑลของสาธารณรัฐประชาชนจีนในปัจจุบัน ได้แก่ มณฑลส่านซี (Shaanxi) มณฑลกานซู และภูมิภาคปกครองตนเองซินเจียง ซึ่งต่างก็มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน มณฑลส่านซีเป็นที่ตั้งของนครฉางอานอันเป็นจุดเริ่มต้นของเส้นทางสายแพรไหม ส่วนมณฑลกานซูมีความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์ หากจีนได้ครอบครองมณฑลกานซูก็จะสามารถใช้เป็นฐานกำลังเพื่อควบคุมดินแดนทางตะวันตกของจีน ในทางกลับกันหากชนเผ่าเร่ร่อนยึดครองมณฑลกานซูไว้ในอำนาจก็จะสามารถรุกเข้ามาถึงเมืองสำคัญทางตอนเหนือของจีนได้² สำหรับภูมิภาคปกครองตนเองซินเจียงนั้นเปรียบเสมือนดินแดนเชื่อมต่อระหว่างอารยธรรมตะวันตกและอารยธรรมตะวันออกในเส้นทางสายแพรไหม

2. 1. 1 มณฑลส่านซี มณฑลส่านซีตั้งอยู่บริเวณลุ่มน้ำหวงเหอตตอนกลาง มีลักษณะภูมิประเทศแตกต่างกันอย่างเด่นชัดจนสามารถแยกออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ ที่ราบสูงตอนเหนือ ที่ราบทางตอนกลาง และเทือกเขาทางตอนล่าง³

ที่ราบสูงตอนเหนือในมณฑลส่านซีเป็นส่วนกลางของที่ราบสูงดินเหลืองของจีนประกอบด้วยเขาหินและดินเหลืองหนา (loess) แต่มีภูเขาน้ำกัดเซาะและพัดพาเสียหายไม่เหมาะกับการเพาะปลูก **ที่ราบทางตอนกลาง**มีชื่อเรียกว่า ที่ราบกวนจง (Guanzhong) หรือที่ราบลุ่มน้ำเว่ย

² สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. (2541). *หยกใสรายคำ*. หน้า 165.

³ สี่รวาง. (1987). *ภูมิศาสตร์ประเทศจีน*. หน้า 285.

(Wei) ที่ราบผืนนี้มีความยาวจากตะวันตกถึงตะวันออกประมาณ 300 กิโลเมตร และกว้าง 30 – 80 กิโลเมตร เนื่องจากมีแม่น้ำเว่ยและแม่น้ำสาขา เช่น แม่น้ำจิงเหอ (Jinghe) แม่น้ำเป่ย์ลั่ว (Beiluo) ไหลผ่าน ดินจึงมีความอุดมสมบูรณ์ ทำการเพาะปลูกได้ดี ส่วน**บริเวณเทือกเขาทางตอนใต้ของมณฑลส่านซี**นั้นประกอบด้วยเทือกเขาฉินหลิง (Qinling) และเทือกเขาต้าปา (Daba) หรือเรียกรวมกันว่า เทือกเขาฉิน-ปา เทือกเขาฉินหลิงมีความสูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 2,000 เมตร เป็นสันปันน้ำใหญ่ระหว่างลุ่มน้ำหวงเหอและลุ่มน้ำฉิงเจียง (แยงซีเกียง) และเป็นเส้นแบ่งเขตทางภูมิศาสตร์ที่สำคัญระหว่างภาคใต้และภาคเหนือของจีน ยอดเขาไท่ไป่ชาน (Taibai) เป็นยอดเขาที่สูงที่สุด มีความสูงกว่าระดับน้ำทะเล 3,767 เมตร ส่วนเทือกเขาต้าปาเป็นทิวเขายาวขนานไปกับเทือกเขาฉินหลิงบนรอยต่อระหว่างมณฑลส่านซีกับมณฑลซื่อชวนหรือเสฉวน (Sichuan) และมณฑลส่านซีกับมณฑลหูเป่ย์ (Hubei) มีความสูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 1,000 – 2,000 เมตร⁴

2. 1. 2 มณฑลกานซู มณฑลกานซูตั้งอยู่บริเวณลุ่มน้ำหวงเหอตอนต้นในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของจีน คำว่า ‘กานซู’ มาจากชื่อเมืองโบราณ 2 เมือง คือ กานโจว (Ganzhou) และซูโจว (Suzhou)⁵ มณฑลนี้มีรูปร่างแคบยาว เชื่อมต่อระหว่างที่ราบสูงดินเหลือง ที่ราบสูงมองโกเลียใน และที่ราบสูงชิงไห่-ทิเบต มีความสูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 1,000 – 3,000 เมตร เนื่องจากในมณฑลกานซูมีเทือกเขาอยู่มาก จึงทำให้สภาพภูมิประเทศคล้ายลูกคลื่น สูง ๆ ต่ำ ๆ เทือกเขาที่สำคัญ ได้แก่ เทือกเขาฉีเหลียนชาน (Qilian) ซึ่งตั้งอยู่ในเขตเชื่อมต่อระหว่างมณฑลกานซูกับมณฑลชิงไห่ โดยทั่วไปแล้วมีความสูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 4,000 เมตร⁶

นอกจากแม่น้ำหวงเหอแล้ว มณฑลกานซูยังมีแม่น้ำจากหิมะละลายบนเทือกเขาฉีเหลียนชานอีกหลายสายไหลผ่าน เช่น แม่น้ำเฮยเหอ (Heihe) แม่น้ำซูเลอเหอ (Sulehe) เป็นต้น แม่น้ำสายต่าง ๆ เหล่านี้มีความพิเศษกว่าแม่น้ำอื่นตรงที่ไม่ได้ไหลลงสู่ทะเลแต่ระเหยหายไป เพราะมณฑลกานซูมีอากาศแห้ง อีกทั้งพื้นที่ส่วนใหญ่ก็เป็นทะเลทรายหรือกึ่งทะเลทราย

⁴Zhou Shuwu. (1992). *China Provincial Geography*. p. 415 – 417.

⁵ชื่อเมืองพ้องเสียงกับเมืองซูโจวในมณฑลเจียงซู ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของจีน เมืองโบราณซูโจวในมณฑลกานซู ปัจจุบันคือเมืองจีฉวน

⁶สวี่กวาง. (1987). *เล่มเดิม*. หน้า 290 – 291.

สภาพภูมิประเทศที่สำคัญอีกประการหนึ่งของมณฑลกลานซู คือ **ฉนวนเทอซี** ซึ่งเป็นที่ราบแคบระหว่างเทือกเขาฉีเหลียนซาน เทือกเขาเหอหลี (Heli) และเทือกเขาหลงโล่ว (Longshou) มีความยาวประมาณ 1,000 กิโลเมตร และมีความกว้างตั้งแต่ 10 ถึง 100 กิโลเมตร มีความสูงเฉลี่ยประมาณ 1,500 เมตร เทลาดจากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก **ฉนวนเทอซี**เป็นช่องทางธรรมชาติที่ใช้สัญจรติดต่อจากที่ราบภาคกลางของจีนไปยังภูมิภาคปกครองตนเองซินเจียงและเอเชียกลาง⁷

2. 1. 3 ภูมิภาคปกครองตนเองซินเจียง ภูมิภาคปกครองตนเองซินเจียงตั้งอยู่ทางชายแดนภาคตะวันตกเฉียงเหนือของจีน มีพรมแดนติดต่อกับหลายประเทศ ได้แก่ ปากีสถาน อัฟกานิสถาน ทาจิกิสถาน (Tajikistan) เคอร์กิสถาน (Kyrgyzstan) คาซัคสถาน (Kazakhstan) รัสเซียและมองโกเลีย ภูมิภาคส่วนใหญ่ของภูมิภาคปกครองตนเองซินเจียงประกอบด้วยเทือกเขาและทะเลทรายที่สำคัญดังนี้

เทือกเขาเทียนซาน หรือ 'เทือกเขาแห่งสวรรค์' (Heavenly Mountains) เป็นหนึ่งในเทือกเขาที่ใหญ่ที่สุดของเอเชีย มีความยาวประมาณ 2,500 กิโลเมตร ครอบคลุมอาณาเขตทั้งภูมิภาคปกครองตนเองซินเจียงของจีนและเคอร์กิสถาน ส่วนที่อยู่ในจีนมีความยาวประมาณ 1,500 กิโลเมตร มีความกว้างจากเหนือถึงใต้ประมาณ 250 – 300 กิโลเมตร พาดผ่านตอนกลางของภูมิภาคปกครองตนเองซินเจียง และแบ่งพื้นที่ดังกล่าวเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ซินเจียงเหนือและซินเจียงใต้ นอกจากนั้น เทือกเขาเทียนซานทางตะวันตกยังมีความสูงกว่าเทือกเขาทางตะวันออก⁸ ความสูงเฉลี่ยของยอดเขาประมาณ 4,000 เมตรจากระดับน้ำทะเล เป็นเหตุให้ยอดเขาส่วนใหญ่มีหิมะปกคลุมตลอดทั้งปี⁹ เมื่อถึงฤดูใบไม้ผลิหิมะตามยอดเขาจะละลายกลายเป็นต้นน้ำให้แก่แม่น้ำสายต่าง ๆ ในทะเลทรายทาลามาแกน โดยเฉพาะแม่น้ำทาริม (Tarim River) ที่หล่อเลี้ยงเมืองโอเอซิสตามเส้นทางสายแพรไหม¹⁰ ยอดเขาที่สูงที่สุดของเทือกเขาเทียนซาน คือ ยอดเขาทอมูร์ที่มีความสูงถึง 7,435 เมตร รองลงมา คือ ยอดเขา

⁷Zhou Shuwu. (1992). *op.cit.* p.430.

⁸แหล่งเดิม. หน้า 27.

⁹Foreign Affairs Office of the People's Government of the Xinjiang Uygur Autonomous Region. (1989). *Xinjiang : A General Survey* p. 8.

¹⁰Owen Lattimore. (1992). *Inner Asian Frontier of China.* p.152.

อันเทนกรีซึ่งมีความสูง 6,995 เมตร เทือกเขาเทียนชานทางตะวันออกนั้นมีช่องเขาที่เป็นทางคมนาคมระหว่างซินเจียงเหนือและซินเจียงใต้อยู่ 2 แห่ง ช่องเขาช่องแรกอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองอูรุมชีเรียกว่า ต่าป่านเจิง (Dabancheng) ช่องเขาอีกแห่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองฮามิ เรียกว่า ชีเจียวจิง (Qijiaojing)¹¹

บริเวณลาดเขาเทียนชานทางด้านเหนือมีป่าสนขึ้นอยู่หนาแน่น เพราะกระแสลมจากมหาสมุทรอาร์กติกพัดพาเอาความชื้นมา ส่วนลาดเขาทางด้านใต้มีทุ่งหญ้าที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การปศุสัตว์ เทือกเขาเทียนชานมีทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ถ่านหิน เหล็ก สังกะสี และแร่โลหะต่าง ๆ จำนวนมาก¹²

เทือกเขาคุนหลุนตั้งตระหง่านอยู่ทางเหนือของที่ราบสูงชิงไห่-ทิเบต บริเวณนี้มีเทือกเขาต่าง ๆ เช่น อัลตุน (Altun) ทางตะวันออกเฉียงใต้ คุนหลุนทางใต้ คาราโครัมทางตะวันตกเฉียงใต้ และพามีร์ทางตะวันตก เทือกเขาคุนหลุนมีความสูงเฉลี่ยประมาณ 6,000 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล ทั้งยังมียอดเขาที่สูงเป็นอันดับสองของโลกรองลงมาจากยอดเขาเอเวอร์เรส (Everest) แห่งเทือกเขาหิมาลัย คือ ยอดเขาโชกิร์ (Qoqir Peak) ซึ่งมีความสูงถึง 8,611 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล นอกจากนั้น ยังมียอดเขามุซตักซึ่งสูง 7,723 เมตร ยอดเขามุซตากาตาสสูง 7,546 เมตร และยอดเขากงเกอร์สูง 7,719 เมตร เป็นเหตุให้เทือกเขาคุนหลุนได้สมญาว่า **"กระดูกสันหลังของเอเชีย"**¹³ ยอดเขาเหล่านี้ส่วนใหญ่ปกคลุมไปด้วยหิมะและธารน้ำแข็ง จึงเป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญสำหรับแม่น้ำฉางเจียงและแม่น้ำหวงเหอ อีกทั้งยังหล่อเลี้ยงเมืองโอเอซิสตามเส้นทางสายแพรไหมสาย **คุนหลุนเป่ย์ลู่** ในแอ่งทาริมอีกด้วย¹⁴

แอ่งทาริมเป็นแอ่งแผ่นดินที่ใหญ่ที่สุดของจีน ทั้งยังแห้งแล้งและทุรกันดารที่สุดด้วย เนื่องจากตั้งอยู่ใจกลางผืนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียทำให้ความชื้นจากทั้งทะเลและมหาสมุทรถูก

¹¹ สี่ว์กวาง. (1987). *เล่มเดิม*. หน้า 27.

¹² *แหล่งเดิม*. หน้า 28.

¹³ *แหล่งเดิม*. หน้า 26.

¹⁴ Foreign Affairs Office of the People's Government of Xinjiang Uygur Autonomous Region. (1989). *op.cit.* p. 8-9.

ปิดกัน¹⁵ นอกจากนั้นแล้ว แอ่งทาริมยังถูกห้อมล้อมด้วยเทือกเขาเทียนชานทางด้านเหนือ เทือกเขาพามีร์ทางด้านตะวันตก เทือกเขาคุนหลุนทางด้านใต้ และทะเลทรายโกบีทางด้านตะวันออก¹⁶ โครงสร้างทางธรรมชาติของแอ่งทาริมมีลักษณะเป็นรูปวงแหวนซ้อนกัน แบ่งเป็น 4 แถบ ได้แก่ แถบภูเขาสูงภายนอก เป็น 'อ่างเก็บน้ำ' ธรรมชาติของแอ่งทาริม ถัดมาเป็น แถบกรวดหินเชิงเขา หรือ แถบโกบี ซึ่งเว้งว่าง ว่างเปล่า¹⁷ ต่อด้วยแถบที่ราบลุ่มน้ำของหิมะ ละลายจากยอดเขาสูงรอบนอก หรือแดนเขียว มีเรือกสวนไร่นา แล้วจึงเป็นแถบทะเลทราย และหาดเกลือ¹⁸

ใจกลางของแอ่งทาริม คือ ทะเลทรายทาคลามากัน หรือที่เรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า ทะเลทรายทาริม ครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของแอ่งทาริมวัดความยาวจากตะวันตกจดตะวันออกได้ประมาณ 1,000 กิโลเมตร และความกว้างจากทิศเหนือจดทิศใต้วัดได้ประมาณ 400 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 327,000 ตารางกิโลเมตร เป็นทะเลทรายใหญ่แห่งหนึ่งของโลก และใหญ่ที่สุดของจีน นอกจากจะมีสันทรายขนาดมหึมาจนได้รับการขนานนามจาก เซอร์ แคลร์มอนต์ สกรีน (Sir Clairmont Skrine) กงสุลอังกฤษประจำเมืองกัชการ์¹⁹ ว่า 'คลื่นยักษ์แห่งทะเลอันน่าสพึงกลัว' แล้ว ทะเลทรายทาคลามากันยังมีชื่อเสียงเกี่ยวกับพายุทะเลทรายที่สามารถกลืนชีวิตนักเดินทางได้ในชั่วเวลาเพียงพริบตา²⁰ เป็นเหตุให้นักเดินทางต่างกลัวเกรงจนขนานนามว่า ทะเลทรายทาคลามากัน อันมีความหมายในภาษาอุยกูร์ว่า 'เมื่อเข้าไปแล้วจะไม่ได้กลับออกมา'²¹

ผู้คนจำนวนมากที่ได้สัมผัสกับทะเลทรายทาคลามากันได้จดจำถึงความทารุณโหดร้าย

¹⁵ ลีวักวาง. (1987). เล่มเดิม. หน้า 54.

¹⁶ Albert von Le Coq. (1988). *Buried Treasures of Chinese Turkestan* . p.35.

¹⁷ ทะเลทรายโกบีอยู่ในแถบนี้ คำว่า โกบี แปลว่า ป่าเขาที่มีหินตะปุ่มตะป่ำ

¹⁸ ลีวักวาง. (1987). เล่มเดิม.

¹⁹ Judy Bonavia et al. (1993). *op. cit.* p. 20. และ ลีวักวาง. (1987). เล่มเดิม. หน้า 76.

²⁰ Albert von Le Coq. (1988). *op.cit.* p. 36.

²¹ Colin Thubron. (1989). *The Silk Road : Beyond the Celestial Kingdom* . p.65.

ของสภาพภูมิประเทศ เช่น พระภิกษุฝ่าเสียน (Fa Xian, ค.ศ. 337–422)²² ได้บรรยายถึงทะเลทรายทาคลามากันไว้ว่า “...เต็มไปด้วยปีศาจร้ายและสายลมร้อนที่จะนำความตายมาให้ ไม่นึกอยู่บนฟ้า ไม่มีสัตว์อยู่บนพื้นดิน... มีแต่เพียงกระดูกนักเดินทางเป็นเครื่องชี้ทาง”²³ เช่นเดียวกับพระภิกษุเสวียนจิง²⁴ ผู้ซึ่งในคริสต์ศตวรรษที่ 7 ได้เดินทางตามรอยพระภิกษุฝ่าเสียนไปยังอินเดีย และได้นำพระไตรปิฎกกลับมายังจีนเพื่อสืบทอดพุทธศาสนา ได้อธิบายถึงภัยอันตรายในทะเลทรายทาคลามากันไม่ว่าจะเป็นพายุทะเลทราย หรือเสียงลมที่ฟังดูคล้ายเสียงกู่ร้อง ซึ่งทำให้ทั้งคนและสัตว์สับสนและมึนงงว่าเป็นการกระทำของ “ปีศาจและวิญญาณอันชั่วร้าย”²⁵

ต่อมา ในราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 บันทึกเกี่ยวกับทะเลทรายทาคลามากันของ มาร์โค โปโล (Marco Polo, 1254 – 1324)²⁶ นักผจญภัยผู้โด่งดังได้สะท้อนถึงความเชื่อ

²²พระภิกษุฝ่าเสียนเป็นพระสงฆ์รูปแรกที่ประสบความสำเร็จในการเดินทางไปแสวงหาพระไตรปิฎกที่อินเดีย และได้เดินทางกลับจีนอย่างปลอดภัย ใน ค.ศ. 399 ท่านได้ออกเดินทางจากนครฉางอันไปตามเส้นทางสายแพรไหมพร้อมด้วยพระภิกษุอีกจำนวนหนึ่ง เนื่องจากความล่มสลายของราชวงศ์ฮั่นได้ตัดการติดต่อระหว่างจีนและอินเดีย จนเป็นเหตุให้เกิดความกังวลในหมู่พระภิกษุว่าพุทธศาสนาในจีนจะเสื่อมลง พระภิกษุฝ่าเสียนได้เดินทางกลับด้วยเส้นทางทะเลถึงเมืองหนานจิง (Nanjing) ใน ค.ศ. 412 นอกจากการเดินทางของพระภิกษุฝ่าเสียนจะมีความสำคัญต่อพุทธศาสนาแล้ว บันทึกการเดินทางของท่าน หรือ ฝ่าเสียน จ้วน (Fa Xian Chuan) ยังให้ความรู้เกี่ยวกับประเทศต่าง ๆ ทั้งด้านภูมิศาสตร์ ชาติ และศิลปวัฒนธรรม ปัจจุบันบันทึกดังกล่าวยังเก็บรักษาไว้อย่างสมบูรณ์ครบถ้วน.

Jacques Gernet. (1996). *op. cit.* p. 223.

²³Irene Franck & David M. Brownstone. (1986). *op.cit.* p.149.

²⁴พระภิกษุเสวียนจิงเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในนาม ‘พระถังซำจั๋ง’ จากเทพนิยายเรื่อง ไซอิ๋ว หรือ *Journey to the West* อุ๋ เจิงเอน (Wu Cheng En) เป็นผู้ดัดแปลงเรียบเรียงในราวคริสต์ศตวรรษที่ 16 จากบันทึกการเดินทางของพระภิกษุเสวียนจิง

Judy Bonavia et al. (1993). *op.cit.* p. 232.

²⁵Peter Hopkirk. (1988). *Foreign Devils on the Silk Road : The Search for the Lost Cities and Treasures of Chinese Central Asia* . p. 11.

²⁶มาร์โค โปโล บุตรของพ่อค้าชาวเวนิส (Venice) ได้ออกเดินทางใน ค.ศ. 1272 พร้อมด้วยบิดาและลุงไปยังราชสำนักราชวงศ์หยวน (Yuan Dynasty, ค.ศ. 1279 – 1368) ในรัชสมัยของกุบไลข่าน (Kublai Khan) มาร์โค โปโลกลับมายังบ้านเกิดหลังจากที่ได้รับราชการในจีนเป็นเวลา 17 ปี และได้บรรยายถึงเรื่องราวที่เขาได้พบเห็นลงใน บันทึกการเดินทางของมาร์โค โปโล (*The Travels of Marco Polo*) ซึ่งได้เปิดโลกทัศน์ของชาวยุโรปเกี่ยวกับความเจริญรุ่งเรืองของดินแดนอื่นเป็นครั้งแรก.

Plantagenet Somerset Fry. (1981). *1, 000 Great Lives.* p. 96.

เกี่ยวกับภูมิศาสตร์ที่นำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ผสมผสานเข้ากับข้อสังเกตเชิงวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับแหล่งน้ำ ซึ่งมีความสำคัญต่อการเอาชีวิตรอดในทะเลทราย เช่น ระยะทางระหว่างแหล่งน้ำ ปริมาณของน้ำในแต่ละแหล่ง และคุณภาพของน้ำ²⁷ แม้แต่นักสำรวจในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และ 20 ไม่ว่าจะเป็นสเวน เฮดินแห่งสวีเดน²⁸ เซอร์ออเรล สไตน์

²⁷Marco Polo. (1958). *The Travels of Marco Polo*, translated by Ronald Latham. p.67.

²⁸สเวน เฮดิน เป็นชาวสวีเดน เกิดที่กรุงสต็อกโฮล์ม (Stokholm) ใน ค.ศ. 1865 ได้ศึกษาเล่าเรียนด้านภูมิศาสตร์กายภาพที่กรุงเบอร์ลิน (Berlin) ประเทศเยอรมนี กับบารอน ฟอน ริชโทเฟ่น นักสำรวจทวีปเอเชีย ผู้ตั้งชื่อเส้นทางการติดต่อทางการค้าและวัฒนธรรมระหว่างตะวันตกและตะวันออกว่าเส้นทางสายแพรไหม เฮดินได้ร่วมกับคณะออกสำรวจเอเชียกลางครั้งแรกใน ค.ศ. 1890 อีก 4 ปีต่อมา เฮดินได้กลับไปยังเอเชียกลางอีกครั้งและครั้งนี้กินเวลานานกว่า 40 ปี เฮดินสนใจดินแดนเอเชียกลาง ทะเลทรายทาคลามากัน และทิเบต เพื่อสำรวจและทำแผนที่ดินแดนเหล่านี้ที่ชาวยุโรปไม่รู้จำมากกว่าจะสำรวจทางโบราณคดี เฮดินได้สำรวจเส้นทางแพรไหมสาย *คุนหลุนเป่ยลู่* และบริเวณทะเลสาบโลบโนอร์ ผลงานดังกล่าวเป็นประโยชน์แก่นักสำรวจรุ่นหลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสไตน์ในการค้นหาเมืองร้างในทะเลทรายเป็นอย่างมาก อีกทั้งการที่เฮดินสามารถเอาชีวิตรอดจากการเดินทางผ่านทะเลทรายทาคลามากันนั้น ได้จุดไฟให้นักสำรวจรุ่นหลังเล็งเกรงกลัวกิตติศัพท์ความทุรกันดารของทะเลทรายทาคลามากัน เฮดินได้รับเหรียญทองถึง 2 เหรียญจาก The Royal Geography Society ปริญญานเอกกิตติมศักดิ์จากทั้งมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ (Cambridge University) และออกซ์ฟอร์ด (Oxford University) รวมทั้งตำแหน่งอัศวิน (Knighthood) จากรัฐบาลอังกฤษ อย่างไรก็ตาม ช่วงท้ายของชีวิต เฮดินกลับถูกมองข้ามและรังเกียจจากหมู่นักวิชาการ เนื่องจากให้การสนับสนุนฝ่ายอักษะในสงครามโลกครั้งที่ 2 สเวน เฮดินเสียชีวิตใน ค.ศ. 1952 เมื่ออายุได้ 87 ปี

Judy Bonavia et al. (1993). *op.cit.* p. 297.

จากสหราชอาณาจักร²⁹ หรือ อัลเบิร์ต ฟอน เลอ ค็อก แห่งเยอรมนี³⁰ ต่างก็ประสบกับสภาพความน่าสะพึงกลัวของทะเลทรายทาคลามากันทั้งสิ้น จนสไตน์ถึงกับกล่าวเปรียบเทียบกับทะเลทรายแห่งอาเรเบีย (Arabia) นั้น ‘เชื่อง’ เมื่อเปรียบเทียบกับความรุนแรงของสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศของทะเลทรายทาคลามากัน³¹

อย่างไรก็ตาม ในความกว้างใหญ่ ทุรกันดาร เว้งว้างนั้น ทะเลทรายทาคลามากันก็มีได้ปราศจากชีวิต เพราะเทือกเขาที่ห้อมล้อมและปิดกั้นความชื้นจากทะเลมิให้ไปสู่แอ่งทาริมและ

²⁹เซอร์ออเรล สไตน์ เป็นชาวฮังการีโดยกำเนิด แต่ได้อิโนสัญชาติเป็นอังกฤษ สไตน์ได้ศึกษาภาษาล้านสฤตและเปอร์เซียในประเทศเยอรมนี อังกฤษ และออสเตรียตามลำดับ ใน ค.ศ. 1887 ได้ เข้าทำงานกับรัฐบาลอาณานิคมของอังกฤษ ณ ประเทศอินเดีย ใน ค.ศ. 1900 เมื่อสไตน์ได้ยื่นขำวการค้นพบเมืองโบราณในทะเลทรายทาคลามากันของเฮดินจึงเกิดความสนใจ และจัดตั้งคณะสำรวจเพื่อค้นหาโบราณวัตถุในเอเชียกลาง แต่เนื่องจากสไตน์เป็นนักภาษาศาสตร์ไม่ใช่นักโบราณคดี วิธีการขุดค้นและการศึกษาโบราณสถานทั้งหลายจึงขาดความระมัดระวัง เป็นเหตุให้รัฐบาลจีนในปัจจุบันถือว่าเซอร์ออเรล สไตน์นั้นเป็น ‘ปีศาจต่างชาติ’ (foreign devil) ที่ร้ายกาจที่สุด สไตน์ได้นำคณะสำรวจไปยังเอเชียกลางทั้งหมด 3 ครั้ง แต่ครั้งที่นับว่าประสบความสำเร็จมากที่สุด คือ การสำรวจใน ค.ศ. 1907 เมื่อสไตน์ได้ค้นพบเอกสารโบราณและภาพเขียนสมัยราชวงศ์ถังจำนวนมากที่เก็บซ่อนไว้ในถ้ำโมเกา (Mogao Cave) ณ เมืองตุนหวง ปัจจุบันยังเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอังกฤษ (British Museum) สไตน์เสียชีวิตที่กรุงคาบูล (Kabul) ประเทศอัฟกานิสถาน ขณะรอใบอนุญาตจากรัฐบาลจีนเพื่อนำคณะสำรวจไปยังเอเชียกลางเป็นครั้งที่ 4 ใน ค.ศ. 1943

Ibid. p. 160–162. ดูรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับชีวประวัติเซอร์ออเรล สไตน์ได้ใน Annabel Walker. (1995). *Aurel Stein : Pioneer of the Silk Road*.

³⁰เลอ ค็อก นักธุรกิจชาวเยอรมัน เมื่ออายุ 40 ปี มีความสนใจทางด้านภาษาศาสตร์ ได้ศึกษาภาษาอาหรับ เปอร์เซีย เดอร์กี และสันสกฤต ใน ค.ศ. 1902 ได้เข้าทำงานในพิพิธภัณฑชาติพันธุ์ศาสตร์แห่งกรุงเบอร์ลิน อีก 2 ปีต่อมาได้เข้าร่วมกับคณะสำรวจดินแดนเอเชียกลางของอัลเบิร์ต กรุนวิเดล (Albert Grunwedel) แต่ปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพของกรุนวิเดลเปิดโอกาสให้เลอ ค็อกดำเนินการสำรวจอย่างอิสระ เรื่องที่ทำชื่อเสียงให้กับเลอ ค็อกในหมู่นักวิชาการชาวตะวันตก ในขณะเดียวกัน ก็เป็นเหตุให้เขาถูกชาวจีนสาบแช่งว่าเป็น ‘ปีศาจต่างชาติ’ คือ การค้นพบและขนย้ายภาพฝาผนังและรูปปูนปั้นจากถ้ำเบซีกลิค (Beziklik Caves) ใกล้เมืองเทอร์ฟาน เป็นที่น่าเสียดายว่าโบราณวัตถุล้ำค่าดังกล่าว ถูกทำลายเสียหายระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อฝ่ายสัมพันธมิตรทิ้งระเบิดกรุงเบอร์ลิน ถึงแม้ว่ารัฐบาลเยอรมันในขณะนั้นจะพยายามเคลื่อนย้ายโบราณวัตถุจากพิพิธภัณฑที่ไปเก็บรักษาไว้ในที่ปลอดภัย แต่ภาพฝาผนังจำนวน 28 ชิ้นมีขนาดใหญ่และถูกโบกปูนติดกับผนังได้ถูกทำลายหมด เลอ ค็อกได้กลับไปยังเอเชียกลางอีกครั้งใน ค.ศ. 1913 แต่ครั้งนี้มิได้ประสบความสำเร็จ ทั้งการสำรวจก็จำต้องหยุดชะงักลง เพราะเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 เลอ ค็อกจึงเดินทางกลับเบอร์ลิน และเข้ารับตำแหน่งผู้อำนวยการพิพิธภัณฑที่กรุงเบอร์ลิน จนกระทั่งเสียชีวิตลงใน ค.ศ. 1930

Ibid. pp. 248–250.

³¹Peter Hopkirk. (1988). *op.cit.* p. 10.

ทะเลทรายทาคลามากันนั้นกลับเป็นแหล่งต้นน้ำของแม่น้ำสายต่าง ๆ เช่น แม่น้ำทาริมและแม่น้ำสายย่อยไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำไคดู (Kaidu River) แม่น้ำคอนเชอ (Konche River) และแม่น้ำชาร์ขาน (Qarqan River) จากเทือกเขาเทียนชาน หรือ แม่น้ำโคทาน แม่น้ำเคอริยา (Keriya River) และแม่น้ำยาร์คานจากเทือกเขาคุนหลุน³² แม่น้ำสายเหล่านี้และที่ลุ่มริมแม่น้ำได้หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนในเมืองโอเอซิสตามทะเลทรายทาคลามากันให้กลายเป็น 'แดนเขียวธรรมชาติ' ที่แผ่ไปด้วยพลังและสีสันแห่งชีวิต ยังผลให้เมืองเล็ก ๆ ในถิ่นทุรกันดารนี้มีความสำคัญในเส้นทางสายแพรไหมในฐานะแหล่งพักพิง จุดแลกเปลี่ยนสินค้า และเป็นศูนย์รวมของวัฒนธรรมผสมที่ได้เพิ่มเติมสีสันให้แก่วัฒนธรรมจีนในสมัยราชวงศ์ถัง

2. 2 เมืองโอเอซิสสำคัญบางเมืองบนเส้นทางสายแพรไหมในสมัยราชวงศ์ถัง

สินค้าที่น่าสนใจหลากชนิดและความปรารถนาที่จะค้าขายแลกเปลี่ยนกันทำให้มีการติดต่อระหว่างตะวันตกและตะวันออก แดนเขียวธรรมชาติหรือเมืองโอเอซิสตามเส้นทางสายแพรไหมจึงมีความสำคัญต่อการอยู่รอดของนักเดินทางตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพราะเมืองเหล่านี้เป็นมากกว่าแหล่งที่พักสำหรับคนและสัตว์ หากยังเป็นที่แลกเปลี่ยนสินค้า ศูนย์กลางแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและเผยแพร่ศาสนาต่าง ๆ ที่มาจากทางตะวันตกของจีน เช่น พุทธศาสนา ศาสนามานีเคียน เนสตอเรียน โซโรแอสเตเรียน รวมไปถึงศาสนาอิสลามที่เข้ามาในภายหลัง เมืองเหล่านี้เลี้ยงตนเองได้ด้วยการเพาะปลูกโดยใช้น้ำจากการชลประทาน รวมทั้งมีการประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือนด้วย เช่น งานฝีมือต่าง ๆ และได้รับผลประโยชน์จากการแลกเปลี่ยนสินค้ากับพ่อค้าชาติต่าง ๆ ที่เดินทางมาตามเส้นทางสายแพรไหม เมืองส่วนใหญ่เป็นรัฐอิสระ มีผู้นำในตำแหน่งกษัตริย์เป็นผู้ปกครอง แต่เพื่อความมั่นคงปลอดภัยจากการถูกชนเผ่าเร่ร่อนคุกคามปล้นสะดม ไม่ว่าจะเป็นชนเผ่าซงหนู หรือชนเผ่าทิเบตในช่วงท้ายของราชวงศ์ถัง รัฐอิสระจึงมักรวมกันเป็นสมาพันธ์หรือเข้าพึ่งพาราชาอาณาจักรจีน³³

³²Judy Bonavia et al. (1993). *op.cit.* p.172.

³³Jane Gaston Mahler. (1959). *The Westerners among the Figurines of Tang Dynasty in China.* p.22-24.

เนื่องจากรัฐอิสระเหล่านี้ตั้งอยู่บนเส้นทางสายแพรไหมที่เชื่อมต่ออารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองของทั้ง 2 ซีกโลก ได้แก่ จักรวรรดิไบแซนไทน์ จักรวรรดิเปอร์เซีย อินเดีย และจีน ทำให้มีวัฒนธรรมที่ผสมผสานกันระหว่างอารยธรรมต่าง ๆ ทั้งยังทำหน้าที่เสมือนสะพานที่เชื่อมต่อและถ่ายทอดวัฒนธรรมของ 2 ซีกโลกด้วย นอกจากนั้นแล้ว รัฐอิสระยังประกอบด้วยผู้คนหลายเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ อาทิ ชาวจีนที่ถูกเกณฑ์ให้อพยพไปอยู่ตามเมืองค่ายทหาร (Garrison Towns) ทางตะวันตกของประเทศตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น หรือประมาณศตวรรษที่ 1 ก่อนคริสตกาล การอพยพชาวจีนไปยังดินแดนทางตะวันตกของประเทศนั้นเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายราชวงศ์ฮั่นที่จะควบคุมเส้นทางสายแพรไหมให้พ้นจากอิทธิพลของชนเผ่าชองหนู เพื่อผลประโยชน์ของจีนทั้งในด้านเศรษฐกิจและความมั่นคงของประเทศ³⁴ นอกจากนั้น ยังมีพวกพ่อค้านายวานิชชาติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นชาวเปอร์เซีย ชาวชอกเดียน หรือชาวอินเดีย ส่วนชาวพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ตามรัฐอิสระประกอบด้วยชนชาติเตอร์ก ซึ่งรวมไปถึงชนเผ่าอูยกูร์ อันเป็นเผ่าหนึ่งของชนชาติเตอร์กด้วย³⁵ และชนเผ่าโทคาเรียน (Tocharian)³⁶ ดังนั้น รัฐอิสระตามขอบทะเลทรายหาคลามากันซึ่งตามภูมิศาสตร์นอกจากจะเป็นดินแดนที่เชื่อมระหว่างภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก ได้แก่ ยุโรป ตะวันออกกลาง เอเชียใต้ และเอเชียตะวันออกเข้าด้วยกันแล้ว ยังเปรียบเสมือนดินแดนที่อารยธรรมต่าง ๆ ได้ผสมผสานกันจนกลายเป็นวัฒนธรรมร่วมที่มีความสำคัญต่อราชวงศ์ถัง

เมืองโอเอซิสบนเส้นทางสายแพรไหมทั้ง 3 สายมีนับสิบ ๆ เมือง แต่ในบทที่ 2 นี้จะกล่าวถึงเมืองโอเอซิสที่สำคัญบางเมืองดังต่อไปนี้

³⁴Jacques Gernet. (1996). *op. cit.* p. 117-121.

³⁵John Curtis Perry and Bardwell L. Smith, ed. (1976). *Essays on Tang Society*. p. 75.

³⁶ชาวโทคาเรียนมีเชื้อสายอินโด-ยูโรเปียน และมีภาษาของตนเอง ซึ่งมีส่วนคล้ายคลึงกับภาษาอิตาเลียน-เคลติก (Italo-Celtic) จากรูปวาดฝาผนังแถบเมืองเทอร์ฟานจะสังเกตได้ว่า ชนกลุ่มนี้มีผิวขาว อมชมพู ดวงตาโตสีฟ้าเทา ผมหยักศกสีแดงหรือดำ จมูกโด่ง ริมฝีปากบนบาง โดยรวมแล้วมีลักษณะคล้ายชนเชื้อสายเคลติกที่อาศัยอยู่แถบยุโรปเหนือ ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 นักสำรวจชาวตะวันตก เฟร์นันด์ เกรนาร์ด (Fernand Grenard) ก็ยังพบเห็นลักษณะจำเพาะดังกล่าวในหมู่ชนพื้นเมืองทางตะวันตกของจีน แต่ภาษาที่ใช้ได้เปลี่ยนเป็นภาษาเตอร์ก.

Rene Grousset. (1952). *The Rise and Splendor of the Chinese Empire*. p. 70.

2. 2. 1 ฮามิ (Hami) เมืองฮามิตั้งอยู่ในแอ่งบริเวณรอยเลื่อนของหินแถบเชิงเทือกเขาเทียนชานที่ต่ำกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 200 เมตร ทั้งยังล้อมรอบด้วยทะเลทราย ดังนั้นสภาพภูมิอากาศของฮามิจึงมีความรุนแรงและแตกต่างกันมากระหว่างฤดูหนาวและฤดูร้อน อย่างไรก็ตาม ฮามิก็คือเป็นโอเอซิสที่มีความอุดมสมบูรณ์ ปลุกแต่งชนิดต่าง ๆ ได้ผลดี จนแต่งฮามิได้รับการกล่าวขานและเป็นที่รู้จักกันทั่ว รวมทั้งยังมีทุ่งหญ้าที่ใช้เลี้ยงสัตว์ได้ด้วย³⁷

เนื่องจากสถานที่ตั้งของเมืองฮามิมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์กล่าวคือ เป็นประตูเปิดสู่ดินแดนทางตะวันตกเฉียงเหนือ ชื่อของเมืองจึงมีการเปลี่ยนแปลงจากอีวู (Yiwu) เป็นอีโจว (Yizhou) และคุมุล (Kumul) แล้วแต่ว่าเมืองแห่งนี้จะอยู่ใต้การปกครองของชนกลุ่มใด³⁸

นอกจากนั้น ท่าเลที่ตั้งของเมืองยังส่งผลให้ฮามิกลายเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์การเดินทางมายังดินแดนตะวันตกของจีนตั้งแต่สมัยราชวงศ์โจว มีการจดบันทึกเกี่ยวกับเมืองฮามิในบันทึกไมไฟ่ที่ชุดค้นพบในสุสานอายุประมาณศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสต์กาล บันทึกนี้กล่าวว่าเมื่อฮ่องมู่แห่งราชวงศ์โจวซึ่งครองราชย์เมื่อประมาณ 1,000 ปีก่อนคริสต์กาล เดินทางกลับจากเข้าเฝ้าพระแม่เจ้าแห่งตะวันตก (Queen Mother of the West) ได้แวะพัก ณ เมืองฮามิเป็นเวลา 3 วัน และได้รับเครื่องบรรณาการจากประชาชนเป็นม้า 300 ตัว แกะและวัวอีก 2,000 ตัว³⁹ ส่วนข้อมูลในสมัยราชวงศ์ถังกล่าวว่าพระภิกษุเสวียนจิงก็ได้แวะพักพื่นในฐานะแขกของกษัตริย์ชาวพุทธแห่งเมืองฮามิ หลังเดินทางข้ามทะเลทรายจากเมืองตุนหวางด้วยความยากลำบากจนเกือบเอาชีวิตไม่รอด⁴⁰ ตำแหน่งกษัตริย์ดังกล่าวได้สืบทอดต่อมาจนถึงช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 เมื่อเฮดินเดินทางมาถึงเมืองฮามิก็ได้รับการเลี้ยงรับรองจากกษัตริย์ฮามิพระองค์สุดท้าย⁴¹

³⁷Foreign Affairs Office of the People's Government of Xinjiang Uygur Autonomous Region. (1989). *op.cit.* p. 199–200.

³⁸Irene M. Franck & David M. Brownstone. (1986). *op.cit.* p. 17.

³⁹Judy Bonavia et al. (1993). *op.cit.* p. 173.

⁴⁰Irene M. Franck & David M. Brownstone. (1986). *op.cit.* p. 171–173.

⁴¹Sven Hedin. (1943). *History of the Expedition in Asia 1925–1935, Part I.* p. 225–228.

ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 มาร์โค โปโลแวะพักที่เมืองฮามิ หรือเมืองคูมูลตามชื่อเมืองในขณะนั้น ตามคำบอกเล่าของมาร์โค โปโล ชาวเมืองคูมูลมีภาษาของตนเองและนับถือศาสนาบูชารูปปั้น (idolater)⁴² อาจสรุปได้ว่าเมืองฮามิในขณะนั้นคงยังไม่ได้นับถือศาสนาอิสลาม เนื่องจากทั้งศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์ห้ามมิให้กราบไหว้รูปปั้น จึงมีความเป็นไปได้ว่าเมืองฮามิยังคงเป็นเมืองพุทธ แต่ประชาชนเมืองฮามิกลับมีประเพณีการต้อนรับแขกด้วยการยกภรรยาให้ปรนนิบัติ การกระทำดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของพิธีการบูชารูปปั้นเพื่อให้พืชผลอุดมสมบูรณ์⁴³ ซึ่งมีใช้วิถีแห่งพุทธศาสนา อาจเป็นไปได้ว่ามาร์โค โปโลมองวัฒนธรรมและศาสนาอื่นอย่างอคติ ปราศจากความรู้ความเข้าใจจนเป็นเหตุให้สิ่งที่เขาจดบันทึกนั้นคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงก็ได้

2. 2. 2 หุบหลู่ฟั่น / เทอร์พาน (Turpan, Turfan) เมืองเทอร์พานตั้งอยู่ในแอ่ง (depression) ที่ถูกห้อมล้อมด้วยภูเขาทั้ง 4 ด้าน มีพื้นที่ต่ำกว่าระดับน้ำทะเลเฉลี่ยประมาณ 80 เมตร ส่วนที่ต่ำที่สุดของแอ่งเทอร์พานต่ำกว่าระดับน้ำทะเล 505 เมตร ตั้งอยู่บริเวณทะเลสาบพระจันทร์ (Moon Lake / Aiding Hu) นับเป็นแอ่งที่มีความต่ำเป็นอันดับ 2 รองจากทะเลสาบเดดซี (Dead Sea)⁴⁴ ในประเทศอิสราเอล ลักษณะภูมิประเทศเป็นรูปแอ่งกะทะที่เหลาดจากที่ราบเชิงเขาไปสู่จุดศูนย์กลาง ทำให้เมืองเทอร์พานมีสภาพภูมิอากาศที่แตกต่างกัน อุณหภูมิจะเพิ่มสูงขึ้นไปตามระดับความต่ำของแอ่ง สภาพแวดล้อมเช่นนี้ก่อให้เกิดกระแสลมที่รุนแรงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงฤดูใบไม้ผลิและฤดูร้อน⁴⁵ นอกจากนั้น ความแตกต่างระหว่างอุณหภูมิในฤดูหนาวและฤดูร้อนยังมีความรุนแรงมากอีกด้วย ในขณะที่ฤดูหนาวมีอุณหภูมิต่ำสุดประมาณ -30 องศาเซลเซียส ในฤดูร้อน อุณหภูมิขึ้นไปถึงสูงกว่า 40 องศาเซลเซียส⁴⁶ เอกลักษณะดังกล่าวได้เป็นจุดกำเนิดของสมญาเมืองเทอร์พานไม่ว่าจะเป็น

⁴²Marco Polo. (1958). *op.cit.* p.70.

⁴³*Ibid.*

⁴⁴Judy Bonavia et al. (1993). *op.cit.* p. 212.

⁴⁵Foreign Affairs Office of the People's Government of Xinjiang Uygur Autonomous Region. (1989). *op.cit.* p. 171-172.

⁴⁶NHK. (1981). *Silk Road Photo Collection, Vol. II.* p. 165.

‘ดินแดนแห่งไฟ’ (‘Land of Fire’) หรือฮว่าโจว (Huazhou) และ ‘ขุมทรัพย์แห่งลม’ (Storehouse of Wind)⁴⁷ ถึงแม้ว่าเมืองเทอร์พานจะมีฝนตกประมาณ 1 ครั้งต่อปี และมีระดับน้ำฝนเพียง 16 มิลลิเมตรต่อปี แต่ก็ยังมีความอุดมสมบูรณ์ สามารถทำการเพาะปลูกได้ดี เนื่องจากมีน้ำหิมะละลายจากเทือกเขาเทียนชานมาหล่อเลี้ยง⁴⁸

เมืองเทอร์พานมีความใกล้ชิดกับราชอาณาจักรจินมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์สุย เมื่อกษัตริย์แห่งราชวงศ์ฉู่ (Qu Dynasty) ที่ปกครองเมืองเทอร์พาน หรือ อาณาจักรเกาซาง (Gaochang Kingdom) มาตั้งแต่ ค.ศ. 507 ได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงในราชวงศ์สุย ผู้ซึ่งได้นำวัฒนธรรมจีนมาเผยแพร่ เป็นเหตุให้วัฒนธรรมของเทอร์พานพัฒนาไปตามรูปแบบของจีน โดยเฉพาะในด้านการแต่งกาย⁴⁹ ส่วนในด้านการปกครองนั้นเมืองเทอร์พานก็ได้รับอิทธิพลจากจีนเช่นกัน เมืองเทอร์พานแบ่งเขตการปกครองออกเป็นเมืองใหญ่ เมืองรอง และเมืองเล็กตามรูปแบบของจีน⁵⁰ โดยมีเมืองเกาซางเป็นศูนย์กลางการปกครอง ผู้คนส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าอูยกูร์ เทอร์พานเป็นโอเอซิสสำคัญที่พ่อค้าชาติต่าง ๆ แวะเวียนกันมาติดต่อค้าขาย ศาสนาในเมืองนี้มีทั้งพุทธศาสนา ศาสนาโซโรอัสเตอร์ยัน มานิเคียน และเนสตอเรียน⁵¹

นอกจากเทอร์พานจะเป็นเมืองโอเอซิสที่มีขนาดใหญ่แล้วยังตั้งอยู่เชิงเทือกเขาเทียนชานทางด้านใต้ จึงอยู่ในตำแหน่งที่ควบคุมช่องเขาที่ไต่เป็นทางเชื่อมระหว่างแอ่งทาริมและทุ่งหญ้าทางตอนเหนือของเทือกเขาเทียนชาน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างเส้นทางแพรไหมสาย เทียนชานเป่ย์ลู่ และ เทียนชานหนานลู่ การครอบครองเมืองเทอร์พานจึง

⁴⁷Judy Bonavia et al. (1993). *op.cit.* p. 212.

⁴⁸NHK. (1981). *op. cit.* p. 212.

⁴⁹Jane Gaston Mahler. (1959). *op.cit.* p. 28.

⁵⁰*Ibid.* p. 29.

⁵¹Irene M. Franck & David M. Brownstone. (1986). *op.cit.* p. 173.

เป็นยุทธศาสตร์สำคัญสำหรับชนเผ่าเร่ร่อน⁵² ในการโจมตีปล้นสะดมในเส้นทางสายแพรไหม ดังนั้น เพื่อความอยู่รอดเทอร์พานจึงต้องเลือกที่จะมอบความจงรักภักดีกับผู้ที่มีกำลังเข้มแข็งที่สุดโดยไม่สามารถคำนึงถึงความผูกพันทางเชื้อสายหรือวัฒนธรรม⁵³ ดังเช่นในช่วงต้นราชวงศ์ถังเมื่อประมาณ ค.ศ. 640 กษัตริย์ราชวงศ์ฉู่ พระนามว่า เหวินไท่ (Wen Tai)⁵⁴ ได้เอาใจออกห่างเพื่อสนับสนุนกบฏชาวเตอร์ก⁵⁵ จึงไม่เดินทางไปถวายความจงรักภักดีต่อองค์จักรพรรดิ ฌ นครจึงอาน อีกทั้งยังได้ปิดกั้นเส้นทางสายแพรไหมด้วย มิให้ทั้งพ่อค้าและขบวนเครื่องราชบรรณาการจากเมืองอื่นผ่านไปยังนครหลวงได้ การที่กษัตริย์เหวินไท่ไม่เกรงกลัวพระราชอำนาจแห่งราชวงศ์ถังเพราะเชื่อมั่นว่าทะเลทรายโกบีรอบเมืองเทอร์พานจะเป็นชัยภูมิที่ช่วยปกป้องตนได้อย่างดี ด้วยเหตุนี้เมื่อกองทัพจีนเดินทางมาถึงเมืองเทอร์พาน กษัตริย์เหวินไท่จึงตกใจจนสิ้นพระชนม์ไป⁵⁶ หลังจากทีบุตรชายของกษัตริย์เหวินไท่ยอมแพ้แก่กองทัพราชวงศ์ถังแล้ว เมืองเทอร์พานซึ่งมีความสำคัญในด้านเศรษฐกิจจากการควบคุมเส้นทางสายแพรไหม และความสำคัญด้านการทหารจากการเป็นฐานกำลังให้กับกองทัพจีนในการ

⁵²ชนเผ่าเร่ร่อนในสมัยราชวงศ์ถัง หรือประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 7-10 คือ ชนเผ่าเตอร์กที่พูดภาษาในกลุ่มอัลตาอิก (Altaic Group) ประกอบด้วยภาษามองโกล เดอร์ก และตุงกูส (Tungus) ซึ่งภาษาของชนเผ่าชยงหนูก็รวมอยู่ด้วยเช่นกัน ชนเผ่าเร่ร่อนเหล่านี้บางครั้งจะรวมตัวกันเป็นสมาพันธ์ภายใต้เผ่าใดเผ่าหนึ่งเพื่อความแข็งแกร่งทางการทหารและการมีอำนาจต่อรองทางการเมือง แต่เนื่องจากชนเผ่าเร่ร่อนขาดความสามัคคีระหว่างเผ่าจึงทำให้สมาพันธ์ขาดความมั่นคง มักมีการแย่งชิงความเป็นใหญ่ และเมื่อขาดผู้นำที่เข้มแข็งก็มักเสื่อมสลายไปดังตัวอย่างของชนเผ่าชยงหนู ในช่วงราชวงศ์ถังชนเผ่าเตอร์กได้รวมตัวกันเป็นอาณาจักร 2 ครั้ง ได้แก่ อาณาจักรเตอร์กที่ 2 (The Second Turk Empire, ค.ศ. 680-740) และอาณาจักรอุยกูร์ (the Uighur Empire, ค.ศ. 744-840).

John Curtis Perry & Bardwell L. Smith. (1976). *op.cit.* p. 62.

⁵³Irene M. Franck & David M. Brownstone. (1986). *op.cit.* p. 17-18.

⁵⁴เมื่อพระภิกษุเสวียนจิงแวะพำนักที่เมืองฮามิระหว่างการเดินทาง กษัตริย์เหวินไท่แห่งเกาซางผู้เลื่อมใสพุทธศาสนาได้ส่งขบวนต้อนรับมายังเมืองฮามิเพื่อเชิญพระภิกษุเสวียนจิงไปเทศนาสั่งสอนประชาชนที่เมืองเกาซางด้วย และไม่ยอมให้เดินทางต่อไปยังอินเดีย จนพระภิกษุเสวียนจิงต้องอดอาหารประท้วง กษัตริย์เหวินไท่จึงยอมอนุญาตให้เดินทางต่อไป.

Judy Bonavia et al. (1993). *op.cit.* p.213.

⁵⁵Rene Grousset. (1965). *op.cit.* p. 134.

⁵⁶Jane Gaston Mahler. (1959). *op.cit.* p.28-29.

ยึดครองรัฐอิสระที่เหลือในแอ่งทาร์ิม ได้ถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของจีน แทนที่จะคงไว้ซึ่งฐานะของประเทศราช⁵⁷

2. 2. 3 คุชา (Kucha, Kuga) เมืองคุชา หรือ ที่เรียกกันในภาษาจีนว่า คุเชอ เป็นหนึ่งในรัฐที่มั่งคั่งที่สุดในแอ่งทาร์ิม เพราะนอกจากตำแหน่งที่ตั้งของเมืองจะควบคุมเส้นทางแพรรไหมสาย เทียนชานหนานลู่ แล้ว ยังควบคุมเส้นทางที่ลัดเลาะตามช่องเขาเทียนชานไปยังทุ่งหญ้าทางเหนือของเทือกเขาอีกด้วย การชลประทานได้ยังผลให้ดินของเมืองคุชามีความอุดมสมบูรณ์เพาะปลูกพืชได้หลายชนิด เช่น ข้าวสาลี ข้าวเจ้า องุ่น ทับทิม แพร่ พลัม พืช และ แอปริคอต คุชามีชื่อเสียงทางด้านผลไม้ รวมทั้งมีทรัพยากรธรรมชาติมากมาย โดยเฉพาะทองคำ ทองแดง เหล็ก ตะกั่ว และสังกะสี⁵⁸ นอกจากนั้นคุชายังมีชื่อเสียงทางด้านดนตรีด้วย

ใน เหลียงชู (Liang-shu) ได้กล่าวถึงเมืองคุชาไว้ว่า “เขตเมืองมีขนาดเท่ากับนครฉางอัน และตึกรามบ้านช่องก็ล้วนสวยงาม”⁵⁹ เมื่อพระภิกษุเสวียนจิงเดินทางผ่านมายังเมืองคุชาในราวคริสต์ศตวรรษที่ 7 ได้บรรยายว่าอาณาเขตทั้งหมดวัดจากตะวันออกไปยังตะวันตกได้ 1,000 ลี้ และจากเหนือจดใต้วัดได้ 600 ลี้ ส่วนตัวเมืองนั้นมีขนาดเส้นรอบวงวัดได้ 18 ลี้⁶⁰ พระภิกษุเสวียนจิงยังได้พบเห็นหลักฐานที่ชี้ให้เห็นว่าเมืองคุชาเป็นเมืองพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูปขนาด 27 เมตร 2 องค์ที่ทำหน้าที่ปกป้องรักษาคนเดินเท้า⁶¹ นักสำรวจในศตวรรษที่ 20 อย่างสไตน์ยังได้พบเห็นซากปรักหักพังของวัดเป็นจำนวนมาก⁶² อีกทั้งยังได้ค้นพบรูปภาพฝาผนังในถ้ำซึ่งเป็นพุทธศิลป์แบบคันธาระที่มีความสมบูรณ์ที่สุด⁶³

นอกจากคุชาจะรับเอาพุทธศาสนาจากอินเดียแล้วยังรับเอาวัฒนธรรมอินเดียด้านอื่น ๆ

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Irene M. Franck & David M. Brownstone. (1986). *op.cit.* p. 174.

⁵⁹ NHK. (1981). *op.cit.* p. 167.

⁶⁰ Jane Gaston Mahler. (1959). *op.cit.* p. 51.

⁶¹ Judy Bonavia et al. (1993). *op.cit.* p. 242.

⁶² Jane Gaston Mahler. (1959). *op.cit.* p. 51.

⁶³ Judy Bonavia et al. (1993). *op.cit.* p. 242.

เข้ามาด้วย เช่น ได้รับเอาอักษรอินเดียมาประยุกต์ใช้กับภาษาพูดที่อยู่ในตระกูลอินโด-ยูโรเปียน ดนตรีเครื่องสายและเครื่องเป่าของคุชาที่ได้รับความนิยมอย่างสูงในราชสำนักราชวงศ์ถังว่า สามารถเลียนเสียงธรรมชาติได้อย่างแนบเนียน ไม่ว่าจะเป็นเสียงลมพัด ฝนตก หรือน้ำตก ก็ได้รับอิทธิพลจากดนตรีของอินเดียเช่นกัน⁶⁴ คุชายังเป็นที่รู้จักในราชสำนักราชวงศ์ถังว่าเป็นแดนหญิงงามที่ปรุงแต่งโฉมตนเองด้วยเครื่องสำอางและน้ำหอมจากเปอร์เซีย⁶⁵

อย่างไรก็ตาม คุชามีได้เป็นแต่เพียงตัวกลางเผยแผ่วัฒนธรรมจากตะวันตกของจีนมายังราชสำนักราชวงศ์ถังเท่านั้น ความสำคัญของคุชายังครอบคลุมไปถึงการเมืองและการทหารอีกด้วย ในฐานะ 1 ใน 4 ของเมืองค่ายทหารที่มีอำนาจปกครองดูแลรัฐอิสระอื่น ๆ ในแอ่งทาริม⁶⁶ หลังจากที่ราชวงศ์ถังแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามายังแอ่งทาริมเพื่อรักษาผลประโยชน์ทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ด้วยการส่งกองทหารเข้ายึดครองและรวมเทอร์พานเข้าเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรจีนแล้ว เป็นเหตุให้บรรดารัฐอิสระโดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นปกครองมองนโยบายดังกล่าวของราชวงศ์ถังว่า เป็นภัยคุกคามเอกราช อธิปไตย รวมไปถึงความอยู่รอดของตน คุชาจึงเข้าร่วมกับรัฐอิสระการาซาร์ (Karashahr) หรือ เยียนฉีแข็งเมืองต่อราชวงศ์ถังใน ค.ศ. 648 แต่คุชาก็ไม่สามารถต้านทานกองกำลังของราชวงศ์ถังภายใต้การนำของแม่ทัพชาวเตอร์กได้ จึงต้องยอมพ่ายแพ้ต่อราชวงศ์ถัง เหตุการณ์ดังกล่าวนี้นอกจากจะนำมาซึ่งจุดจบของความเป็นรัฐอิสระในแอ่งทาริมแล้ว ยังเปิดโอกาสให้ราชวงศ์ถังโจมตีรัฐอิสระอื่น ๆ โดยอ้างถึงความเคลือบแคลงในความจงรักภักดีดังตัวอย่างจากรัฐคุชาด้วย⁶⁷

2. 2. 4 เทอเถียน / โคทาน (Khotan) เมืองโคทานตั้งอยู่บนที่ราบเชิงเขาคุนหลุนและคาราโครัมบนเส้นทางแพรไหมสาย คุนหลุนเป่ยลู่ มีแม่น้ำเคอริยา และแม่น้ำโคทานหล่อเลี้ยงจนสามารถทำชลประทานเพื่อการเกษตรได้ผลดีโดยเฉพาะข้าวสาลีและผลไม้ ภูมิอากาศของ

⁶⁴Jane Gaston Mahler. (1959). *op.cit.* p. 52–53. ดูรายละเอียดเกี่ยวกับเครื่องดนตรี ใน บทที่ 3

⁶⁵Irene M. Franck & David M. Brownstone. (1986). *op.cit.* p. 174.

⁶⁶Jane Gaston Mahler. (1959). *op.cit.* p. 29.

⁶⁷Rene Grousset. (1965). *op.cit.* p. 136–137.

โคทาน ไม่หนาวหรือร้อนจนเกินไป แต่บางครั้งอาจเกิดพายุหิมะจนเกิดอันตรายได้⁶⁸ พระภิกษุเสวียนจิงได้บรรยายถึงเมืองโคทานเมื่อแวะพักตอนเดินทางกลับจากอินเดียว่า เมืองโคทานเป็นเมืองพุทธที่มีวัดวาอารามมากถึง 100 แห่งและมีพระสงฆ์กว่า 5,000 รูป⁶⁹ ถึงแม้ว่าที่ตั้งของโคทานจะส่งผลให้โคทานรับวัฒนธรรมอินเดียเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับพุทธศิลป์ แต่ความใกล้ชิดกับราชอาณาจักรจีนก็มีอิทธิพลเหนือวัฒนธรรมโคทานมิใช่น้อย โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางการเมือง

เมืองโคทานนั้นมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับอารยธรรมจีนบนลุ่มน้ำหวงเหอมาเป็นเวลานานแล้ว เนื่องจากโคทานมีทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นที่ต้องการของจีน ได้แก่ หินหยก โดยหินหยกขาวจะพบตามริมแม่น้ำหยกขาว (White Jade River) และหินหยกสีเขียวเข้มจะพบได้ที่แม่น้ำหินหยกดำ (Black Jade River)⁷⁰ นอกจากนี้ โคทานยังมีชื่อเสียงทางด้านการทอพรมและการเย็บปักถักร้อยบนผ้าไหม เรื่องการเผยแผ่วัฒนธรรมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจากจีนมายังเมืองโคทานนั้น มีตำนานเล่าขานกันว่าเจ้าหญิงจินพระองค์หนึ่งที่ถูกส่งมาอภิเษกสมรสกับกษัตริย์แห่งโคทานได้ซ่อนรังไหมและเมล็ดหม่อนไว้ในมุ่นผม และนำมาเพาะปลูกในเมืองโคทาน⁷¹

ตำนานดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางการเมืองที่มีมาช้านานระหว่างราชอาณาจักรจีนและเมืองโคทาน ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ถังได้บันทึกว่าเมืองโคทานยอมรับพระราชอำนาจของจักรพรรดิจีนมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น ด้วยการสืบทอดพระบรมราชโองการและตราประจำตำแหน่งที่ได้รับมาจากราชอาณาจักรจีน⁷² อย่างไรก็ตาม เมื่อราชวงศ์ถังเริ่มนโยบายแผ่ขยายอำนาจเข้ามาในแอ่งทาร์ิม แม้ว่าเมืองโคทานจะแสดงความจงรักภักดีอย่างไม่เปลี่ยนแปลง ด้วยการส่งรัชทายาทไปยังราชสำนักราชวงศ์ถังในฐานะหนึ่งในราชวงศ์ครักซ์

⁶⁸Foreign Affairs Office of the People's Government of Xinjiang Uygur Autonomnous Region. (1989). *op.cit.* p. 265–267.

⁶⁹Jane Gaston Mahler. (1959). *op.cit.* p. 95–96.

⁷⁰Judy Bonavia et al. (1993). *op.cit.* p. 278.

⁷¹*Ibid.* p.279.

⁷²Jane Gaston Mahler. (1959). *op.cit.* p. 94.

ตั้งแต่ค.ศ. 635 และส่งเครื่องราชบรรณาการเป็นมาถึง 717 ตัวก็ตาม แต่การแข็งเมืองของคุชาใน ค.ศ. 648 เป็นเหตุให้ราชวงศ์ถังมีความต้องการที่จะควบคุมรัฐอิสระเหล่านี้อย่างเข้มงวดขึ้น จึงได้ส่งกองทหารม้ามายังเมืองโคทานแสดงแสนยานุภาพของราชวงศ์ถัง และนำตัวกษัตริย์แห่งโคทานไปรับรองความจงรักภักดีของตนต่อพระพักตร์พระเจ้าถังไท่จง⁷³ ความดีความชอบดังกล่าวนอกจากจะทำให้กษัตริย์แห่งโคทานได้รับตำแหน่งและของกำนัล เช่น ผ้าไหมกว่า 5,000 พับแล้ว⁷⁴ ภาพแกะสลักของกษัตริย์แห่งโคทานพระองค์นี้ได้รับการจารึกไว้ในสุสานของพระเจ้าถังไท่จงในฐานะกษัตริย์ต่างชาติผู้จงรักภักดีพระองค์หนึ่ง ซึ่งนับเป็นเกียรติอย่างสูงสุด⁷⁵

2. 2. 5 กัซการ์ เมืองกัซการ์ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของทะเลทรายทาคลามากัน และเป็นเมืองชายแดนที่สำคัญทางตะวันตกสุดของจีน มีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองที่เส้นทางสายแพรไหม 2 สาย คือ เทียนชานหนานลู่ และ คุนหลุนเป่ย์ลู่ มาบรรจบกัน⁷⁶ ทำเลที่ตั้งของเมืองกัซการ์บนที่ราบเชิงเขาพามีร์ส่งเสริมให้เป็นศูนย์รวมของพ่อค้าวานิชที่รอจะเดินทางข้ามเทือกเขาพามีร์ไปยังเอเชียกลางและเปอร์เซีย หรือข้ามเทือกเขาคาราโครัมเพื่อไปยังอินเดีย⁷⁷ ด้วยเหตุนี้ เมืองกัซการ์จึงเป็นเมืองแรกในหมู่เมืองโอเอซิสในแอ่งทาริมที่รับพุทธศาสนานิกายหินยานมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 2 ส่วนวัฒนธรรมท้องถิ่นชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมเปอร์เซียและอินเดีย⁷⁸

ใน ฮั่นชู (Han Shu) ได้บรรยายถึงเมืองกัซการ์ หรือ เมือง สู่เล่อกัว (Shu-le-guo) ว่า ห่างจากนครฉางอันประมาณ 9,350 ลี้ มีประชากรประมาณ 8,647 คน หรือ 1,510

⁷³Rene Grousset. (1965). *op.cit.* p.137.

⁷⁴Judy Bonavia et al. (1993). *op.cit.* p. 279.

⁷⁵Jane Gaston Mahler. (1959). *op.cit.* p. 95.

⁷⁶Dominic Streatfeild-James. (1993). *Silk Route by Rail.* p.175.

⁷⁷Judy Bonavia et al. (1993). *op.cit.* p. 254.

⁷⁸ *Ibid.* p. 255.

ครัวเรือน⁷⁹ พระภิกษุเสวียนจิงได้กล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของกัซการว่าเต็มไปด้วยดอกไม้และสวนผลไม้ อีกทั้งชนพื้นเมืองยังมีฝีมือในการทอผ้าและพรหมชนสัตว์ด้วย⁸⁰ มาร์โคโพลก็ให้ข้อสังเกตที่คล้ายคลึงกับพระภิกษุเสวียนจิงว่า เมืองกัซการมีสวนผลไม้และสวนองุ่นที่ให้ผลดี นอกจากนี้ ชาวพื้นเมืองยังปลูกฝ้ายและป่าน เพราะดินมีความอุดมสมบูรณ์จนสามารถเพาะปลูกพืชทุกชนิดที่ต้องการได้⁸¹

ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างราชสำนักจีนและเมืองกัซการเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่น แต่อิทธิพลของราชสำนักจีนที่มีเหนือเมืองกัซการได้เพิ่มมากขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 1 เมื่อแม่ทัพปานเซา (Ban Chao) ได้โจมตีเมืองกัซการและเมืองโคทาน พร้อมทั้งปลดกษัตริย์ทั้งสองโพธิฐานเข้าร่วมกับชนเผ่าซิงหนูแซ็งเมืองต่อราชวงศ์ฮั่น ปานเซาได้แต่งตั้งบุคคลที่มีความจงรักภักดีต่อราชสำนักจีนขึ้นเป็นกษัตริย์เพื่อคงอำนาจของจีนในแอ่งทาริม และเพื่อเปิดการค้าขายบนเส้นทางสายแพรไหมอีกครั้ง ในคริสต์ศตวรรษที่ 7 เมืองกัซการได้สวมมิกัดดีต่อราชวงศ์ถังและกลายเป็นหนึ่งในเมืองค้ายุทธหทารที่สำคัญ⁸²

2. 3 ชนต่างเชื้อชาติในเมืองโอเอซิสแห่งเส้นทางสายแพรไหม

เมืองโอเอซิสตามขอบทะเลทรายทาคลามากันเป็นจุดพักสำคัญสำหรับพ่อค้าวานิช นักเดินทางแสวงโชค ตลอดจนนักบวชที่เผยแพร่ศาสนาและใช้เส้นทางสายแพรไหมเป็นเส้นทางติดต่อระหว่างโลกตะวันตกและโลกตะวันออก เมืองเล็ก ๆ เหล่านี้จึงคลาคล่ำไปด้วยผู้คนต่างเชื้อชาติ ทั้งที่เป็นผู้เดินทางผ่านมาชั่วคราวและผู้อพยพที่เข้ามาอยู่อย่างถาวร ผู้คนเหล่านี้มีตั้งแต่ชาวอินโด-ยูโรเปียน หรือชาวโทคาเรียนซึ่งเป็นชนชั้นปกครอง ชาวเปอร์เซีย ชาวอินเดีย ชนชาติจีนผู้เป็นตัวแทนของการแผ่ขยายอำนาจของราชสำนักจีนในเอเชียกลาง รวมทั้งชนเชื้อ

⁷⁹NHK. (1981). *op.cit.* p. 168.

⁸⁰Sally Hovey Wriggins. (1996). *Xuanzang : A Buddhist Pilgrim on the Silk Road.* p. 161 – 162.

⁸¹Marco Polo. (1958). *op. cit.* p. 63 – 64.

⁸²Judy Bonavia et al. (1993). *op. cit.* p. 256.

สายเตอร์กเผ่าต่าง ๆ และชนเชื้อสายอิหร่าน ซึ่งเป็นตัวแทนของชนเผ่าเร่ร่อนที่มีอิทธิพลอยู่ในดินแดนทุ่งหญ้าในเอเชียกลาง

หลักฐานการผสมผสานของผู้คนในเมืองโอเอซิสเหล่านี้เห็นได้อย่างเด่นชัดจากภาพเขียนฝาผนังในถ้ำพระพุทธรูปที่เบเช็กลิบบนหน้าผาริมลำธารในเทอร์พาน ถ้ำที่เบเช็กลิเป็น 1 ในถ้ำ 60 กว่าแห่งที่สร้างขึ้นเพื่อเคารพบูชาพระพุทธรูปศาสนา ถ้ำเหล่านี้มีอายุประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 4 ถึงราวคริสต์ศตวรรษที่ 14 มีทั้งที่เป็นแบบเจาะเข้าไปในเนื้อหินของหน้าผา และที่ก่อขึ้นจากดินโคลนตากแห้ง⁸³

ภาพเขียนรูปพุทธประวัติและภาพเหมือนของผู้คนที่สนับสนุนการก่อสร้างถ้ำที่มีอายุประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 9 ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงชนเชื้อชาติต่าง ๆ ได้อย่างดี ไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์ชาวอินเดียผู้มีจมูกโด่งใหญ่ห่มจีวรเปลือยอกแบบเสื้อผ้าเมืองร้อน พระสงฆ์ชาวจีนที่มีใบหน้าเกลี้ยงเกลาแต่งกายด้วยจีวรสีม่วงแบบพระพุทธรูปศาสนานิกายมหายาน⁸⁴ นอกจากนั้น ยังมีอุบาสกและอุบาสิกาที่ล้วนแล้วแต่เป็นเชื้อพระวงศ์ หรือผู้มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่ด้วยกันทั้งสิ้น เช่น ชาวโศคาเรียนที่มีใบหน้าแบบชาวยุโรป ผมหสีแดง และดวงตาสีฟ้า ชนเชื้อสายเตอร์กที่รวมไปถึงชาวอุยกูร์นั้นมีใบหน้ายาวรูปไข่ มีขากรรไกรล่างที่แข็งแรงปกคลุมด้วยหนวดเคราสีดำ ผมหสีดำตรง ตาเฉียง และจมูกที่ยาวงุ้มตรงปลาย ตลอดจนชาวเปอร์เซียที่มีดวงตาสีและใหญ่ เป็นต้น⁸⁵ เชื้อชาติต่าง ๆ ของบุคคลที่ปรากฏเด่นชัดบนภาพเขียนเหล่านี้ยังสามารถศึกษาได้จากชื่อของแต่ละคนที่ได้จารึกด้วยอักษรจีนและอักษรพราหมี (Brahmi) ไว้ด้วย⁸⁶

⁸³*Ibid.* p. 144.

⁸⁴Albert Von Le Coq. (1988). *op. cit.* p. 87.

⁸⁵Jane Gaston Mahler. (1959). *op. cit.* p.41.

⁸⁶Albert Von Le Coq. *loc. cit.*

2. 4 วัฒนธรรมผสมในเมืองโอเอซิสบนเส้นทางสายแพรไหม

ชนเชื้อชาติต่าง ๆ ที่เดินทางผ่านมาและอพยพมาตั้งรกรากในดินแดนเอเชียกลางได้นำเอาวัฒนธรรมเฉพาะของเชื้อชาติตนมายังเมืองโอเอซิสเหล่านี้ด้วย ทำให้ที่ตั้งของเมืองโอเอซิสเปิดโอกาสให้มีการรับวัฒนธรรมจากอารยธรรมชั้นสูงต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอารยธรรมอินเดีย อารยธรรมเปอร์เซีย อารยธรรมกรีก-โรมัน และอารยธรรมจีน จึงก่อให้เกิดการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมต่าง ๆ ขึ้น ความเข้มข้นของแต่ละวัฒนธรรมนั้นก็ขึ้นอยู่กับว่าเมืองโอเอซิสนั้น ๆ มีที่ตั้งอยู่ใกล้กับอารยธรรมใด ก็มักจะสะท้อนถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมนั้นๆ อย่างเด่นชัด ตัวอย่างเช่น เมืองเทอร์ฟานที่อยู่กึ่งกลางระหว่างอารยธรรมจีนและเปอร์เซีย แต่ห่างจากอารยธรรมอินเดียเพราะตั้งอยู่บนเส้นทางแพรไหมสาย เทียนชานหนานลู่ จึงทำให้วัฒนธรรมของเทอร์ฟานมีอิทธิพลอินเดียอยู่น้อย เช่น หลักฐานจากสุสานที่อัลทานา (Astana) บริเวณนอกเมืองเทอร์ฟาน

อัลทานาเป็นสถานที่ที่ชาวเมืองเทอร์ฟานและเมืองโอเอซิสใกล้เคียงใช้เป็นฝังศพตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 3 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 13⁸⁷ แต่สุสานฝังศพ 3 แห่งที่ขุดค้นพบอยู่ในสมัยราชวงศ์ถัง โดยศึกษาจากจารึกตัวอักษรจีนบนอิฐและจากเอกสารจีนที่พบในสุสานดังกล่าว วิธีการฝังและแผนผังของสุสานนั้นเป็นแบบวัฒนธรรมจีน สุสานถูกขุดลึกลงไปใต้ชั้นหินประมาณ 12 ถึง 16 ฟุต ออกแบบเป็นทางเดินยาวที่แยกออกเป็นห้องย่อย ๆ ที่ถูกปิดตายด้วยกำแพงอิฐ ส่วนเครื่องใช้จำลองที่จะติดตัวผู้ตายไปยังภพหน้านั้น แม้รูปแบบความเชื่อจะเป็นของจีน แต่รูปแบบของงานฝีมือล้วนแล้วแต่เป็นอิทธิพลของเปอร์เซียสมัยราชวงศ์ซาสซานิดทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นผ้าไหมที่ใช้คลุมหน้าศพ เครื่องประดับ หรือเครื่องเรือน⁸⁸

นอกจากนั้นยังมีตุ๊กตาดินเผารูปต่าง ๆ ที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของชนชาติต่าง ๆ ที่ดินแดนแถบเอเชียกลางได้รับเข้ามาผสมผสาน และส่งผ่านไปยังราชอาณาจักรจีนในฐานะผลพลอยได้จากการติดต่อค้าขายและการเผยแพร่ศาสนาบนเส้นทางสายแพรไหม ตุ๊กตาดินเผานี้เป็นหลักฐานชิ้นสำคัญเกี่ยวกับเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของชนชาตินั้น ๆ ณ ที่นั้นในช่วงเวลาหนึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตุ๊กตาสตรีสูงศักดิ์ที่ขุดพบในสุสานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของ

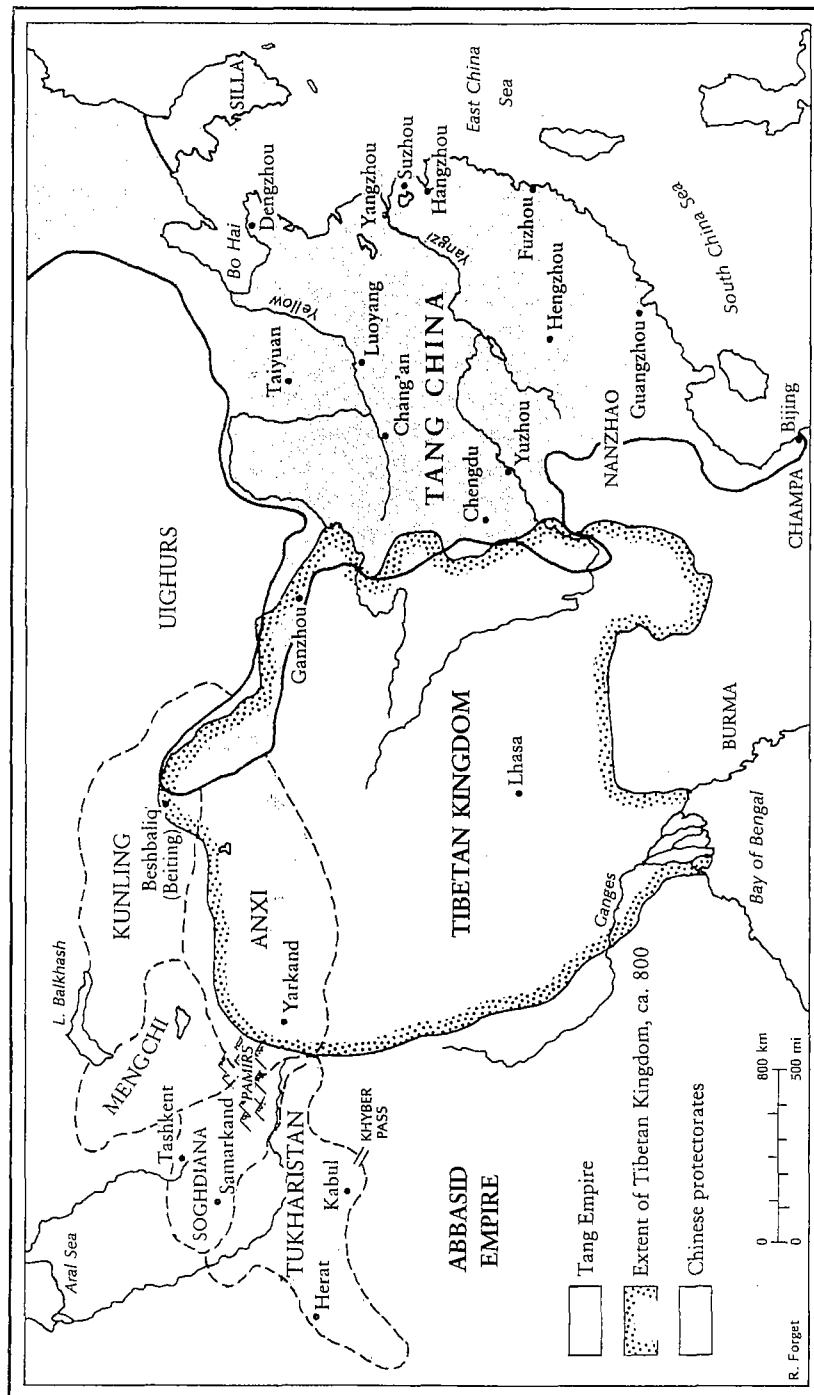
⁸⁷ Dominic Stretfeild-James. (1993). *op. cit.* p.189.

⁸⁸ Jane Gaston Mahler. (1959). *op. cit.* p.30.

วัฒนธรรมเปอร์เซียเมื่อพิจารณาจากแขนเสื้อที่เล็กและรัดรูป กระโปรงจีบยาวปักด้วยลวดลายต่างชาติ พร้อมด้วยผ้าคลุมไหล่ เครื่องแต่งกายดังกล่าวได้ประยุกต์ให้สอดคล้องกับการแต่งหน้าที่นิยมกันในหมู่ชาวเอเชียกลาง เช่น ทาแก้มสีแดง และแต่งคิ้วเข้มเป็นสีดำสนิท รวมทั้งยังมีการเติมลวดลายลงบนหน้าผากด้วย การแต่งหน้าผากด้วยรูปต่าง ๆ นี่เป็นอิทธิพลจากอารยธรรมอินเดียตามศาสนาฮินดู ต่อมารูปแบบการแต่งกายที่เห็นจากตุ๊กตาในสุสานนี้ได้รับความนิยมในราชสำนักราชวงศ์ถังเมื่อราวคริสต์ศตวรรษที่ 7 จนถึงช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 8⁸⁹

จากที่ได้กล่าวมา จะเห็นได้ว่ารัฐอิสระตามขอบทะเลทรายทาคลามากันนอกจากจะเปรียบเสมือนสถานีแลกเปลี่ยนสินค้าและที่พักให้กับบรรดาพ่อค้าวาณิชนานาชาติแล้ว ยังเป็นจุดแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมจากตะวันตกสู่ตะวันออก และจากตะวันออกสู่ตะวันตก ส่งผลให้อารยธรรมทั้ง 2 ด้านมีการวิวัฒนาการไปอีกก้าวหนึ่ง เช่น อารยธรรมที่อยู่ทางตะวันตกของจีนได้รับวิธีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าไหมจากอารยธรรมจีน ยังผลให้ประเทศแถบตะวันออกกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งซีเรียกลายเป็นศูนย์กลางการทอผ้าไหมส่งไปยังจักรวรรดิไบแซนไทน์หรือการรับวิธีทำกระดาษจากจีนก็ยังผลให้การเผยแพร่ศาสนาและการศึกษาเป็นไปอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว ส่วนการแทรกซึมของวัฒนธรรมจากดินแดนทางตะวันตกของจีนเข้าสู่อารยธรรมจีนในสมัยราชวงศ์ถังนั้น เป็นเหตุให้วัฒนธรรมราชวงศ์ถังมีสีสันที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมจีนในราชวงศ์อื่น ๆ ดังจะเห็นได้จากชีวิตประจำวันของชนชั้นสูงโดยเฉพาะในราชสำนัก ไม่ว่าจะเป็นเครื่องแต่งกาย ดนตรี อาหาร กีฬา รวมไปถึงศิลปะนานาชาติ และที่สำคัญที่สุด คือ พุทธศาสนาที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางเทียบเท่ากับความเชื่อดั้งเดิมของจีนอันได้แก่ ลัทธิขงจื้อ และลัทธิเต๋า ดังจะได้กล่าวถึงเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ในบทที่ 3 ต่อไป

⁸⁹*Ibid.* p. 31-32.

ภาพประกอบ 2 แผนภาพแสดงอาณาเขตราชอาณาจักรจีนในสมัยราชวงศ์ถัง

ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 8

John King Fairbank. (1994). *China : A New History*. p. 80.

บทที่ 3

อิทธิพลวัฒนธรรมจากทางตะวันตกของจีนในวัฒนธรรมและศิลปะแขนงต่าง ๆ

สมัยราชวงศ์ถัง

เส้นทางสายแพรไหมเริ่มต้นที่นครฉางอันและนำสินค้านานาชนิดจากจีนไปสู่ประเทศทางตะวันตกของจีนพร้อม ๆ กับนำวัฒนธรรมจากต่างประเทศมาสู่อารยธรรมจีนเช่นกัน เมื่อมองในภาพรวมแล้ว นครฉางอันจึงไม่แตกต่างไปจากเมืองใหญ่ในสังคมปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นมหานครนิวยอร์ก หรือนครลอสแอนเจลิส ที่เป็นศูนย์รวมของคนต่างชาติ ต่างภาษา ต่างวัฒนธรรม หรือที่เรียกกันว่า “melting pot” ดังนั้น ในสมัยราชวงศ์ถัง นอกจากนครฉางอันจะมีความสำคัญทางการเมืองในฐานะจุดยุทธศาสตร์บนลุ่มน้ำหวงเหอแล้ว ยังเป็นหนึ่งในศูนย์กลางการค้าที่สำคัญอีกด้วย

ในสมัยราชวงศ์ถัง เป็นยุคทองที่นครฉางอันเจริญอย่างสูงสุดและเป็นที่รู้จักแพร่หลายในหมู่พ่อค้าวาณิชนานาชาติ ต่างจากสมัยก่อนหน้านั้นที่เส้นทางสายแพรไหมถูกปิดกั้นด้วยความไม่ปลอดภัยจากการปล้นสะดมของชนเผ่าเร่ร่อน นอกจากนั้นพ่อค้าคนกลางชาวเอเชียกลางยังกีดกันไม่ให้มีการติดต่อโดยตรงระหว่างอารยธรรมจีนและอารยธรรมจากทางตะวันตกของจีน เพื่อผูกขาดสินค้าเพิ่มผลกำไร เป็นเหตุให้ผู้คนทางตะวันตกรู้จักอารยธรรมจีนแต่เพียงในนามของผู้ผลิตผ้าแพรและผ้าไหม หรือ *Seres* ตามคำว่า ผ้าแพรและผ้าไหม หรือ *Serica* ในภาษากรีก¹ แต่ชั่วระยะเวลาไม่กี่ร้อยปี ราชวงศ์ถังก็ได้แก้ไขอุปสรรคที่กล่าวมาข้างต้นทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม

นโยบายขยายดินแดนและจัดตั้งกองทหารถาวรตามหัวเมืองสำคัญบนเส้นทางสายแพรไหม มีส่วนช่วยในการเผยแพร่วัฒนธรรมจีน และยังสร้างความปลอดภัยให้กับบรรดานักเดินทางด้วย นอกจากนั้น ราชสำนักยังได้ส่งเสริมการติดต่อสื่อสาร โดยมีพระราชโองการให้วัดทั้งในพุทธศาสนาและลัทธิเต๋าให้ที่พักและอาหารแก่นักเดินทาง รวมทั้งอนุญาตให้สาธารณชนเข้าใช้บริการที่พักของทางราชการ หรือ *อิ้วกวน* ซึ่งแต่เดิมเคยเปิดรับแต่เฉพาะขุนนาง

¹ Irene M. Franck & David M. Brownstone. (1986). *op. cit.* p. 79.

ที่เดินทางไปราชการตามหัวเมือง² อนึ่ง อำนาจในการซื้อก็ดึงดูดพ่อค้าวานิชมายังนครจางอัน เพื่อเสนอขายสินค้าจากต่างประเทศใน 'ตลาดตะวันตก' ซึ่งตั้งชื่อตามสถานที่ซื้อขายที่อยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของเขตพระราชวัง พ่อค้าส่วนใหญ่มีเชื้อสายเอเชียกลาง โดยเฉพาะชาวซามาร์คานด์และชาวซอกเดียน เพราะภูมิศาสตร์ของนครรัฐทั้งสองเอื้อให้ประชาชนประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าคนกลางระหว่างดินแดนทางตะวันตกของจีนกับราชอาณาจักรจีน พ่อค้าอีกกลุ่มหนึ่ง คือ พวกชาวเปอร์เซียซึ่งส่วนใหญ่ผูกขาดการขายยาสมุนไพร เครื่องเทศ และเครื่องประดับ นอกจากนี้ นครจางอันยังเปิดให้ศิลปินนานาชาติ ทั้งนักร้อง นักดนตรี นักเต้นรำ ช่างฝีมือ ช่างเขียน อีกเป็นจำนวนมากเข้ามามีส่วนร่วมในสีสันอันมีพลวัตยิ่งของนครใหญ่แห่งนี้ด้วย³

มีข้อน่าสังเกตว่า การขยายดินแดนของราชวงศ์ถังส่งผลให้นครแห่งนี้เป็นที่รองรับเชื้อพระวงศ์และขุนนางต่างชาติ ทั้งในฐานะผู้ลี้ภัยการเมืองอย่างเช่นเจ้าชายฟิรุส (Firuz) รัชทายาทแห่งราชวงศ์ซาสซานิดที่ได้อพยพมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร หลังจากที่ถูกกองทัพอาหรับได้เข้ายึด เปอร์เซียเป็นผลสำเร็จ หรือในฐานะตัวประกันกิตติมศักดิ์ เช่น บรรดาเจ้าชายเชื้อสายเตอร์กและเจ้าชายจากนครรัฐในทะเลทรายทาคลามากัน เชื้อพระวงศ์และขุนนางต่างชาติเหล่านี้ต่างก็ได้ รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าแต่งตั้งให้เป็นราชวงศ์ด้วยกันทั้งสิ้น⁴ นอกจากนี้ นครจางอันยังเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาแห่งเอเชียที่ชาวญี่ปุ่น ชาวปักเช (Paekche) ชาวซิลลา (Silla) ในเกาหลี ชาวทูโป (ชาวทิเบต) และชาวเทอร์พาน มากกว่า 8,000 คน ต่างเดินทางเพื่อเข้ามาเรียนในสถาบันการศึกษาที่ราชวงศ์ถังตั้งขึ้นชื่อ กั๋วจื่อเจี้ยน (Guo zi Jian)⁵ ชาวต่างชาติซึ่งมีจำนวนประมาณร้อยละ 5 ของจำนวนประชากรทั้งหมดในนครจางอันได้นำทั้ง วัฒนธรรมและศาสนาประจำชาติของตนมาด้วย ดังนั้น นครจางอันและชาวจีนในสมัยราชวงศ์ถังจึงได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมต่างชาติอย่างต่อเนื่อง

²K.C. Chang, ed. (1977). *Food in Chinese Culture : Anthropological and Historical Perspective*. p. 137.

³Ma Yue et al. (1992). *op. cit.* p. 187.

⁴C. P. Fitzgerald. (1986). *China : A Short Cultural History*. p.329.

⁵Ma Yue et al. *op. cit.* p. 187.

ความเป็นนครนานาชาติ (cosmopolitan city) ของนครฉงชานที่สะท้อนจากวิถีชีวิต ทัศนคติ และค่านิยมในวัฒนธรรมต่างชาติของชาวจีนในราชวงศ์ถัง ทำให้วัฒนธรรมในสมัยนี้ดูจะมีสีสันโดดเด่นกว่าในสมัยอื่น วัฒนธรรมต่างชาติที่เข้ามามีอิทธิพลครอบงำวัฒนธรรมท้องถิ่นของจีนอาจแบ่งย่อยได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ **วัฒนธรรมต่างชาติแบบสมัยนิยม**ที่มีอิทธิพลต่อชาวจีนอย่างผิวเผินไม่ได้กระทบกระเทือนต่อกันของวัฒนธรรมจีนไม่ว่าจะเป็นระบอบการปกครอง จารีตประเพณี หรือปรัชญาความเชื่อ วัฒนธรรมดังกล่าวไม่มีความจริง เปลี่ยนแปลงไปตามความนิยม เช่น เครื่องแต่งกาย เครื่องใช้ อาหาร ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าที่นำเข้ามาจากดินแดนทางตะวันตกของจีนผ่านเส้นทางสายแพรไหม เพื่อสนองความต้องการของชนชั้นสูงที่มีกำลังซื้อ ไม่แตกต่างไปจากการนิยมผลิตภัณฑ์จากต่างประเทศในสมัยปัจจุบัน วัฒนธรรมประเภทที่ 2 ได้แก่ **วัฒนธรรมที่หยั่งรากลึก**และมีผลกระทบต่อกันของวัฒนธรรมดั้งเดิมโดยเฉพาะในแง่ของปรัชญาความเชื่อทางศาสนา ที่สำคัญยิ่ง คือ พุทธศาสนาที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นหนึ่งในศาสนาที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตชาวจีนเทียบเท่าลัทธิขงจื้อและลัทธิเต๋า

3. 1 วัฒนธรรมแบบสมัยนิยม

ค่านิยมในวัฒนธรรมต่างชาติที่มาจากทางตะวันตกของจีนมีอิทธิพลเหนือชาวจีนทุกชนชั้นในสมัยราชวงศ์ถัง โดยเฉพาะในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 8 ที่ความนิยมในเครื่องแต่งกาย เครื่องใช้ อาหาร และดนตรีของวัฒนธรรมเหล่านี้ได้รับความนิยมสูงสุด ดังจะเห็นได้จากหลักฐานที่ปรากฏชัดทั้งบันทึกทางประวัติศาสตร์สมัยราชวงศ์ถัง รูปเขียน ภาพฝาผนัง ตุ๊กตา เครื่องปั้นดินเผาที่พบในสุสาน หรือแม้แต่ในบทกวี

3. 1. 1 เครื่องแต่งกาย เครื่องแต่งกายสตรีของชนชั้นสูงชาวจีนสมัยราชวงศ์ถังสะท้อนให้เห็นอย่างเด่นชัดถึงอิทธิพลวัฒนธรรมที่แพร่มาจากดินแดนเอเชียกลาง โดยเฉพาะเมืองคูซา และเมืองเทอร์ปานผ่านพวกนักแสดงและนักดนตรี⁶ เมืองโอเอซิสเหล่านี้ได้รับอิทธิพลการแต่งกายจากอารยธรรมเปอร์เซียอีกทอดหนึ่ง เครื่องแต่งกายสตรีในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 6–7 ที่ได้รับอิทธิพลจากเมืองคูซานั้น เป็นเสื้อรัดรูปคว้านคอลึกรูปตัวอักษรวี (V) เพื่อเน้นความ

⁶William Watson. (1990). *op. cit.* p. 179–180.

อวบน้ำของเนื้อมาก ที่ช่วงไหล่แต่งเติมด้วยเครื่องประดับ แขนเสื้อแคบเล็กยาวเสมอข้อมือ ส่วนตัวกระโปรงอาจปักเป็นลวดลาย หรือจับเป็นจีบยาวกรอมเท้า⁷ (ภาพประกอบ 3) แต่ในคริสต์ศตวรรษที่ 8–9 รูปแบบเครื่องแต่งกายได้เปลี่ยนไป เสื้อตัวในเปิดไหล่และรัดได้ออก มีลายปักด้วยด้ายสี หรือดิ้นเงินและดิ้นทองเป็นรูปต่าง ๆ เช่น ดอกไม้ ใบไม้ นกบิน⁸ (ภาพประกอบ 4) หรือลวดลายที่ลอกเลียนแบบมาจากตะวันตกอย่างเช่น ลายนกยูง หรือม้ายูนิคอร์น ดังเช่น ผู้ผู้ได้บรรยายไว้ในบทกวีเกี่ยวกับสาวงาม (ภาคผนวก ข) ส่วนเสื้อตัวนอกเป็นเสื้อคลุมทำจากผ้าบางเบาอันเป็นอิทธิพลจากเปอร์เซีย กระโปรงยาวหลวมไม่เน้นรูปร่าง ทั้งตัวเสื้อ กระโปรง และผ้าคลุมไหล่ มักจะต่างสีเพื่อให้ตัดกันอย่างสวยงาม⁹ ในช่วงปลายราชวงศ์ถัง อิทธิพลวัฒนธรรมเปอร์เซียเริ่มจางลง อิทธิพลวัฒนธรรมเตอร์กจากชนเผ่าอูยกูร์ที่กำลังมีอำนาจอยู่เหนือราชสำนักราชวงศ์ถัง ในฐานะผู้ปกป้องราชบัลลังก์จากกบฏอานลู่ชาน (An Lushan)* ได้เข้ามาแทนที่ เครื่องแต่งกายของสตรีเป็นกระโปรงยาว แขนกว้างตกแต่งด้วยลายปัก และประดับประดาด้วยเครื่องประดับมากมายทั้งต่างหูยาวจรดไหล่ สายสร้อยสั้นติดคอ และเครื่องประดับผมอีกมากมายทั้งปิ่น หวีเสียบ ริมบัน ดอกไม้ ผลไม้ นก ผีเสื้อ และใบไม้สีทอง¹⁰

สตรีจีนในสมัยราชวงศ์ถังยังเพิ่มความงามให้ตนเองด้วยใบหน้าที่แต่งเติมสีสันทามอย่าง สตรีชาวเทอร์พานที่นิยมพอกหน้าด้วยดินขาว เขียนคิ้ว และเติมสีสันทให้กับริมฝีปากและแก้มเป็นรูปกุหลาบสีส้ม¹¹ อีกทั้งยังมีการแต่งหน้าผากด้วยกระดาศสีตัดเป็นรูปต่าง ๆ เช่น นก แผลง ดอกไม้ หรือใบไม้¹² ทรงผมก็ได้รับการเอาใจใส่ไม่แพ้ใบหน้า เพราะนอกจากจะยอม

⁷Jane Gaston Mahler. (1959). *op. cit.* p.107.

⁸Ma Yue et al. (1992). *op. cit.* p.171.

⁹William Watson. (1990). *op. cit.* p. 180.

*ดูรายละเอียดในบทที่ 4

¹⁰Jane Gaston Mahler. (1959). *op. cit.* p. 116.

¹¹*Ibid.*

¹²Ma Yue et al. (1992). *op. cit.* p. 182

เป็นสีต่าง ๆ ตั้งแต่สีน้ำตาลอ่อนจนถึงสีแดงแล้ว¹³ ยังจัดเป็นรูปทรงสวยงามไม่ว่าจะเป็นมวยเดี่ยวทรงสูงกลางกระหม่อม หรือมวยเดี่ยวตรงกลาง และมวยขนาดเล็กเหนือหู นอกจากนั้นยังนิยมใช้ปิ่นรูปหงส์ รูปดอกไม้ที่ฝังอัญมณีและไข่มุก ชนกก หรือดอกไม้ประดับผมอีกด้วย¹⁴ (ภาพประกอบ 5 และ 6)

3. 1. 2 เครื่องใช้ เครื่องเงินและเครื่องทองในสมัยราชวงศ์ถังส่วนใหญ่จะนำเข้าจากดินแดนตะวันออกกลาง หรือเป็นของทำเลียนแบบในจีนโดยช่างฝีมือชาวเปอร์เซีย เป็นเหตุให้เครื่องเงินและเครื่องทองสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของกรีก-โรมัน และเปอร์เซีย ทั้งรูปทรงลวดลาย และวิธีการตีโลหะให้ขึ้นเป็นรูปร่าง¹⁵ ซึ่งต่างจากวิธีการของจีนที่นิยมการหล่อโลหะมากกว่า¹⁶ ไม่ใช่แต่เฉพาะเครื่องใช้ที่ทำจากโลหะเท่านั้นที่รับเอารูปทรงจากตะวันตก หากรวมไปถึงเครื่องปั้นดินเผาด้วย รูปทรงดังกล่าว ได้แก่ แจกันที่มีหูจับ (ภาพประกอบ 7) แก้วที่มีก้าน ชามทรงหยัก (ภาพประกอบ 8) และแก้วที่มีหูจับ (ภาพประกอบ 9) ที่ตกแต่งด้วยลวดลายเถาองุ่นและสิงโต อันเป็นสัญลักษณ์ของศาสนา маниเคียน หรือตกแต่งเป็นรูปสัตว์จากต่างแดน เช่น ช้าง แรด เสือดำ เสือชีต้า กวางกาเซล (gazelle) นกยูง นกแก้ว นกกระจอกเทศ ฝูเลื้อ และผึ้ง¹⁷ นอกจากสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องเงินและเครื่องทองแล้ว เครื่องประดับไม่ว่าจะเป็นหวีเสียบ ปิ่นปักผม แหวน หรือกำไล ต่างก็ได้นำวิธีการที่รับมาจากเปอร์เซียผ่านดินแดนเอเชียกลางมาใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการหลอมเม็ดโลหะขนาดเล็ก ช่างฝีมือส่วนใหญ่ มักนิยมใช้วิธีทำเม็ดทองให้เป็นลวดลายลงไปบนเนื้อโลหะ (granulation)¹⁸

¹³William Watson. (1990). *loc. cit.*

¹⁴Ma Yue et al. (1992) *op. cit.* p. 182.

¹⁵Jessica Rawson. (1992). *op. cit.* p.184

¹⁶Mary Tregear. (1997). *Chinese Art.* p.102.

¹⁷Hugh Scott. (1982). *op. cit.* p. 27.

¹⁸Jessica Rawson. (1992). *op. cit.* p. 187.

3. 1. 3 อาหาร นับเป็นครั้งแรกในสมัยราชวงศ์ถังที่ชาวจีนโดยเฉพาะชนชั้นสูงได้ละทิ้งค่านิยมเก่า ๆ เพื่อลองอาหารและเครื่องดื่มจากวัฒนธรรมอื่น¹⁹ อย่างไรก็ตาม อาหารที่นำเข้ามาจากต่างแดนก็ยังคงถูกทางการควบคุมอย่างเข้มงวด เมื่อพ่อค้าหรือนักเดินทางชาวต่างชาติเดินทางเข้าด่านอวี๋เหมิน อาหารหรือยาสมุนไพรที่นำติดตัวมาจะถูกตรวจคุณภาพ และประทับตราโดยขุนนางท้องถิ่น ถ้าหากมีคุณภาพถึงเกณฑ์ที่กำหนดไว้ก็จะถูกกันไว้เพื่อถวายพระเจ้าจักรพรรดิ²⁰ อาหารที่นำเข้ามาจากดินแดนตะวันตกมีตั้งแต่ผัก เช่น ผักขม กระเทียม หรือผลไม้ เช่น ลูกพีช พลัม อินทผลัม องุ่น ทั้งที่เป็นผลสดและเป็นผลผลิต เช่น ลูกเกด เหล้าไวน์ ตลอดจนถั่วชนิดต่าง ๆ เช่น วอลนัท พิสทัสชิโอ อัลมอนด์ และงา²¹

นอกจากอาหารที่รับประทานในชีวิตประจำวันแล้ว ยังมีอาหารพิเศษที่หายากใช้เลี้ยงในโอกาสพิเศษ โดยเฉพาะในราชสำนัก เช่น เนื้อกวาง เนื้อแกะอบ เนื้อสุนัข และสัตว์ไพนอกอูฐ²² ดังจะเห็นได้จากข้อมูลที่ถูกกล่าวไว้ในบทกวีของผู้เฒ่า (ภาคผนวก ข)

3. 1. 4 กิจกรรมสันทนาการ กีฬาบนหลังม้าเป็นกิจกรรมที่ชาวจีนโดยเฉพาะชนชั้นสูงไม่จำกัดว่าจะเป็นหญิงหรือชายในสมัยราชวงศ์ถังให้ความสนใจเป็นพิเศษ เช่น การล่าสัตว์อันเป็นวิถีชีวิตของชนเผ่าเร่ร่อนได้รับการปรับเปลี่ยนให้ทันสมัยด้วยการแต่งกายแบบชาวเตอร์กชีม้าชั้นดีที่นำเข้ามาจากแบกเทรียที่ผู้ได้สรรเสริญไว้ในบทกวี (ภาคผนวก ค) และใช้เหยี่ยวหรือแม้แต่เสือดำเป็นผู้ช่วยในการล่าสัตว์ กีฬาที่ได้รับความนิยมเป็นอันดับ 2 ได้แก่ กีฬาโปโลจากเปอร์เซีย ซึ่งในตอนแรกราชสำนักราชวงศ์ถังนำเข้ามาเพื่อใช้ฝึกทหาร แต่ในสมัยราชวงศ์ถังตอนกลางกลับได้รับความนิยมแพร่หลาย โดยเฉพาะในรัชสมัยของพระเจ้าถังเสวียนจงที่วัฒนธรรมต่างชาติจากทางตะวันตกของจีนได้รับความนิยมสูงสุด²³

ดนตรีก็เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้เช่นกันในงานรื่นเริงของชนชั้นสูงในสมัยราชวงศ์ถัง ทั้งทำนองเพลง เครื่องดนตรี นักดนตรี และนักเต้นรำ ล้วนแล้วแต่นำเข้ามาจากเอเชียกลางทั้งสิ้น

¹⁹K. C. Chang, ed. (1977). *op. cit.* p. 88.

²⁰Edward H. Schafer. (1985). *op. cit.* p. 141.

²¹*Ibid.* p. 91–98.

²²*Ibid.* p. 99.

²³Particia Eichenbaum Karetzky. (1996). *Arts of the Tang Court.* p. 16–17.

โดยเฉพาะเมืองคูหาที่มีชื่อเสียงทางดนตรี มีหลักฐานว่าดนตรี 10 ประเภทในสมัยราชวงศ์ถัง มี 8 ประเภทที่มาจากดินแดนเอเชียกลาง²⁴ ปัจจุบันดนตรีในสมัยราชวงศ์ถังยังคงเล่นกันอยู่ในราชสำนักญี่ปุ่น และนักดนตรีจีนบางกลุ่มยังคงอนุรักษ์สืบทอดแนวการเล่นไว้งดนตรีในสมัยนี้ประกอบด้วยเครื่องเป่า เครื่องสาย และเครื่องเคาะจังหวะ²⁵ ส่วนการเต้นรำที่นิยมกันในสมัยราชวงศ์ถังที่ได้รับจากวัฒนธรรมต่างชาตินั้นมีอยู่ 3 ชุด ได้แก่ ระบำกระโดด (prancing dance) ระบำหมุน (twirling dance) ที่รู้จักแพร่หลายจนได้รับการกล่าวขวัญในบทกวีของไป๋จวีอี้ (Bai Juyi) (ภาคผนวก ง) และระบำกลอง²⁶ (ภาพประกอบ 10)

3. 2 วัฒนธรรมที่ยังรากลึก

3. 2. 1 ศาสนาต่าง ๆ จากทางตะวันตกของจีน

ก. ศาสนา маниเคียน ศาสนา маниเคียนมีพื้นฐานคำสอนอยู่บนความเชื่อเรื่อง ‘ทวินิยม’ (Dualism) หมายความว่า แสงสว่างอันเป็นตัวแทนของความดีจะชนะความมืดหรือตัวแทนแห่งความชั่วร้าย และเป็นหนทางไปสู่การพ้นทุกข์ (salvation) ศาสดาองค์นี้ได้นำเสนอมุมมองในแง่ลบเกี่ยวกับโลกมนุษย์ที่ถูกครอบงำด้วยอำนาจมืด และร่างกายของคนนั้นเปรียบเสมือนคุกที่ดวงวิญญาณหรือแสงสว่างต้องพยายามที่จะแยกตัวออกมาเพื่อไปรวมกับพระเจ้า²⁷

ศาสดาของศาสนา маниเคียนมีชื่อว่า มานี (Mani) เมื่ออายุ 24 ปีได้เริ่ม เผยแพร่ความเชื่อดังกล่าวในจักรวรรดิเปอร์เซียภายใต้การปกครองของราชวงศ์เซลูซิด ใน ค.ศ. 277 เมื่อศาสนา маниเคียนเริ่มได้รับความนิยมทั้งในหมู่ประชาชนและราชสำนัก มานีได้ถูกประหารชีวิต

²⁴Cultural Bureau of Shaanxi. (1993). *Treasures of Changan : Capital of the Silk Road*. p. 204.

²⁵K. C. Chang., ed. (1977). *op. cit.* p. 52–53.

²⁶Cultural Bureau of Shaanxi. (1993). *op. cit.* p. 204.

²⁷Mircea Eliade et al. (1987). *The Encyclopedia of Religion*, Vol. 9. p. 161.

เพราะคำยุยงของนักบวชในศาสนาโซโรอัสเตเรียนที่เป็นศาสนาหลักของจักรวรรดิเปอร์เซีย²⁸

เพื่อหลบหนีการกวาดล้างของนักบวชในศาสนาโซโรอัสเตเรียนที่มีอิทธิพลเหนือราชสำนักเปอร์เซีย นักบวชของศาสนามานีเคียนได้เดินทางมาทางตะวันออกโดยใช้เส้นทางแพรไหมสาย *คุณหลุนเป่ย์ลู่* ผ่านเมืองกัซการ์และเมืองคูชามาถึงนครฉางอันในราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 7 ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ถังได้บันทึกเหตุการณ์เกี่ยวกับศาสนามานีเคียนไว้ว่า ใน ค.ศ. 732 ราชสำนักได้ประกาศพระราชโองการอนุญาตให้นักบวชในศาสนามานีเคียนซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวซอกเดียนสามารถเผยแพร่ศาสนาในจีนได้อย่างอิสระ ใน ค.ศ. 763 อาณาจักรอุยกูร์ซึ่งเป็นพันธมิตรทางทหารที่สำคัญของราชวงศ์ถัง และเป็นกำลังสำคัญในการปกป้องดินแดนในเอเชียกลางของจีนจากการรุกรานของชนเผ่าทิเบต ได้รับเอาศาสนามานีเคียนมาเป็นศาสนาหลัก เป็นเหตุให้นักบวชในศาสนาดังกล่าวได้รับอภิสิทธิ์มากมายในนครฉางอัน²⁹ ศาสนามานีเคียนนี้เรียกกันในจีนว่า *หมอหนี่เจี้ยว**

อย่างไรก็ตาม หลังจากที่ราชวงศ์ถังต้องเผชิญกับความแตกแยกภายในและผลกระทบจากความไม่มั่นคงทางการเมืองตั้งแต่ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 8 ต่อเนื่องมาถึงศตวรรษที่ 9 รวมทั้งอาณาจักรอุยกูร์ก็ได้ล่มสลายไปเพราะพ่ายแพ้อาณาจักรเคอร์กิส (Khirgiz) ใน ค.ศ. 840³⁰ ทำให้นโยบายทางการเมืองการปกครองตลอดจนทัศนคติของราชวงศ์ถังที่มีต่อศาสนาต่างชาติเปลี่ยนแปลงไป ใน ค.ศ. 843 ราชสำนักได้ประกาศพระราชโองการกวาดล้างศาสนาต่างชาติในจีนทั้งหมด³¹

ข. ศาสนาคริสต์นิกายเนสโตเรียน ชื่อของศาสนาเนสโตเรียนมาจากชื่อของพระผู้ใหญ่องค์หนึ่งนามว่า เนสตอริอุส (Nestorius) ผู้ซึ่งถูกเนรเทศไปจากกรุงคอนสแตนติโนเปิล (Constantinople) ใน ค.ศ. 436 เพราะความเชื่อเกี่ยวกับพระเยซูที่แตกต่างไปจากศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ศาสนาเนสโตเรียนเชื่อว่าร่างกายของพระเยซูนั้นเป็นมนุษย์ธรรมดา

²⁸*Ibid.*

²⁹C. P. Fitzgerald. (1986). *op. cit.* p. 338.

*หมอหนี่ ทับศัพท์มาจากคำว่า มานี, เจี้ยว = ศาสนา แต่ชาวบ้านมักเรียกกันว่า หมิงเจี้ยว (หมิง = แสงสว่าง) ภาษาจีนแต้จิ๋วออกเสียงว่า *เม้งก่า*

³⁰*Ibid.*

³¹Mircea Eliade et al. (1987). *op. cit.* p. 167.

ในขณะที่ดวงวิญญาณเป็นบุตรของพระเจ้า ดังนั้น พระเยซูในความเชื่อของศาสนาเนสตอเรียน จึงมี 2 ภาค กล่าวคือ พระองค์มิได้กำเนิดมาพร้อมกับความรู้และคำสอนต่าง ๆ ที่จะนำผู้มีศรัทธาไปสู่หนทางสว่าง หากแต่ได้เรียนรู้อย่างมนุษย์ผู้หนึ่งพึงจะเรียนรู้ โดยตีความจากข้อความในพระคัมภีร์ไบเบิล ลูก บทที่ 2 บรรทัดที่ 52 (Luke 2:52) ความว่า : พระเยซูก็ได้จำเรียนขึ้นในด้านสติปัญญา ร่างกาย และเป็นที่ชอบจำเพาะพระเจ้าและต่อหน้าคนทั้งปวงด้วย³²

ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ถังได้กล่าวถึงศาสนาเนสตอเรียนไว้ว่า ใน ค.ศ. 635 นักบวชนาม อาหลัวป๋น ซึ่งภาษาอังกฤษมักใช้ว่า Alopeno ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าถังไท่จง ผู้ซึ่งได้สนทนาร่วมกับนักบวชพักใหญ่จนเกิดความเลื่อมใส จึงได้มีพระราชโองการให้แปลคำสอนของศาสนาเนสตอเรียนเป็นภาษาจีน และอนุญาตให้ตั้งวัดเพื่อเผยแพร่ศาสนาได้ในทุกมณฑล ถึงแม้ว่าศาสนาเนสตอเรียนจะถูกกวาดล้างในบางรัชกาล เช่น ในสมัยพระนางอู่เจ๋อเทียน หรือที่ภาษาไทยเรียกกันว่า พระนางบูเช็กเทียน เนื่องจากไม่ต้องการให้ศาสนาเนสตอเรียนมาแข่งขันกับพุทธศาสนา แต่ในรัชกาลต่อมา คือ พระเจ้าถังเสวียนจง ศาสนาเนสตอเรียนก็ได้รับการอุปถัมภ์และยกย่องจากราชสำนัก โดยพระเจ้าถังพรตได้ส่งพระอนุชาเป็นตัวแทนในพิธีสร้างแท่นบูชาของวัดในนครฉางอัน นอกจากนั้น ศาสนาเนสตอเรียนยังได้รับการสนับสนุนจากบุคคลสำคัญในราชสำนัก เช่น นายพลกั๋วจื่ออี (Kuo Tze-i) ที่มีบทบาทสำคัญในการปราบกบฏอานลู่ชาน และได้บริจาคทรัพย์สินจำนวนมากซ่อมแซมและปรับปรุงวัด³³ ดังนั้น ศาสนาเนสตอเรียนจึงเป็นศาสนาต่างชาติศาสนาที่ 2 รองจากพุทธศาสนาที่สามารถเข้าถึงชาวจีนได้แตกต่างจากศาสนาอื่น ๆ ที่ได้รับความนิยมเฉพาะในหมู่ชนกลุ่มน้อยในราชอาณาจักรจีนเท่านั้น

ค. ศาสนาโซโรอัสเตเรียน ศาสนาโซโรอัสเตเรียนเป็นศาสนาเก่าแก่ของจักรวรรดิเปอร์เซีย กำเนิดเมื่อประมาณศตวรรษที่ 1 ก่อนคริสต์กาล ศาสดาของศาสนานี้มีชื่อในภาษากรีกว่า ซาราตุสตรา (Zarathustra) หรือโซโรอัสเตอร์ (Zoroaster)³⁴ มีความเชื่อหลักว่าจักรวาลเป็นผลพวงของการต่อสู้ระหว่างความดีและความชั่ว โดยมี อหุระ มาสดา (Ahura Mazda) หรือผู้มีปัญญาเป็นตัวแทนของความดี และเป็นพระเจ้าผู้เป็นใหญ่ ส่วน อังคระ เมนยู

³²*ibid.* p. 372.

³³C. P. Fitzgerald. (1986). *op. cit.* p. 336-338.

³⁴Mircea Eliade et al. (1987). *op. cit.* p. 579.

(Angra Mainyu) เป็นตัวแทนของวิญญาณชั่วร้าย นอกจากนั้น ศาสนาโซโรอัสเตเรียนยังบูชาไฟ เพราะเชื่อว่าไฟเป็นสิ่งบริสุทธิ์ สามารถกำจัดความชั่วร้ายได้³⁵

บันทึกประวัติศาสตร์ราชวงศ์ถังได้กล่าวถึงศาสนาโซโรอัสเตเรียนว่าเมื่อราชวงศ์ซาสซานิดแพ้สงครามและสูญเสียดินแดนแก่ชาวอาหรับ มีผู้ลี้ภัยชาวเปอร์เซียจำนวนมากได้อพยพตามเจ้าชายฟิรสูซรหยาทเข้ามาพำนักในนครฉางอัน และได้นำเอาศาสนาประจำชาติของตนมายังนครหลวงแห่งนี้ด้วย ราชสำนักราชวงศ์ถังได้อนุญาตให้สร้างวัดและปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างอิสระ³⁶ อย่างไรก็ตาม ศาสนาโซโรอัสเตเรียนได้ถูกกวาดล้างใน ค.ศ. 840 เช่นเดียวกับศาสนาต่างชาติอื่น ๆ

ง. ศาสนาอิสลาม มุฮัมมัด (Muhammad) ศาสตราของศาสนาอิสลามเกิดประมาณ ค.ศ. 570 ในตระกูลฮาซิมิ ณ นครเมกกะ (Mecca) เดิมประกอบอาชีพเป็นพ่อค้า ใน ค.ศ. 610 เมื่ออายุได้ 40 ปี ได้ยินเสียงเทวทูตญิบรียลเรียกท่านว่า นบีแห่งอัลลอห์ (Allah) และบัญชาให้ท่านเผยแพร่ความเชื่อในอัลลอห์ ซึ่งหมายถึง พระเจ้า ในตอนแรกท่านได้เผยแพร่ในหมู่ผู้ใกล้ชิดก่อน อีก 2 ปีต่อมาจึงได้ประกาศศาสนาอิสลาม ซึ่งมีพระอัลลอห์เป็นพระเจ้าเพียงพระองค์เดียว และมีคัมภีร์อัลกุรอาน เป็นหลักธรรมสำคัญ หลังจากนั้น มุฮัมมัดได้เผยแพร่ศาสนาอิสลามในดินแดนอาหรับได้อย่างรวดเร็ว หลังศาสดามุฮัมมัดถึงแก่กรรมใน ค.ศ. 632 จักรวรรดิอาหรับได้เริ่มก่อตัวขึ้น และแผ่ขยายอาณาเขตออกไปยังดินแดนต่าง ๆ พร้อมกับเผยแพร่ศาสนาอิสลามด้วย³⁷

ราชสำนักราชวงศ์ถังติดต่อกับชาวอาหรับผู้นับถือศาสนาอิสลามได้ 2 ทาง **ทางแรก** ผ่านชุมชนพ่อค้าชาวอาหรับบริเวณเมืองท่าชายฝั่งทะเลทางด่านตะวันตกเฉียงใต้ โดยเฉพาะมณฑลกุว๋างตุ้ง ส่วน**อีกทางหนึ่ง**อยู่ทางตะวันตกผ่านทางเส้นทางสายแพรไหม เมื่อเจ้าชายฟิรสูซรหยาทแห่งจักรวรรดิซาสซานิด เดินทางมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของราชวงศ์ถังภายหลัง

³⁵Ninian Smart. (1989). *The World's Religions : Old Traditions and Modern Transformations*. p.214–215.

³⁶C. P. Fitzgerald. (1986). *op. cit.* p.329.

³⁷จักรวรรดิอาหรับซึ่งก่อตัวขึ้นใน ค.ศ. 632 สลายตัวใน ค.ศ. 1258 เมื่อถูกพวกมองโกลเผาทำลายกรุงแบกแดดซึ่งเป็นเมืองหลวงของจักรวรรดิ

Ninian Smart. (1989). *op. cit.* p. 278–279.

จากที่ฝ่ายแพ่งแก่กองทัพจักรวรรดิอาหรับแล้ว การติดต่อโดยตรงทางการทูตระหว่างราชสำนักราชวงศ์ถังและจักรวรรดิอาหรับจึงได้เริ่มต้นขึ้นใน ค.ศ. 713 เมื่อคาลิฟวาไลด (Caliph Walid) ส่งคณะทูตมายังนครฉางอัน แต่คณะทูตปฏิเสธที่จะถวายบังคมพระจักรพรรดิแบบโควโถว (koutou)* ซึ่งหมายถึงการไม่ยอมรับพระราชอำนาจของพระจักรพรรดิจีน อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมา ความขัดแย้งระหว่างราชวงศ์ถังและจักรวรรดิอาหรับที่ใช้กำลังทหารเพื่อเผยแพร่ศาสนาอิสลามได้ปะทุขึ้น เมื่อกองทัพจักรวรรดิอาหรับได้ขยายอิทธิพลเข้ามายังเมืองโอเอซิสตามขอบทะเลทรายทาคลามากัน ซึ่งเดิมเป็นรัฐภายใต้ความคุ้มครองของราชวงศ์ถัง³⁸ กองทัพราชวงศ์ถังได้การบังคับบัญชาของเกาเซียนจื่อ (Kao Hsien-chih) แม่ทัพจีนที่มีเชื้อสายเกาหลีสวมอยู่ด้วย ฝ่ายแพ่งแก่กองทัพอาหรับในการรบที่แม่น้ำทาลัส (Talas River) ใน ค.ศ. 751 นับเป็นจุดเลี้ยวของอิทธิพลราชวงศ์ถังในดินแดนเอเชียกลาง อีกทั้งยังเป็นจุดเริ่มต้นของการแผ่ขยายอิทธิพลศาสนาอิสลามเข้ามาในดินแดนแถบนี้ จนในที่สุดได้เข้าแทนที่พุทธศาสนาซึ่งได้แพร่เข้ามาก่อน³⁹

ส่วนการเผยแพร่ศาสนาอิสลามในราชอาณาจักรจีนนั้นเริ่มขึ้นใน ค.ศ. 756 เมื่อคาลิฟได้ส่งกองทหารรับจ้างมาช่วยราชสำนักราชวงศ์ถังปราบกบฏอานลู่ชาน เมื่อเสร็จสิ้นภารกิจแล้วทหารมุสลิมจำนวนหนึ่งได้ตั้งรกรากอยู่ในราชอาณาจักรจีน แต่ศาสนาอิสลามในสมัยราชวงศ์ถังยังไม่มีอิทธิพลมากนัก การเผยแพร่ครั้งใหญ่เริ่มในสมัยราชวงศ์หยวน โดยมาพร้อมกับการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในราชอาณาจักรจีนของชาวมุสลิม⁴⁰

*โควโถวเป็นวิธีถวายบังคมพระจักรพรรดิจีน เริ่มด้วยผู้เข้าเฝ้าคุกเข่า แล้วเอานิ้วสัมผัสฝ่าเท้าให้ มีเสียงดัง ทำ 3 ครั้งติดต่อกัน แล้วลุกขึ้นยืนตัวตรง จากนั้นคุกเข่าครั้งที่ 2 แล้วทำตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นทุกอย่าง แล้วทำครั้งที่ 3 จนครบขั้นตอน การถวายบังคมจึงแล้วเสร็จ (ประกอบด้วยการคุกเข่า 3 ครั้ง โควโถว 9 ครั้ง)

³⁸Mircea Eliade et al. (1987). *op. cit.* p. 274–275.

³⁹S. A. M. Adshead. (1995). *China in World History.*, translated by Janet Seligman p. 106.

⁴⁰Mircea Eliade et al. (1987). *op. cit.* p.275.

3: 2. 2 พุทธศาสนา

ถึงแม้ว่าพุทธศาสนาจะเป็นอิทธิพลต่างชาติเพียงศาสนาเดียวที่สามารถหยั่งรากลึกจนกลายเป็นส่วนหนึ่งในวัฒนธรรมจีน แต่การเผยแผ่พุทธศาสนาในช่วงต้นก็เป็นไปด้วยความลำบากและกินเวลานานับศตวรรษกว่าจะเป็นที่ยอมรับของชนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญญาชนที่ยึดมั่นในปรัชญาขงจื้อ และมองพุทธศาสนาว่าเป็นศาสนาต่างชาติ ดังนั้น จึงเกิดตำนานที่โยงพุทธศาสนาเข้ากับขงจื้อเพื่อยกฐานะทางปรัชญาของพุทธศาสนา หรือโยงเข้ากับลัทธิเต๋าอันเป็นความเชื่อท้องถิ่นเพื่อลดการต่อต้าน เช่น ใน เลียจื่อ (Lieh-tze) มีตำนานเรื่องหนึ่งกล่าวว่าเมื่อนางของรัฐอู่ (State of Wu) ได้ถามขงจื้อว่าใครเป็นศาสดาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของโลก ขงจื้อกล่าวว่าศาสดาผู้นั้นอาศัยอยู่ ณ ดินแดนทางตะวันตกซึ่งหมายถึงอินเดีย⁴¹ หรืออีกตำนานหนึ่งที่อ้างว่าปรัชญาของเหลาจื้อ (Lao Zi) แห่งลัทธิเต๋าคือรากฐานของปรัชญาในพุทธศาสนา

ก. การเผยแผ่พุทธศาสนาในจีน เนื่องจากการเผยแผ่พุทธศาสนากินระยะเวลายาวนาน ดังนั้น จึงเป็นการยากที่จะเจาะจงช่วงเวลาแน่นอนที่พุทธศาสนาเดินทางมาถึงดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำหวงเหอ หลักฐานเพียงอย่างเดียวที่สามารถบ่งชี้ได้ คือ บันทึกที่พระภิกษุเขียนขึ้น แต่ข้อมูลที่ได้มีลักษณะเป็นข้อมูลจากตำนานและยังขัดแย้งกันเอง เช่น พระภิกษุเต้าอาน (Dao An) กล่าวไว้ในตำนานหนึ่งว่า พุทธศาสนาแพร่เข้ามายังจีนในรัชสมัยฉินสื่อหวงตี้ หรือพระเจ้าจันซีแห่งราชวงศ์ฉิน (ก่อนค.ศ. 246 – ก่อนค.ศ. 210) เมื่อพระภิกษุที่มีนามว่า ศรีพันธู หรือ ศรีบัณฑิต (Sri Bandhu) ได้นำพระสูตรหลายเล่มมาถวายพระเจ้าจันซี แต่พระเจ้าจันซีกลับไม่ได้รับความสนใจทั้งยังถูกจองจำในคุกหลวง แต่แล้วในคืนนั้นเองได้มีชายร่างสีทองที่สูงกว่า 60 ฟุตปรากฏกายขึ้นและช่วยพระภิกษุศรีบัณฑิตออกจากห้องขัง เป็นเหตุให้พระเจ้าจันซีเกิดความเลื่อมใสและยอมรับพุทธศาสนาในที่สุด⁴²

ตำนานเรื่องที่ 2 เขียนขึ้นในช่วงสมัยราชวงศ์เหนือ-ใต้ (Nan Bei Chao, ค.ศ. 317–589) ให้ข้อมูลว่า ในหนังสือบันทึกพุทธศาสนาและลัทธิเต๋าของราชวงศ์เว่ย ได้กล่าวว่าจิ้งเซียนผู้ที่พระเจ้าฮั่นอู่ตี้ส่งไปยังดินแดนตะวันตกเพื่อหาพันธมิตรร่วมต่อสู้กับพวกชยงหนู เป็นผู้นำ

⁴¹ Chou Hsiang-Kuang. (1965). *A History of Chinese Buddhism*. p. 15.

⁴² Ibid.

เรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่ตนได้รับฟังมาจากประเทศอินเดีย หรือ ชมพูทวีปมาเผยแพร่ในราชสำนัก เมื่อตรวจสอบกับหนังสือประวัติศาสตร์ในราชวงศ์ฮั่นแล้ว ชื่อหมาเชียน (Ssu-ma Ch'ien) เป็นผู้เดียวที่บันทึกอย่างละเอียดเกี่ยวกับสภาพภูมิประเทศและชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรประเทศดังกล่าว แต่มิได้เอ่ยถึงพุทธศาสนาเลย⁴³

ในด้านตำนานฉบับสุดท้ายนั้น พระภิกษุนามว่า จื่อผั่น (Chih-pan) เป็นผู้จดบันทึกในสมัยราชวงศ์หนานซ่ง หรือซ่งใต้ (Nan Song Dynasty, ค.ศ. 1127-1279) และได้ใช้อ้างอิงอยู่เสมอเมื่อกล่าวถึงประวัติพุทธศาสนาในจีน ตำนานฉบับนี้เล่าเรื่องราว คืบหนึ่งในปีที่ 7 แห่งรัชสมัยพระเจ้าฮั่นหมิงตี้ (Ming Ti, ค.ศ. 58-75) พระองค์ทรงพระสุบินว่า ชายร่างทองที่มีรัศมีดุจดวงอาทิตย์ฉายส่องทาบที่ศีรษะได้เหาะเข้ามาในพระราชวัง ครั้นถึงเวลาเช้าพระจักรพรรดิได้ให้ขุนนางทั้งหลายทำนายฝัน ขุนนางชื่อ ฟู่อี้ (Fu-i) กราบทูลว่าชายร่างทองนั้นคือมหาปราชญ์แห่งโลกตะวันตก (Sage of the western world) ที่มีชีวิตอยู่ในราชวงศ์โจว เป็นเหตุให้พระจักรพรรดิเกิดความเลื่อมใสจนถึงกับส่งนายพลไซอิน (Tsai-yin) นายแพทย์ฉินจิ้ง ผู้มีชื่อเสียง (Ch'in-ching) หวังจวิน (Wang-tsun) และขุนนางอื่น ๆ รวมกัน 18 คนเป็นทูตไปอินเดียเพื่อนำคัมภีร์และพระภิกษุในศาสนาพุทธกลับมายังราชสำนักราชวงศ์ฮั่น ครั้น 2 ปีผ่านไป (ค.ศ. 67) คณะทูตได้กลับมาพร้อมครหลวงพร้อมกับพระภิกษุชาวอินเดีย 2 รูป มีนามว่า พระภิกษุกาศยปมาตังคะ (Kia-yeh-mo-tan) และพระภิกษุธรรมรักษ์ (Chu-fa-lan) จากแคว้นคันธาระของราชวงศ์กุษาณะในอินเดีย* รวมไปถึงพระพุทธรูปและคัมภีร์ที่เขียนด้วยภาษาสันสกฤตอีกกว่า 600 คำ พระเจ้าฮั่นหมิงตี้ทรงให้การต้อนรับพระภิกษุทั้ง 2 รูปอย่างดี และให้พำนัก ณ หงหลูซื่อ ** ในปีต่อมาได้ทรงสร้างวัดม้าขาว (White Horse Monastery) นอกประตูเมืองนครหลวงหยิง (Loyang) หรือนครลกเอี้ยงทางตะวันตก

⁴³Ibid. p. 16.

*แคว้นคันธาระอยู่ทางภาคเหนือสุดของอินเดีย และมีดินแดนบางส่วนในอัฟกานิสถานและปากีสถานหรือบริเวณแคว้นกัษมีระ (Kashmir) ในปัจจุบัน ผู้ก่อตั้งแคว้นคันธาระ คือ ชนเผ่าเฮว์จื่อ (เฮว์ = พระจันทร์, จื่อ = สกุล, เชื้อสาย) ซึ่งเดิมอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของจีน แล้วถูกพวกซ่งหนูขับไล่ จนมาอยู่ที่เมืองแบกเทรีย แล้วกลับมาตั้งมั่นที่แคว้นกัษมีระ ตั้งราชวงศ์กุษาณะ กษัตริย์ที่มีชื่อเสียง คือ พระเจ้ากนิษกะ พวกเฮว์จื่อถือว่า ชนเผ่าตนเป็นพวกจีนทรงศ์

**หงหลูซื่อเป็นหน่วยราชการในราชวงศ์ฮั่นที่มีหน้าที่ต้อนรับดูแลแขกต่างประเทศ

เพื่อระลึกถึงม้าสีขาวที่พระภิกษุทั้ง 2 รูปได้ใช้เป็นพาหนะในการเดินทาง⁴⁴

หลักฐานจากคัมภีร์ที่พระภิกษุทั้ง 2 รูปได้แปลจากภาษาสันสกฤต* รวมไปถึงจนถึงวัดม้าขาว ทำให้โจวเซียงกวง (Chou Hsiang-Kuang) เชื่อว่าตำนานเรื่องหลังสุดนี้มีความน่าเชื่อถือที่สุด ซี. พี. ฟิตซ์เจอราร์ด (C. P. Fitzgerald) ก็มีความเห็นตรงกันว่าการเผยแพร่พุทธศาสนาเข้ามายังราชสำนักจีนนั้นควรจะอยู่ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 1 ในช่วงราชวงศ์ฮั่นตะวันออก⁴⁵ ซี. เค. หย่ง (C. K. Yang) ก็มีความเห็นสอดคล้องกับนักประวัติศาสตร์ทั้ง 2 ท่านที่กล่าวมาโดยเสริมว่าสภาพบ้านเมือง สังคม และจิตใจของผู้คนในช่วงปลายราชวงศ์ฮั่นที่เต็มไปด้วยความทุกข์ยากทั้งจากภัยสงครามและความอดอยากนั้นเอื้อต่อการเผยแพร่พุทธศาสนา ผู้คนทุกชนชั้นต่างค้นหาที่พึ่งทางใจเพื่อช่วยให้หลุดพ้นจากความทุกข์ทรมานดังกล่าว ดังนั้น พุทธศาสนาซึ่งเป็นหนทางสู่การดับทุกข์จึงได้รับการยอมรับจากผู้คน⁴⁶.

อย่างไรก็ตาม จอห์น คิง แฟร์แบงก์กลับมีความเห็นที่แตกต่างออกไปโดยกล่าวว่าการยึดถือเอา ค.ศ. 67 เป็นปีที่พุทธศาสนาแพร่มาถึงจีนนั้นไม่น่าจะถูกต้อง เนื่องจากว่าในช่วงเวลาเดียวกันนั้นได้มีกลุ่มชาวพุทธอาศัยอยู่ตามเมืองต่าง ๆ ในตอนล่างของลุ่มน้ำแยงซีแล้ว รวมทั้งยังมีการสร้างสถูปขึ้นเป็นจำนวนมากและรูปแบบสถาปัตยกรรมของสถูปเหล่านั้นได้ปรับเปลี่ยนเข้ากับรูปแบบของศิลปะจีนเรียบร้อยแล้ว จึงเป็นไปได้ว่าการแพร่ของพุทธศาสนาจะเริ่มขึ้นใน ค.ศ. 67 แฟร์แบงก์เห็นว่าพ่อค้าจากเอเชียกลางน่าจะเป็นผู้เผยแพร่ศาสนาในระยะแรกด้วยการชักนำหลักธรรมเบื้องต้นของพุทธศาสนาแก่นักบวชระดับสูงในราชสำนัก จนเกิดความเลื่อมใสส่งทูตเพื่อไปนำคัมภีร์ทางศาสนา รวมไปถึงพระภิกษุมายังจีนในที่สุด⁴⁷ ข้อมูลหลักฐานต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นซึ่งให้ช่วงเวลาการแพร่เข้ามาของพุทธศาสนาที่ต่างกัน ประกอบกับการตีความของนักประวัติศาสตร์ที่ยังไม่ลงรอยกันทำให้ไม่อาจสรุปว่าจีนรับ

⁴⁴*Ibid.* p. 16–17.

*พระภิกษุภาคยปมาตังคะแปลพระสูตร 42 บท ส่วนพระภิกษุธรรมรักษ์แปลคัมภีร์หลายสิบเล่ม เช่น ทศภูมิสูตร ประวารณาสูตร

⁴⁵C. P. Fitzgerald. (1978). *op. cit.* p. 277.

⁴⁶C. K. Yang. (1970). *Religion in Chinese Society : a Study of Contemporary Social Functions of Religion and Some of Their Historical Factors.* p. 115.

⁴⁷John King Fairbank and Edwin O. Reischauer. (1984). *op. cit.* p. 90–91.

พุทธศาสนาเข้ามาเมื่อไร

ข. วิวัฒนาการของพุทธศาสนาในประวัติศาสตร์จีน

1) ราชวงศ์ฮั่น ถึงแม้ว่าการเดินทางติดต่อของชาวพุทธระหว่างดินแดนเอเชียกลางรวมไปจนถึงประเทศอินเดียกับประเทศจีนนั้นจะเริ่มต้นขึ้นในราวกลางคริสต์ศตวรรษที่ 2 แต่การติดต่อทางการค้าระหว่างประเทศแถบเอเชียกลางและประเทศจีนได้เริ่มตั้งแต่ต้นราชวงศ์ฮั่น เมื่อจิ้งเจียนได้เดินทางไปทางตะวันตกของจีนประมาณ 200 กว่าปีก่อนที่พระภิกษุชาวพาร์เทียจะแปลคัมภีร์พุทธศาสนาฉบับแรก ๆ ของจีน มีข้อน่าสังเกตว่า ผู้ที่มีบทบาทเผยแพร่ศาสนาพุทธในระยะแรกนั้นมีเชื้อชาวอินเดีย หากแต่เป็นพระภิกษุชาวเอเชียกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวพาร์เทีย ในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 2 ตรงกับสมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันออก (ค.ศ. 25-220) พระภิกษุชาวพาร์เทียชื่อ อันซือเกา (An Shih kao) ได้จาริกมาเผยแพร่พุทธศาสนาในจีน และได้แปลคัมภีร์ถึง 90 กว่าเล่ม จนทำให้พุทธศาสนาแพร่หลายไปทั่วลุ่มแม่น้ำหวงเหอ พร้อมกับการสร้างวัดทางพุทธศาสนาและพระพุทธรูปต่าง ๆ⁴⁸

2) สมัยสามก๊ก (San Kuo) ถึงแม้ว่าในช่วงสามก๊กนั้นจะเต็มไปด้วยการสู้รบแย่งชิงอำนาจ แต่ก๊กต่าง ๆ ก็มีได้ละเลยที่จะทำนุบำรุงพุทธศาสนา ยกเว้นก๊กสู่ของเล่าปี่ (Shu Kingdom, ค.ศ. 221-263) ทางตะวันตกเฉียงใต้เท่านั้นที่ได้รับอิทธิพลพุทธศาสนา ส่วนอาณาจักรที่เหลืออีก 2 ก๊กฮั่นได้แก่ ก๊กเว่ยของโจโฉ (Wei Kingdom, ค.ศ. 220-265) ทางเหนือ และก๊กอู๋ของซุนกวน (Wu Kingdom ค.ศ. 222-280) ทางตะวันออกเฉียงใต้ต่างเลื่อมใสพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งก๊กเว่ยที่มีเมืองหลวงอยู่ ณ นครลั่วหยงอันเป็นนครหลวงเดิมของราชวงศ์ฮั่นตะวันออก ทำให้พื้นฐานของอิทธิพลพุทธศาสนาเข้มแข็งกว่าก๊กอื่น มีการสร้างวัดทางพุทธศาสนาตามแบบวัดม้าขาวอีกมากมาย วัดม้าขาวเองยังคงเป็นศูนย์กลางของการแปลคัมภีร์ทางพุทธศาสนาโดยพระภิกษุที่เดินทางมาจากประเทศอินเดียและแถบเอเชียกลาง เช่น พระภิกษุธรรมกาละ (Dharmakala) จากตอนกลางของอินเดีย พระภิกษุชาวชอกเตียนที่มีชื่อจีนว่า คังเซิงไช่ (Kang Seng-kai) พระภิกษุธรรมสัจยะ (Dharmasatya) ชาวพาร์เทีย พระภิกษุทั้ง 3 รูปนี้ได้แปลคัมภีร์พุทธศาสนาภายในวัดม้าขาวในช่วง ค.ศ. 250-

⁴⁸C. P. Fitzgerald. (1986). *op.cit.* p. 281-283.

256 นอกจากนั้น ชาวจีนที่เลื่อมใสพุทธศาสนาก็เริ่มสนใจที่จะเดินทางไปยังอินเดียเพื่อแสวงหาคัมภีร์พุทธศาสนาด้วยตนเอง เริ่มจากชาวจีนคนแรกคือ จูชือสิง (Chu Shih-hsing) ผู้ซึ่งได้เดินทางไปถึงแค่เมืองโคทานทางตะวันตกของจีนใน ค.ศ. 260 แต่ก็ได้คัดลอกพระสูตรปัญจวิงศตาสัททริกาปรัชญาปารมิตา (*Pancavimsati-sahasrikaprajna-paramita*) 96 บทจำนวน 600,000 คำ จากเมืองโคทานจนเสร็จสิ้น เพื่อให้ลูกศิษย์นำกลับมายังอาณาจักรเว่ยใน ค.ศ. 282 ส่วนจูชือสิงเองนั้นภายหลังได้บวชเป็นพระภิกษุและมิได้กลับมายังนครลั่วหยังอีกเลย⁴⁹

สำหรับก๊กของซุนกวนที่มีศูนย์กลางอยู่ที่นครเจี้ยนเยอันเป็นชื่อเดิมของเมืองหนานจิงปัจจุบันนั้น (Nanjing) พุทธศาสนาได้แพร่มายังอาณาจักรดังกล่าวโดย จื่อเซียน (Chih-ch'ien) ซึ่งอยู่เจียวผู้แต่งชีวประวัติพระภิกษุที่มีชื่อเสียงได้กล่าวว่า จื่อเซียนมีเชื้อสายเยว้จื่อในเอเชียกลาง แต่กำเนิดในราชอาณาจักรจีน จึงทำให้มีความรู้ภาษาจีนแตกฉาน ทั้งยังสามารถเรียนภาษาต่าง ๆ อีก 6 ภาษารวมไปจนถึงภาษาสันสกฤตได้สำเร็จเมื่ออายุเพียง 13 ปีเท่านั้น เนื่องจากเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ กษัตริย์แห่งก๊กอุจิงทรงแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นพระอาจารย์ของรัชทายาท การที่จื่อเซียนได้รับยกย่องและได้รับความเชื่อถือภายในก๊กอุจิงนี้ได้มีส่วนสำคัญในการช่วยให้พุทธศาสนาได้รับความนิยมมากขึ้น⁵⁰

พุทธศาสนาในสมัยสามก๊กนี้เริ่มปรากฏร่องรอยการผสมผสานระหว่างศาสนาต่างชาติจากทางตะวันตกของจีนกับอารยธรรมจีน อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ผู้แสวงบุญชาวจีนได้เริ่มมีส่วนร่วมในการแปลคัมภีร์พุทธศาสนา เช่น พระภิกษุจูชือสิงและศิษย์ที่เดินทางไปยังเมืองโคทานเพื่อคัดลอกพระสูตรกลับมายังจีน หรือจื่อเซียนที่ถึงแม้จะมีเชื้อชาวจีนโดยสายเลือด แต่เพราะได้ถือกำเนิดในราชอาณาจักรจีนรวมทั้งได้รับการศึกษาตามแบบจีนทำให้คัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่บุคคลเหล่านี้แปลเริ่มมีการใช้ศัพท์เฉพาะในภาษาจีน (technical term) และแนวคิดแบบจีน⁵¹

⁴⁹ *Ibid.* p. 26–27.

⁵⁰ *Ibid.* p. 28.

⁵¹ *Ibid.* p. 29.

3) ราชวงศ์จิ้น เมื่อราชวงศ์จิ้นได้ย้ายเมืองหลวงไปอยู่ที่เมืองหนานจิงนับเป็นการเริ่มต้นของราชวงศ์จิ้นตะวันออก (Eastern Jin, ค.ศ. 317–420) หลังจากราชวงศ์จิ้นตะวันตก (Western Jin, ค.ศ. 265–317) ล่มสลายด้วยน้ำมือของชนเผ่าเร่ร่อนทางเหนือที่เข้าปล้นสะดมและยึดครองนครหลวงเดิม ความสูญเสียครั้งนี้ได้กลับกลายเป็นผลดีต่อความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในจีน เนื่องจากก่อให้เกิดความเคลือบแคลงต่อคำสอนของลัทธิขงจื๊อว่าไม่สามารถช่วยเหลือในด้านจิตใจยามทุกข์เชิงได้ เหล่าปัญญาชนจึงเริ่มเปิดรับทั้งพุทธศาสนาและลัทธิเต๋ามากขึ้น⁵² อีกทั้งเมืองหนานจิงที่เป็นเมืองหลวงเดิมของก๊กอู่ก็เคยเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนามาก่อน จึงทำให้พุทธศาสนาในสมัยราชวงศ์จิ้นตะวันออกเจริญรุ่งเรืองมาก

ในสมัยดังกล่าวได้มีการสังคายนาคัมภีร์พุทธศาสนาขึ้นเป็นครั้งแรกโดยพระภิกษุชาวจีนนามว่า เต้าอาน เนื่องจากได้พบว่ามีย่อผิดพลาดมากมายในการแปลคัมภีร์พุทธศาสนาจากต้นฉบับภาษาสันสกฤตมาเป็นภาษาจีน คัมภีร์พุทธศาสนามีความลึกซึ้ง อีกทั้งผู้แปลยังขาดความเข้าใจคำศัพท์เฉพาะในพุทธศาสนา นอกจากนั้นแล้วบางครั้ง รูปแบบการเขียนในภาษาจีนยังทำให้ความหมายคลาดเคลื่อนไปจากต้นฉบับเดิม พระภิกษุเต้าอานจึงได้แก้ไขข้อผิดพลาดดังกล่าว และอธิบายความหมายของศัพท์เฉพาะทางพุทธศาสนาให้กระจ่างขึ้น⁵³

ในสมัยราชวงศ์จิ้นตะวันออกยังมีเหตุการณ์ที่นอกจากจะก่อให้เกิดความรุ่งเรืองต่อพุทธศาสนาในประเทศจีนแล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียอีกด้วย นั่นก็คือ พระภิกษุฝูเสียนได้เดินทางไปอินเดียเพื่อนำหลักการพุทธสถานต่าง ๆ และค้นหาคัมภีร์พระวินัยปิฎก (Vinaya-Pitaka) ฉบับสมบูรณ์นำกลับมายังประเทศจีน พระภิกษุฝูเสียนเดินทางออกจากนครฉางอันใน ค.ศ. 399 พร้อมด้วยพระภิกษุอีกหลายรูป ไปทางทิศตะวันตกสู่เมืองตุนหวง ผ่านอาณาจักรเล็ก ๆ ตามสายทางมากมาย ผ่านทะเลทราย ภูเขาสูง จนกระทั่งถึงประเทศอินเดียในที่สุด พระภิกษุฝูเสียนเดินทางท่องเที่ยวไปทั่วอินเดียและศรีลังกา ได้คัดลอกคัมภีร์ภาษาสันสกฤตเป็นจำนวนมากทั้งพระวินัยปิฎก และคัมภีร์อีกหลายฉบับที่ยังไม่เคยแปลเป็นภาษาจีนมาก่อน เช่น พระสูตรที่รมาคม (Dirghagama) และพระสูตรสังยุตตามคม (Samyuktagama) พระภิกษุฝูเสียนได้เดินทางกลับถึงประเทศจีนทางเรือ ใน ค.ศ. 412 รวม

⁵²Arthur Cotterell. (1988). *op. cit.* p. 131–132.

⁵³Chou Hsiang-Kuang. (1965). *op.cit.* p. 38–39.

เวลาที่เดินทางทั้งหมด 14 ปี⁵⁴

4) ราชวงศ์เหนือ (ค.ศ. 386–581) ในสมัยราชวงศ์เหนือ-ใต้ พุทธศาสนาได้รับความนิยมนอย่างมากในราชวงศ์เว่ยเหนือ (ค.ศ. 386–534) ของชนเผ่าโทปา (Toba) อันเป็นเผ่าหนึ่งของพวกเซียนเปย (Xianbei) ซึ่งก็คือบรรพบุรุษของชนเผ่ามองโกลนั่นเอง ภายหลังการจัดตั้งราชวงศ์ ชนเผ่าดังกล่าวได้รับเอาวัฒนธรรมจีนมาเป็นวัฒนธรรมของตนด้วยการแต่งงานกับหญิงชาวจีนจากตระกูลขุนนางท้องถิ่น และรับเอาชาวจีนเข้าเป็นขุนนาง อย่างไรก็ตาม ปัญหาขนาดใหญ่ได้พวยพหนีภัยสงครามลงมาถึงของจีน อีกทั้งกษัตริย์ในราชวงศ์ใหม่ก็ไม่ไว้วางใจปัญญาชนผู้นิยมลัทธิขงจื้อ ด้วยเกรงว่าจะยังคงจงรักภักดีต่อราชวงศ์จีนทางใต้ จึงเปิดโอกาสให้พระภิกษุในพุทธศาสนาและผู้นับถือลัทธิเต๋ากลายเป็นผู้มีอิทธิพลภายในราชสำนักในฐานะปัญญาชนแทนที่ผู้นับถือลัทธิขงจื้อ⁵⁵ นับเป็นจุดเริ่มต้นของการแย่งชิงความเป็นใหญ่ระหว่างพุทธศาสนากับลัทธิเต๋าที่ในสมัยต่อมาต่างผลัดกันได้รับความเสียหายจากการต่อต้านของราชสำนักขึ้นอยู่กับการว่าผู้นำในช่วงนั้นศรัทธาในความเชื่อใด⁵⁶

5) ราชวงศ์สุย หย่งเจียน (Yang Chien) ได้รวมประเทศจีนและตั้งตนเป็นปฐมกษัตริย์ของราชวงศ์สุยแห่งนครฉางอัน ทรงพระนามว่าสุยเหวินตี้ (Wendi, 581–604) ในการต่อสู้ตั้งราชวงศ์ใหม่นั้น หย่งเจียนได้ใช้พุทธศาสนาเป็นอุดมการณ์ในการสร้างความชอบธรรม ดังความตอนหนึ่งว่า :

ด้วยอาวุธที่กล้าแกร่งตั้งพระจักรพรรดิราช เราจะเผยแพร่อุดมการณ์ของผู้รู้แจ้ง ด้วยชัยชนะร้อยหนจากการรบร้อยครั้งเราจะส่งเสริมการปฏิบัติคุณธรรมทั้งสิบของพุทธศาสนา ดังนั้น เราจะมองว่าอาวุธแห่งการสงครามนั้นเปรียบเสมือนของบูชาทั้งธูปหอมและดอกไม้เพื่อถวายพระพุทธเจ้า และสนามรบในโลกนี้ก็จะกำลังกลีบกลายเป็นดินแดนแห่งพระพุทธเจ้า⁵⁷

หลักฐานชิ้นนี้นอกจากจะเป็นเครื่องยืนยันถึงความเลื่อมใสพุทธศาสนาของตัวหย่งเจียนเองแล้ว ยังชี้ให้เห็นว่ามีประชาชนจำนวนมากที่เลื่อมใสพุทธศาสนาจนสามารถนำไปใช้ปลุก

⁵⁴*Ibid.* p. 51–55.

⁵⁵John King Fairbank. (1994). *op. cit.* p. 72–73.

⁵⁶Chou Hsiang–Kuang. (1965). *op.cit.* p. 104.

⁵⁷Arthur F. Wright. (1959). *Buddhism in Chinese History* . p. 67.

ระดมทางการเมืองได้ เมื่อพระเจ้าสุยเหวินตี้ขึ้นครองราชย์แล้วทรงสนับสนุน และมีพระราชโองการห้ามทำลายหรือทำความเสียหายแก่รูปเคารพของทั้งพุทธศาสนาและลัทธิเต๋า⁵⁸ ต่อมาเมื่อหยังกวาง (Yang Kuang) ขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้าสุยหยังตี้ (Yangdi, ค.ศ. 605–617) ได้เลื่อมใสพุทธศาสนานิกายเถียนไท่ (T'ien T'ai) อีกทั้งยังมีความสนิสนิยมเป็นการส่วนตัวกับพระภิกษุจื่ออี (Chi-i, ค.ศ. 538–597) ผู้ก่อตั้งนิกายดังกล่าวจนมีบันทึกกล่าวว่า พระองค์ได้พยายามเชิญพระภิกษุจื่ออีไปพำนักในวัด ณ นครหลวงหลายครั้ง รวมทั้งได้สนับสนุนให้พระภิกษุจื่ออีเขียนนรรัตนสูตรชื่อ วิมลกীরตินิเทศสูตร (Virmalakirti-nirdesa Sutra) ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวโยงมรรคาที่เลื่อมใสพุทธศาสนาเสมือนหนึ่งพระพุทธรูป หลังจากทีพระภิกษุจื่ออีมรณภาพแล้ว พระเจ้าสุยหยังตี้ได้รับรองกับสานุศิษย์ของพระภิกษุจื่ออีว่าจะยังคงให้การสนับสนุนนิกายเถียนไท่ต่อไป รวมทั้งสัญญาว่าจะช่วยเหลือสร้างวัดบนยอดเขาผอลง (Fo-lung) จนแล้วเสร็จ ต่อมาพระเจ้าสุยหยังตี้ได้พระราชทานชื่อวัดว่า กัวซิงซือ (Kua-Ching ssu)⁵⁹

6) ราชวงศ์ถัง อาจารย์โจวเซียงกวงเห็นว่าอารยธรรมจีนในสมัยราชวงศ์ถังเป็นยุคทองแห่งพระพุทธศาสนาโดยดูจากหลักฐานการอุปถัมภ์ของราชสำนักราชวงศ์ถัง ตามหลักฐานจากงานเขียนของพระภิกษุฟาหลิน (Fa-lin) เรื่อง “A Treatise on the Truth” ได้บันทึกไว้ว่าพระเจ้าถังเกาจู่ ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์ได้สร้างวัดในศาสนาพุทธมากมายทั้งในเว่ยชาง (Wei-chang) ซินเย่ (Hsin-yet) เจ้อเป่ย์ (Tze-pei) และฉินกุ (Chin-ku) พระเจ้าถังไท่จง พระราชโอรสได้ดำเนินรอยตามในการทำนุบำรุงพุทธศาสนาด้วยการสร้างวัดเป็นจำนวนมากเช่นกัน เพื่ออุทิศแก่บรรดาทหารหาญที่เสียชีวิตในสงครามก่อตั้งราชวงศ์⁶⁰

อย่างไรก็ตาม อาร์เทอร์ เอฟ ไรท์ (Arthur F. Wright) และสแตนลีย์ ไวน์สไตน์ (Stanley Weinstein) กลับมีความเห็นในทางตรงกันข้ามว่า แม้จักรพรรดิราชวงศ์ถังช่วงต้นจะ

⁵⁸Chou Hsiang-Kuang. (1965). *op.cit.* p. 110.

⁵⁹Denis Twitchett and Arthur F. Wright, ed. (1973). *Perspectives on the T'ang*. p. 281–282.

กัวซิงซือ แปลตามศัพท์ว่า วัดสงฆ์มเหสีของประเทศ (กัว = ประเทศ, ซิง = สดใส, ในที่นี้ตัดมาจากคำว่า ซิงมิง แปลว่า สงฆ์มเหสี, ซือ = วัด)

⁶⁰Chou Hsiang-Kuang. (1965). *op.cit.* p. 113–114.

สนับสนุนพุทธศาสนาด้วยการสร้างวัด เลี้ยงพระ หรือฟังเทศน์บ้าง ก็เป็นเพราะภูมิหลังที่มีเชื้อสายชนเผ่าเร่ร่อนทางภาคเหนือของจีน มีความใกล้ชิดกับพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยราชวงศ์เหนือ-ใต้ อีกทั้งเพื่อประโยชน์ทางการเมืองมากกว่าที่จะเลื่อมใสอย่างแท้จริง เพราะมีหลักฐานการต่อต้านพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยราชวงศ์โจวเหนือ (Bei Zhou, ค.ศ. 557-581) ในสมัยราชวงศ์เหนือ-ใต้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ามีผู้หันมาเลื่อมใสพุทธศาสนามากพอจนเกิดกระแสต่อต้านตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 6 จึงทำให้ต้องเอาใจคนกลุ่มใหญ่เพื่อรักษาความสงบภายใน⁶¹

แต่เมื่อความสงบกลับเข้ามาสู่ราชอาณาจักรอีกครั้ง จักรพรรดิแห่งราชวงศ์ถังก็ได้ละเลยที่จะควบคุมอิทธิพลของวัดทางพุทธศาสนา พระเจ้าถังเกาจู่ได้ออกพระราชโองการใน ค.ศ. 625 7 ปีภายหลังการขึ้นครองราชย์ ยกย่องให้ลัทธิเต๋าและลัทธิขงจื้อเป็นรากฐานแนวความคิดของราชอาณาจักร ในขณะที่กีดกันพุทธศาสนาว่ามีต้นกำเนิดมาจากต่างแดน และกำหนดให้นักบวชในลัทธิเต๋ามีฐานะสูงสุดตามมาด้วยลัทธิขงจื้อ และวางพระภิกษุในพุทธศาสนาไว้ในอันดับสุดท้าย ความนิยมลัทธิเต๋านั้นสืบเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่าตระกูลของพระองค์นั้นสืบเชื้อสายมาจากเหล่าจอมพรมาจารย์แห่งลัทธิเต๋า เพราะมีแซ่หลี่เหมือนกัน ความเชื่อดังกล่าวอาจเป็นเพียงการโฆษณาชวนเชื่อเพื่อยกฐานะภูมิหลังของราชวงศ์ถัง แต่ก็เป็นที่ให้ลัทธิเต๋าได้รับการสนับสนุนอย่างมากจากราชสำนัก ในปีต่อมาพระองค์ได้ออกพระราชโองการฉบับใหม่ประณามการทุจริตภายในวัดพุทธศาสนา และสั่งให้ลดจำนวนวัดในแต่ละท้องที่ลงเหลือเพียง 1 วัดต่อ 1 มณฑล และไม่เกิน 3 วัดในเขตนครหลวง พระเจ้าถังไท่จงเองก็มีความเห็นแตกต่างไปจากพระบิดาเลยแม้แต่น้อย ดังจะเห็นได้ว่าพระองค์ยังคงยกย่องลัทธิเต๋ายู่เหนือพุทธศาสนา แม้จะยอมรับว่าปรัชญาทั้งสองนั้นมีแนวคิดที่คล้ายกัน แต่ก็ยังถือว่าลัทธิเต๋ามีความเหมาะสมกับสังคมจีนมากกว่า⁶² พระองค์ได้ทรงลงโทษพระภิกษุ 2 รูป คือ พระภิกษุจื่อลือ* และพระภิกษุฝูหลิน* ที่ออกมาปกป้องพระพุทธศาสนา ด้วยการกล่าวหาว่านักบวชในลัทธิเต๋าคือได้รับการยกย่องจากราชสำนักนั้นมิได้ดำเนินรอยตามคำสอนของ

⁶¹ Denis Twitchett & Arthur F. Wright. (1973). *op.cit.* p. 267.

⁶² *ibid.* p. 265-266.

*พระภิกษุจื่อลือถูกโบย ส่วนพระภิกษุฝูหลินถูกเนรเทศไปอีโจว (เมืองฮามิ) ซึ่งอยู่ทางตะวันตกของจีน และถึงแก่กรรมระหว่างการเดินทาง

เหลาจื๋อ⁶³

นอกจากนั้นแล้วพระเจ้าถังไท่จงยังได้ตั้งกฎเพื่อควบคุมความประพฤติของบรรดาพระภิกษุและชีที่มีอยู่มากมายในราชอาณาจักรจีน การตั้งกฎดังกล่าวอาจสะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกในแง่ลบของพระเจ้าถังไท่จงที่มีต่อพุทธศาสนา โดยเฉพาะต่อความร่ำรวยของวัดต่าง ๆ หรืออาจเป็นเครื่องยืนยันถึงความเสื่อมของพุทธศาสนาที่พระภิกษุและชีไม่ปฏิบัติตามศีล หากแต่อาศัยสถานะทางศาสนาเพื่อความอยู่รอดหรือแสวงหาผลประโยชน์ พระเจ้าถังไท่จงได้ประกาศให้คัดลอกพระสูตร อี้เจี๋ยวจิง (I-chiao ching) หรือ “พระสูตรคำสอนสุดท้ายของพระพุทธเจ้า” ที่ได้ทรงถ่ายทอดสั่งสอนแก่บรรดาสาวกก่อนเสด็จสู่ปรินิพพาน เพื่อแจกจ่ายแก่พระภิกษุและชีทั้งหลายเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนรวมไปจนถึงข้าราชการสำนักที่มีหน้าที่ควบคุมดูแลด้วย ได้แก่ ขุนนางตั้งแต่ระดับ 5 ขึ้นไปและผู้ว่าราชการเมือง⁶⁴

เมื่อศึกษาถึงรายละเอียดของพระสูตรฉบับนี้จะเห็นได้ว่า หากพระเจ้าถังไท่จงสามารถควบคุมให้บรรดาพระภิกษุและชีปฏิบัติตามกฎที่ระบุไว้ในพระสูตรอย่างเคร่งครัดแล้ว พระองค์ก็จะสามารถควบคุมให้กลุ่มบุคคลที่อาจเป็นอันตรายต่อความมั่นคงดังเช่นพระภิกษุทั้งสองรูปที่คัดค้านพระราชโองการ พระภิกษุที่ข่มขืนผู้คนด้วยการให้ผลประโยชน์หรือใช้ข้อความบางตอนของพระสูตรนิกายมหายานเพื่อปลุกระดมให้เกิดการลุกฮือต่อต้านราชสำนัก⁶⁵ นอกจากนั้นแล้วยังสามารถกำจัดการที่พระภิกษุที่ใช้สถานะทางศาสนาเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ เนื่องจากกฎเกณฑ์ในพระสูตรนั้นแทบจะไม่อนุญาตให้พระภิกษุและชีทำกิจกรรมอย่างอื่นนอกจากศึกษาพระธรรม เช่น ห้ามซื้อ ขาย และแลกเปลี่ยนสินค้า ห้ามละโมภอยากได้ที่ดินหรือตึกอาคาร ห้ามมีคนรับใช้หรือสัตว์เลี้ยง ห้ามตัดต้นไม้หรือหญ้า ห้ามพรวนดินหรือทำไร่ไถนา ห้ามผสมยา ห้ามศึกษาโหราศาสตร์หรือดาราศาสตร์ ห้ามสนใจเรื่องทางโลก ห้ามปล่อยขาลือ ห้ามท่องเที่ยวคาถาเวทย์มนต์ และห้ามสนิทสนมกับบุคคลที่อยู่ในอำนาจ เป็นต้น⁶⁶

ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่าทัศนคติของจักรพรรดิราชวงศ์ถังช่วงต้นที่มีต่อพุทธศาสนานั้นอยู่

⁶³*Ibid.* p. 258–259.

⁶⁴*Ibid.* p. 261–262.

⁶⁵Denis Twitchett & Arthur F. Wright. (1973). *op.cit* p. 69.

⁶⁶Arthur F. Wright. (1959). *op.cit.* p. 297.

ในแง่ลบ อย่างไรก็ตาม ทศกศิตังกล่าวได้เปลี่ยนไปอย่างหน้ามือเป็นหลังมือใน ค.ศ. 690 เมื่อพระนางอุ๋เจ๋อเทียนได้ปลดพระราชโอรสเพื่อขึ้นครองราชย์แทน เป็นพระจักรพรรดิน้องค์แรก และพระองค์เดียวของจีน พระนางได้ตั้งราชวงศ์ใหม่ชื่อ ราชวงศ์โจว* และให้การสนับสนุนพุทธศาสนาตลอดรัชสมัย แต่การกระทำดังกล่าวก็มีได้มาจากความเลื่อมใสพระธรรมในพุทธศาสนาทั้งหมด หากแต่มีผลประโยชน์ทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เนื่องจากการขึ้นครองราชย์ของพระนางที่เป็นหญิงนั้นขัดต่อความเชื่อในลัทธิขงจื๊ออย่างรุนแรง พระนางจึงจำต้องสร้างความชอบธรรมให้กับการครองราชย์จากหลักปรัชญาอื่น และพระภิกษุกลุ่มหนึ่งซึ่งนำโดยพระภิกษุหุยอี้ (Huai-i) ที่เชื่อกันว่าเป็นผู้รักของพระนางก็ได้เปิดโอกาสดังกล่าว ด้วยการอ้างถึงข้อความตอนหนึ่งของพระสูตรชื่อ “ต้าอวินจิง” (Ta-yun-ching) หรือมหาเมฆสูตร (Mahamegha-sutra) ที่กล่าวว่าภายหลังการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า 700 ปีจะมีหญิงผู้มีความศรัทธาในพุทธศาสนาผู้หนึ่งก้าวขึ้นมาครองราชอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ พระภิกษุกลุ่มนี้นอกจากจะเชื่อมพระนางอุ๋เจ๋อเทียนเข้ากับกษัตริย์ดังกล่าวแล้ว ยังถึงกับกล่าวว่าพระนางอุ๋เจ๋อเทียนเป็นภาคหนึ่งของพระศรีอารยเมตไตรยหรือพระพุทธเจ้าในอนาคตด้วย ซึ่งความชอบที่ได้ช่วยเหลือในการตั้งราชวงศ์โจวทำให้พระภิกษุหุยอี้ได้รับยศเป็นอ๋องแห่งโอกั๋ว (Duke of O-kuo) นอกจากนั้นแล้วพระนางยังบัญชาให้แจกจ่ายพระสูตรต้าอวินจิงฉบับคัดลอกไปทั่วราชอาณาจักรพร้อม ๆ กับมีพระราชโองการให้สร้างวัดเพื่อฉลองพระสูตรต้าอวินจิงในทุกมณฑล รวมทั้งมีคำสั่งให้ยกเลิกพระราโชองการของพระเจ้าถังไท่จงที่ระบุฐานะของลัทธิเต๋าเหนือกว่าพุทธศาสนาด้วย⁶⁷

ถึงแม้ว่าพุทธศาสนาในสมัยราชวงศ์ถังจะได้รับการสนับสนุนจากราชสำนักเพียงเพื่อประโยชน์ทางการเมืองเป็นหลักก็ตาม แต่ก็เป็นที่เหตุให้พุทธศาสนานิกายมหายานได้หยั่งรากลึกกลายเป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรมจีน แม้ว่าจะไม่ได้อยู่ในรูปของพุทธศาสนาแบบอินเดียบริสุทธิ์ก็ตาม

*ราชวงศ์โจวที่พระนางอุ๋เจ๋อเทียนทรงตั้งขึ้นนี้ บางครั้งเรียกว่า ราชวงศ์อู่โจว เพื่อให้เด่นชัดไม่สับสนกับราชวงศ์โจว และราชวงศ์เล็ก ๆ อื่น ๆ ที่นำคำว่า โจว มาใช้เป็นชื่อราชวงศ์ เช่น ราชวงศ์โจวเหนือ ราชวงศ์โจวภาคหลัง

⁶⁷ Ibid. p. 298.

ค. พุทธศาสนานิกายต่าง ๆ ในสมัยราชวงศ์ถัง ถึงแม้ว่าพุทธศาสนานิกายหินยานจะแพร่เข้ามาในอารยธรรมจีนก่อน แต่นิกายที่ได้รับความสนใจจากชาวจีนกลับกลายเป็นพุทธศาสนานิกายมหายาน ซึ่งมีแนวคิดเรื่องความทุกข์น้อยกว่า⁶⁸ โดยเชื่อว่าสรรพสิ่งทั้งปวงสามารถไปถึงนิพพานได้ด้วยความช่วยเหลือของ ‘พระโพธิสัตว์’ อันหมายความว่า ผู้ซึ่งอยู่ในหนทางแห่งปัญญา⁶⁹ พุทธศาสนานิกายมหายานเชื่อว่ามีพระพุทธเจ้าอยู่หลายองค์จากอดีตจนถึงอนาคต ทั้งในโลกนี้และอีกหลาย ๆ โลก จำนวนมากมายราวกับเม็ดทรายในแม่น้ำคงคา⁷⁰ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายคือพระพุทธเจ้าในอนาคตที่สละโอกาสที่จะบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้หลุดพ้นจากความทุกข์ สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้พุทธศาสนานิกายมหายานได้รับการยอมรับในอารยธรรมจีนเพราะมีกฎเกณฑ์ทางศาสนาที่ไม่เคร่งครัด ทั้งยังไม่ยึดติดกับความบริสุทธิ์และความถูกต้องทุกตัวอักษรของคัมภีร์ทางศาสนา จึงเปิดช่องให้มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับธรรมเนียมและประเพณีจีน⁷¹ พุทธศาสนานิกายมหายานจึงสามารถฝ่าวงล้อมความเชื่อของลัทธิขงจื้อและลัทธิเต๋าอันเป็นแนวคิดพื้นเมืองเข้าไปสู่ชาวจีนได้

พุทธศาสนานิกายมหายานที่แพร่เข้ามาในประเทศจีนยังแบ่งเป็นนิกายย่อย (หรือ School) อีกเป็นจำนวนมากตามคัมภีร์ทางศาสนาที่พระภิกษุผู้ก่อตั้งนิกายถือว่าเป็นตัวแทนของ ‘ความจริง’ แห่งคำสอนของพระศาสดา อย่างไรก็ตาม ในสมัยราชวงศ์ถังมีเพียง 5 นิกายที่นับว่ามีความสำคัญต่ออารยธรรมจีน ได้แก่ นิกายเทียนไท่ (T’ien-tai) ห้วเหยียน (Hua-yan) สุขาวดี (Pure Land) ฌาน (Ch’anism) จนมีคำกล่าวว่า “เทียนไท่และหัวเหยียนเป็นนิกายภาคทฤษฎี ส่วนสุขาวดีและฌานเป็นนิกายภาคปฏิบัติ”⁷² ส่วนนิกายที่ 5 นั้นแม้จะไม่ได้รับความนิยมเท่ากับ 4 นิกายแรก แต่ก็มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์พุทธศาสนาของราชวงศ์ถัง นั่นก็คือนิกายฝ่าเซียง (Fa-hsiang) ของพระภิกษุเสวียนจั้ง⁷³ หรือที่รู้จักกันดีในนามของพระ

⁶⁸C. K. Yang. (1970). *op.cit.* p. 120.

⁶⁹Raymond Dawson, ed. (1964). *The Legacy of China.* p. 62–63.

⁷⁰C. P. Fitzgerald. (1986). *op.cit.* p. 277.

⁷¹Raymond Dawson. (1964). *op.cit.* p. 63–64.

⁷²Wm. Theodore de Bary. (1960). *op.cit.* p. 332.

⁷³Arthur F. Wright. (1959). *op.cit.* p. 291.

ถึงซัมจัง ดังจะได้กล่าวถึงนิกายต่าง ๆ อย่างสังเขปตามลำดับต่อไป

1) นิกายเทียนไท่ นิกายนี้นอกจากจะมีความสำคัญทางด้านปรัชญาที่มีอิทธิพลต่อพุทธศาสนานิกายอื่นทั้งในจีนและญี่ปุ่นแล้ว ยังมีความสำคัญในฐานะเป็นนิกายของจีนโดยแท้ ไม่มีต้นแบบในอินเดียเลย⁷⁴ พระภิกษุชื่อจื่ออี้เป็นผู้ก่อตั้งนิกายนี้ พระภิกษุจื่ออี้มีชื่อเดิมว่าเฉินเต้อาน เป็นชาวฉิงโจว (Ching Chou) ปัจจุบันอยู่ในมณฑลหูเป่ย์ทางภาคกลางของจีนก่อนมาทางตะวันออกเฉียงใต้ ตามความเป็นจริงแล้วพระภิกษุทางตอนใต้เน้นหนักการศึกษาภาคทฤษฎี คือ พระสูตรต่าง ๆ อย่างละเอียดมากกว่าจะมุ่งทางด้านปฏิบัติดังเช่นพระภิกษุทางตอนเหนือ แต่เนื่องจากว่าพระภิกษุจื่ออี้ได้ศึกษาเล่าเรียนกับพระภิกษุฮุยซือ (Hui-ssu) ผู้ซึ่งถึงแม้จะเป็นชาวใต้เช่นเดียวกัน แต่ก็มีคามสนใจศึกษาเกี่ยวกับการฝึกสมาธินั่งกรรมฐานของพระภิกษุทางเหนือ เป็นเหตุให้พระภิกษุจื่ออี้ได้รับการถ่ายทอดให้ใช้สื่อทางการนั่งสมาธิเพื่อค้นหาความหมายอันแท้จริงของพระสูตรฉบับต่าง ๆ⁷⁵ จนสามารถรวมแนวทางการศึกษาพุทธศาสนาของทางตอนเหนือและตอนใต้ได้เป็นผลสำเร็จ ทั้ง ๆ ที่เคยขัดแย้งกันมาก่อน

พระภิกษุจื่ออี้ได้เลือก “ลัทธิธรรมปุนดริกสูตร” (Saddharmapundarika Sutra) ซึ่งมีความหมายว่า “ดอกบัวขาวแห่งหลักธรรม” (Lotus of Wonderful Law) เป็นแก่นของปรัชญานิกายเทียนไท่ เนื่องจากเชื่อกันว่าพระสูตรนี้บรรจุคำสอนครั้งสุดท้ายของพระศากยมุนี ณ ยอดเขาคิณณภูในอินเดีย⁷⁶ นิกายดังกล่าวยึดพระสูตรฉบับนี้เป็นแนวทางหลักจนทำให้มีชื่อเรียกกันโดยทั่วไปว่า “นิกายดอกบัวขาว” ส่วนชื่อเทียนไท่นั้นสันนิษฐานว่ามาจากชื่อภูเขาเทียนไท่ในมณฑลเจ้อเจียง (Chekiang) ที่พระภิกษุจื่ออี้ได้เผยแผ่ศาสนาที่นั่น⁷⁷

เนื่องจากพระภิกษุจื่ออี้เชื่อถือศรัทธาลัทธิธรรมปุนดริกสูตรซึ่งมีได้เป็นแต่เพียงคัมภีร์ด้านทฤษฎีเท่านั้น ยังเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่การหลุดพ้นด้วย จึงให้ความสำคัญต่อการศึกษาพระสูตรฉบับดังกล่าวอย่างละเอียดทุกคำพูด เพื่อค้นหาความหมายที่ซ่อนเร้นอันจะนำไปสู่การหลุดพ้นพร้อมกับการนั่งสมาธิประกอบด้วย การศึกษาพระสูตรของพระภิกษุจื่ออี้มีราก

⁷⁴Chou Hsiang-Kuang. (1965). *op.cit.* p. 45.

⁷⁵Arthur F. Wright. (1959). *op.cit.* pp. 277–282.

⁷⁶*Ibid.* p. 96.

⁷⁷Wm. Theodore de Bary, ed. (1960). *Sources of Chinese Tradition.* . p. 349.

ฐานมาจากประสบการณ์และความเข้าใจพุทธศาสนา โดยไม่สนใจเนื้อหาหรือความหมายของพระสูตรต้นฉบับในอินเดีย⁷⁸ แต่ถึงแม้ว่าจะให้ความสำคัญกับลัทธิธรรมนุทธริกสูตรมากเพียงใด พระภิกษุจื้ออี้ก็ได้ละเลยที่จะสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ภิกษุต่าง ๆ ของจีนที่มักโต้เถียงกันว่า พระสูตรฉบับที่เป็นแก่นของปรัชญาแห่งนิกายตนเท่านั้นจึงจะเป็นคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า พระภิกษุจื้ออี้เน้นว่าพระสูตรทุกฉบับเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าด้วยกันทั้งสิ้น จึงได้แยกแยะพระสูตรแต่ละฉบับและจัดเรียงลำดับตามระดับ ‘ความจริง’ ที่พระสูตรฉบับนั้น ๆ บรรจอยู่ ซึ่งก็เป็นที่น่าพอใจที่ได้วางลัทธิธรรมนุทธริกสูตรไว้อันดับแรกในฐานะพระสูตรที่บรรจุความจริงขั้นสูงสุด (ultimate truth) ของพุทธศาสนา ในขณะที่พระสูตรของนิกายหินยานถูกวางอยู่อันดับล่างสุดในฐานะคำสอนพื้นฐานสำหรับสัตว์โลกที่มีภูมิปัญญาจำกัด⁷⁹

คำสอนของพระภิกษุจื้ออี้เน้นลูกศิษย์ที่ชื่อว่า ก้วนตึง (Kuan-ting) ได้บันทึกไว้ในคัมภีร์ 3 เล่ม ได้แก่ “คำพูดและวลีต่าง ๆ ของลัทธิธรรมนุทธริกสูตร” (*Words and Phrases of the Lotus / Fa hua ching wen-chu*) “อรรถลัทธิของลัทธิธรรมนุทธริกสูตร” (*Profound Meaning of the Lotus / Fa-hua hsuan-i*) และ “สมาธิและวิปัสสนาที่สำคัญยิ่ง” (*Great Concentration and Insight / Mo-ho chih-kuan*)⁸⁰ คำสอนเหล่านี้วางรากฐานอยู่บนแนวคิดที่ว่าทุกคนสามารถบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณได้ เพราะลัทธิธรรมนุทธริกสูตรเชื่อในความเมตตากรุณาอันใหญ่หลวงของพระพุทธเจ้า จึงเป็นไปได้ที่พระองค์จะเผยแผร์หลักธรรมที่มีบุคคลเพียงหยิบมือเดียวเท่านั้นที่สามารถเข้าใจและไปสู่โพธิญาณได้ นอกจากนี้ยังเชื่อว่าการบรรลุโพธิญาณนั้นสามารถไปถึงได้ในชาติเดียว⁸¹

อย่างไรก็ตาม นิกายเถียนไท่กลับไม่ได้รับการยกย่องจากราชวงศ์ถัง ถึงแม้ว่าในวงการพุทธศาสนาจะยังคงมีฐานะอยู่ในอันดับต้น ๆ ก็ตาม ส่วนสานุศิษย์ของพระภิกษุจื้ออี้ได้สืบทอดแนวทางของลัทธิธรรมนุทธริกและวัดกั๋วซิงชื่อของนิกายเถียนไท่ก็ยังคงมีผู้ไปเยี่ยมคารวะ

⁷⁸ Arthur F. Wright. (1959). *op.cit.* p. 272.

⁷⁶ *Ibid.* p. 283–287.

⁸⁰ *Ibid.* p. 349–350.

⁸¹ *Ibid.* p. 288–289.

เสมอ เมื่อมีการเรียบเรียงชีวประวัติของพระภิกษุที่มีชื่อเสียงในหนังสือ *สุเกาเซิงจ้วน* (Hsu-kao-seng-chuan) ใน ค.ศ. 664 แนวคิดของนิกายเถียนไถก็ยังคงเป็นที่รู้จักและเข้าใจ แม้แต่พระเจ้าจิ้ง (Fa-tsang) พระภิกษุผู้วางรากฐานอันมั่นคงให้นิกายหัวเหยียนก็ยังสามารถท่องคำสอนของพระภิกษุจื่ออี้ได้ ท้ายสุดพระภิกษุเจี้ยนเฉิน (Chien-chen) ได้นำงานเขียนของนิกายเถียนไถไปเผยแพร่ที่ญี่ปุ่นใน ค.ศ. 754 ซึ่งเป็นหลักฐานที่ดีในการพิสูจน์ว่าลัทธิธรรมของนิกายเถียนไถยังคงได้รับความสนใจอยู่ภายในวงการพุทธศาสนาของจีน⁸²

ดังนั้นการที่ราชวงศ์ถังมิได้สนับสนุนนิกายเถียนไถก็ย่อมจะไม่ได้มีสาเหตุมาจากความเสื่อมทางลัทธิธรรมของนิกายเถียนไถอย่างแน่นอน แต่มีสาเหตุมาจากปัจจัยทางการเมืองดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนแรกว่าพระเจ้าสุยหยังตี้ได้ให้การสนับสนุนนิกายเถียนไถมาตลอดแม้ภายหลังการมรณภาพของพระภิกษุจื่ออี้ก็ตาม จึงน่าจะเป็นเหตุผลที่ทำให้ราชวงศ์ถังไม่ให้การสนับสนุนนิกายเถียนไถ⁸³

2) นิกายหัวเหยียน นิกายนี้มีอีกชื่อหนึ่งว่าบุษปมาลา (Flower Garland) มาจากคัมภีร์อวตังสกะสูตร (Avatamsaka Sutra) ท่านคุรุณาการซุนเป็นผู้นำอวตังสกะสูตรมาเผยแพร่เป็นคนแรกในอินเดีย ถึงแม้ว่าผู้ที่ก่อตั้งนิกายหัวเหยียนในจีน คือ พระภิกษุตูซุน (Tu-shun, ค.ศ. 557-640) แต่หัวหน้านิกายที่มีชื่อเสียงโด่งดังคือพระเจ้าจิ้ง พระภิกษุเซียวซาเยชอกเตียนที่ได้อพยพเข้ามาอยู่ ณ นครหลวงฉางอันตั้งแต่รุ่นปู่ จึงทำให้พระภิกษุเจ้าจิ้งเติบโตและได้รับการอบรมศึกษาแบบจีน⁸⁴ พระภิกษุเจ้าจิ้งเคยร่วมแปลคัมภีร์กับพระภิกษุเสวียนจิงหรือพระถังซัมจั๋ง แต่กลับมีแนวคิดที่ต่างกัน พระภิกษุเจ้าจิ้งจึงได้แยกออกมาศึกษาทฤษฎีของท่านคุรุณาการซุน จนเสริมสร้างและวางรากฐานอันมั่นคงแก่นิกายหัวเหยียน อย่างไรก็ตาม เมื่อศึกษาถึงเนื้อหาของนิกายหัวเหยียนแล้วนั้นอาจเห็นได้ว่ามีส่วนคล้ายคลึงกับนิกายเถียนไถของพระภิกษุจื่ออี้ เช่น แนวคิดที่ว่าพระสูตรทุกฉบับไม่ว่าของนิกายใดก็ล้วนแล้วแต่เป็นตัวแทนของหนทางที่จะนำไปสู่การบรรลุโพธิญาณด้วยกันทั้งสิ้น (one vehicle) และแนวคิด

⁸² Ibid. p. 290.

⁸³ Ibid. p. 290.

⁸⁴ Fung Yu-lan. (1953). *A History of Chinese Philosophy : The Period of Classical Learning*. p. 340.

เกี่ยวกับการที่ทุกคนสามารถบรรลุโพธิญาณได้ (universal enlightenment)⁸⁵

เนื่องจากนิกายหัวเหียนนั้นพัฒนาขึ้นในระยะหลัง หลักธรรมของนิกายจึงมีความลึกซึ้งทางปรัชญามากกว่านิกายเถียนไท่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวคิดที่ว่าจักรวาลนั้นมีได้ประกอบขึ้นจากธาตุที่แยกจากกัน แต่ประกอบขึ้นจากธาตุที่มีลักษณะผสมกลมกลืนกันดังที่ได้นำเสนอในงานเขียนของพระภิกษุฝูจั้งที่ชื่อว่า “เรียงความว่าด้วยสิงโตทองคำ” (*Essay on the Gold Lion*) อันเป็นการอธิบายความหมายของอภิปรัชญาถวายพระนางอู่เจ๋อเหียนใน ค.ศ. 699 ด้วยการใช้สิงโตทองคำเป็นสื่อในการอธิบาย⁸⁶ โดยทองคำนั้นเปรียบเสมือนจิต ส่วนรูปร่างของสิงโตเปรียบเสมือนรูปกายภายนอกของสรรพสิ่งทั้งปวง⁸⁷

3) นิกายสุขาวดี (จิงอู่จาง) ตามความเชื่อของพุทธศาสนานิยามหายานนั้น พระอมิตาภพุทธเจ้าปกครองดินแดนสุขาวดี (Pure Land) อันเป็นดินแดนแห่งความงามความล้ำเลิศทั้งปวง ทั้งยังปราศจากกิเลสเครื่องเย้ายวนทั้งหลายด้วย “คัมภีร์สุขาวดีวุหสูตร” (*Sukhavativyūha*) ได้กล่าวถึงพระอมิตาภพุทธเจ้าว่าตอนที่พระองค์ยังเป็นพระโพธิสัตว์นามว่า “ธรรมกร” (*Dharmakara*) นั้นได้ทรงปฏิญาณไว้ 48 ข้ออันจะเป็นทางที่นำไปสู่การหลุดพ้นซึ่งในคำปฏิญาณข้อที่ 18 ได้กล่าวไว้ว่า :

..ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ถ้าหากว่าข้าพเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ชนิดใดในโลกใดที่ต้องการ

โพธิญาณอันถูกต้องแล้ว หากเพียงได้ยินชื่อของข้าพเจ้าและนึกถึงข้าพเจ้าด้วยความปรารถนาดีใน

เวลาที่ความตายมาถึง หากข้าพเจ้าผู้ยืนอยู่ท่ามกลางสวาทไม่ช่วยพวกเขาให้พ้นจากความ

ยุ่งยากใจแล้ว ก็ขอให้ข้าพเจ้าไม่สามารถบรรลุถึงการตรัสรู้ที่ถูกต้องและสมบูรณ์เลย...

เนื่องจากผู้เลื่อมใสในนิกายดังกล่าวเชื่อว่าพระโพธิสัตว์ธรรมกรได้บรรลุถึงการตรัสรู้และกลายมาเป็นพระอมิตาภพุทธเจ้า จึงพิสูจน์ได้ว่าพระองค์ปฏิบัติตามคำปฏิญาณที่ได้ให้ไว้ ดังนั้นผู้ที่เรียกนามของพระองค์ด้วยความศรัทธาก็อ้อมจะไปเกิดในดินแดนสุขาวดีได้เช่นกัน⁸⁸

ดังนั้นการกล่าวถึงพระนามของอมิตาภพุทธเจ้าจึงกลายเป็นศาสนปฏิบัติที่แพร่หลาย

⁸⁵Arthur F. Wright. (1959). *op.cit.* p. 301.

⁸⁶Wm. Theodore de Bary. (1960). *op.cit.* p. 368–369.

⁸⁷เรียบเรียงจาก Fung Yu-lan. (1953). *op.cit.* p. 341–359.

⁸⁸Wm. Theodore de Bary. (1960). *op.cit.* p. 374–375.

ที่สุดในประเทศจีน ไม่เพียงแต่ผู้นับถือศรัทธานิกายสุขาวดีเท่านั้น หากแต่ยังเป็นที่ยอมรับปฏิบัติกัน
ในวัดของพุทธศาสนานิกายอื่นด้วย จึงอาจดูเหมือนว่าพุทธศาสนานิกายสุขาวดีนั้นขาดแนวคิด
ทางปรัชญาและพึ่งพิงอยู่แต่เพียงความเชื่อทางไสยศาสตร์ แต่เมื่อศึกษานิกายสุขาวดีอย่างใกล้ชิด
แล้วจะเห็นว่านิกายดังกล่าวมีรากฐานอยู่บนทฤษฎี 2 ทฤษฎีคือ สสารคือความว่างเปล่า
และความว่างเปล่าคือสสาร

4) นิกายฉานจง (นิกายชยาน หรือ นิกายฉาน) นิกายฉานนั้นเป็นที่รู้จักแพร่
หลายมากที่สุดนิกายหนึ่งในประเทศจีนและในประเทศญี่ปุ่นที่มีชื่อเรียกว่า “นิกายเซน” อันมี
ความแตกต่างจากนิกายอื่น ๆ ในพุทธศาสนาตรงที่ว่านิกายฉานเชื่อว่าการบรรลุโพธิญาณนั้นมิ
ได้เกิดจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนา แต่เกิดจากการเข้าสมาธิ และด้วยความที่ไม่มุ่งเน้นด้านการ
ศึกษาคัมภีร์นี้เองทำให้นิกายฉานเป็นที่รู้จักกันดีว่าเป็น “การสอนที่ถ่ายทอดจากจิตสู่จิตโดยมิได้
จดบันทึกไว้ในคัมภีร์” นิกายฉานเชื่อว่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้ถ่ายทอดสู่สาวกของ
พระองค์ คือ พระมหากัสสปด้วยการถือดอกไม้แล้วยืมเท่านั้นเอง⁸⁹ และคำสอนดังกล่าว
ก็ได้ถ่ายทอดจากอาจารย์สู่ศิษย์มาเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึงพระภิกษุรูปหนึ่งนามว่า พระโพธิธรรม
(Bodhidharma) หรือที่คนจีนเรียกว่า ต้าหมอ* ผู้ซึ่งเดินทางมาจีนในรัชสมัยพระเจ้าเหลียงอู่ตี้
(ค.ศ. 502–549) แห่งราชวงศ์เหลียง (Liang Dynasty, ค.ศ. 502–557) ภายหลังกินิกายฉาน
ได้แตกออกเป็น 2 แขนงได้แก่ นิกายตรัสรู้ฉบับพลันของภาคใต้ และนิกายตรัสรู้อย่างค่อยเป็น
ค่อยไปของภาคเหนือ แต่ไม่ได้รับความนิยมเท่าที่นิกายแรก จนเป็นเหตุให้เสื่อมสลายไปใน
ที่สุด⁹⁰

อย่างไรก็ตาม นิกายฉานมีรากฐานอยู่บนทฤษฎี 2 ประการได้แก่ กรรมดีจะไม่ได้รับ
การชดใช้ และการตรัสรู้นั้นเกิดจากการบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณอย่างกะทันหัน

5) นิกายฝ่าเซียง (Fa-hsiang) นิกายฝ่าเซียง หรือนิกายธรรมลักษณะ
(Dharma-character) เป็นการดำรงขึ้นของพระภิกษุผู้มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดแห่งราชวงศ์ถัง คือ
พระภิกษุเสวียนจั้ง หรือพระถังซำจั๋ง ผู้ซึ่งได้เดินทางจาริกแสวงบุญไปยังประเทศอินเดียตาม

⁸⁹ Ibid. p. 388.

* ตักม้อ ในภาษาจีนแต้จิ๋ว

⁹⁰ Fung Yu-lan. (1953). *op.cit.* p. 387.

เส้นทางสายแพรไหมเพื่อไปนำพระไตรปิฎกกลับมาประเทศจีน เนื่องจากพระภิกษุเสวียนจิ้งมีความเชื่อว่าการจะศึกษาศาสตร์ที่มีชื่อว่า เซอต้าเซ็งลุ่น (she-ta-ch'eng-lun) หรือ มหายานสังครหะ (Mahayana-semgraha) ได้สำเร็จนั้นจะต้องอาศัย 'โยคจารภุมิ' (Yogacara-bhumi) อันเป็นงานเขียนที่สำคัญของนิกายวิชญานาวาทหรือนิกายโยคจาร⁹¹ การเดินทางของพระภิกษุเสวียนจิ้งนั้นกินเวลานานถึง 16 ปีตั้งแต่เริ่มออกเดินทางใน ค.ศ. 629 จนกระทั่งได้เดินทางกลับสู่นครฉางอันใน ค.ศ. 645 และใช้เวลาที่เหลืออีก 19 ปีจนถึงกาลมรณภาพใน ค.ศ. 664 แปลพระสูตรจำนวน 657 เล่มที่นำกลับมาจากอินเดีย⁹² ซึ่งส่วนใหญ่จะสอดคล้องกับแนวคิดของนิกายวิชญานาวาทของอินเดีย (school of Vijnanavada or Consciousness-only) เป็นเหตุให้งานเขียนของพระภิกษุเสวียนจิ้งมีอิทธิพลอินเดียมากกว่านิกายอื่น ๆ ซึ่งมีอิทธิพลอารยธรรมจีนแทรกซึมอยู่ค่อนข้างมาก แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าพุทธศาสนานิกายที่ดำรงความเป็นต้นฉบับเดิมกลับมีอายุสั้นเพียงแค่ช่วงต้นของราชวงศ์ถังเท่านั้น เพราะเมื่อพระนางอู่เจ๋อเทียนขึ้นมาครองราชย์และเปลี่ยนราชวงศ์เป็นราชวงศ์โจว นิกายฝ่าเซียงที่เคยได้รับการสนับสนุนจากราชวงศ์ถังไม่ได้รับความไว้วางใจจากราชวงศ์ใหม่เลย⁹³

ง. พุทธศิลป์ ถึงแม้ว่าจะเชื่อกันโดยทั่วไปว่า พุทธศาสนาเผยแพร่มายังจีนในราวศตวรรษที่ 1 แต่กว่าที่พุทธศิลป์จะปรากฏให้เห็นเด่นชัดเป็นรูปธรรมก็ล่วงเข้าราชวงศ์เหนือ-ใต้หรือในราวคริสต์ศตวรรษที่ 4 – 5 ที่พุทธศาสนาได้รับการยอมรับและการสนับสนุนอย่างเต็มที่จากชนเผ่าเร่ร่อนที่เข้ามาตั้งราชวงศ์ในดินแดนทางตอนเหนือของจีน โดยเฉพาะราชวงศ์เป่ย์เว่ยหรือราชวงศ์เว่ยเหนือ⁹⁴ พุทธศิลป์ที่กล่าวถึงส่วนใหญ่จะเป็นรูปปั้นและรูปสลัก ซึ่งไม่เคยได้รับความนิยมในประวัติศาสตร์ศิลปะจีนมาก่อน จึงอาจกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดศิลปะแขนงใหม่ขึ้น⁹⁵

⁹¹ Arthur F. Wright. (1959). *op.cit.* p. 291–292.

⁹² Fung Yu-lan. (1953). *op.cit.* p. 299.

⁹³ Arthur F. Wright. (1959). *op.cit.* p. 291.

⁹⁴ Craig Clunas. (1997). *Oxford History of Art : Art in China.* p. 93.

⁹⁵ Dagny Carter. (1951). *Four Thousand Years of China's Art.* p. 133.

พุทธศิลป์ในแขนงรูปปั้นและรูปสลักในราชวงศ์ถังได้เจริญถึงขีดสุด จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นต้นแบบของพุทธศิลป์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เผยแพร่ไปยังเกาหลีและญี่ปุ่น เนื่องจากพุทธศิลป์ของจีนนั้นพัฒนาขึ้นมาจากการรับอิทธิพลรูปแบบศิลปะจากภายนอกที่เผยแพร่เข้ามาเป็นระลอก แล้วนำมาปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมจีนและรูปแบบศิลปะที่มีอยู่เดิม⁹⁶ ดังนั้น ในสมัยราชวงศ์ถังจึงเป็นการผสมผสานระหว่างพุทธศิลป์จากสมัยต่าง ๆ ทั้งพุทธศิลป์ที่เผยแพร่มาจากภายนอก คือ พุทธศิลป์จากเอเชียกลางหรือพุทธศิลป์แบบคันธาระ และพุทธศิลป์แบบคุปตะ (Gupta) จากอินเดีย รวมทั้งการสานต่อรูปแบบพุทธศิลป์ของราชวงศ์เหนือ-ใต้⁹⁷

1) พุทธศิลป์แบบคันธาระ ศิลปะแบบคันธาระเป็นบ่อเกิดการจำลองรูปคนเป็นตัวแทนของพระพุทธรูปเจ้าแทนการใช้สัญลักษณ์ เช่น บัลลังก์ พระสถูป หรือ ต้นโพธิ์⁹⁸ เนื่องจากศูนย์กลางของคันธาระซึ่งตั้งอยู่ทางภาคเหนือสุดของอินเดีย หรือแถบแคว้นกัษมีระในปากีสถานและอัฟกานิสถานปัจจุบันนั้น มีอาณาเขตคาบเกี่ยวกับพื้นที่ยึดครองของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช จึงได้รับอิทธิพลศิลปะแบบกรีก-โรมัน โดยเฉพาะโครงหน้าและเครื่องทรงที่ลอกเลียนแบบมาจากรูปปั้นเทพเจ้ากรีก (ภาพประกอบ 11) เป็นเหตุให้ศิลปะแบบคันธาระแตกต่างไปจากศิลปะแบบอินเดียโดยทั่วไป⁹⁹ ภายหลังพุทธศิลป์แบบคันธาระนี้ได้เผยแพร่เข้าไปในดินแดนเอเชียกลาง

2) พุทธศิลป์แบบคุปตะ¹⁰⁰ พุทธศิลป์แบบคุปตะเป็นต้นแบบของพุทธศิลป์ทั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งช่างฝีมือได้พัฒนารูปแบบของพระพุทธรูป

⁹⁶ Jessica Rawson. (1992). *op. cit.* p. 151.

⁹⁷ Sherman E. Lee. (1988). *A History of Far Eastern Art.* p. 154-155.

⁹⁸ Robert E. Fisher. (1996). *Buddhist Art and Architecture.* p. 41.

⁹⁹ Sherman E. Lee. (1988). *op. cit.* p. 99.

¹⁰⁰ ราชวงศ์คุปตะมีศูนย์กลางอยู่แถบลุ่มแม่น้ำคงคาทางอินเดียตอนเหนือ มีอำนาจอยู่ระหว่างช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 4 ถึงช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 5 สมัยราชวงศ์คุปตะถือว่าเป็นยุคทองแห่งพุทธศิลป์ในอินเดีย

Gordon Johnson. (1996). *Cultural Atlas of India : India, Pakistan, Nepal, Bhutan, Bangladesh and Sri Lanka* . p. 75.

มาจากศิลปะแบบคันธาระ เช่น ไหล่และหน้าอกที่กว้าง แต่ก็ได้ลดความแข็งแกร่งต่างลงจนดูราวกับว่ามีได้แกะสลักจากหิน อีกทั้งรูปทรงของพระพุทธรูปในสมัยนี้มีความงามอย่างสมบูรณ์แบบได้แก่ รูปดาเหมือนดาโค คือเหมือนคันศร คอเป็นปล้องดูหอยสังข์ และแขนยาวเหมือนนางช้าง (ภาพประกอบ 12) ซึ่งให้ภาพรวมของความสงบ ความบริสุทธิ์ และความเมตตา¹⁰¹

3) พุทธศิลป์สมัยราชวงศ์เหนือ-ใต้ พุทธศิลป์ในสมัยราชวงศ์เหนือ-ใต้เปรียบดังช่วงแห่งการค้นหากุญแจในรูปแบบศิลปะรูปปั้นและรูปสลักที่เป็นของจีนเอง แบ่งออกได้เป็น 3 ช่วงดังนี้

- ช่วงต้น (Archaic Period) ได้รับอิทธิพลจากพุทธศิลป์แบบคันธาระ ดังจะเห็นได้จากรูปสลักหินในถ้ำอวิ้นกั๋ง (Yungang) ใกล้เมืองต้าถง (Datong) ในมณฑลชานซี (Shanxi) ซึ่งประกอบด้วยถ้ำ 50 แห่ง มีถ้ำ 5 แห่งที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดอยู่ในสมัยราชวงศ์เว่ยเหนือ เป็นที่สถิตของพระพุทธรูปขนาดใหญ่ต่าง ๆ ซึ่งล้วนมีความสูงกว่า 18 เมตร¹⁰² สะท้อนให้เห็นถึงรูปหน้าสี่เหลี่ยมแบบคันธาระ รอยยิ้มที่เป็นเอกลักษณ์ของรูปปั้นกรีก ส่วนการจัดวางองค์ประกอบของรูปปั้นต่าง ๆ นั้นเป็นแบบไม่รับกัน (asymmetrical) และเนื่องจากว่าช่างฝีมือส่วนใหญ่เป็นชาวเอเชียกลางที่คุ้นเคยกับภาพวาดปูนเปียก (fresco) และการทำภาพปูนปั้น (Stucco) จึงไม่ลู่จะให้ความสำคัญกับระยะใกล้ไกล (perspective)¹⁰³ (ภาพประกอบ 13)

- ช่วงรูปปั้นแบบเพรียวยาว (Elongated Period) เริ่มสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะแบบจีนที่เน้นความต่อเนื่องและความเคลื่อนไหวของหมูรูปปั้น ตัวอย่างที่สำคัญของพุทธศิลป์ในช่วงนี้อยู่ที่ถ้ำหลงเหมิน (Longmen) ซึ่งเป็นหน้าผาสูงริมแม่น้ำอี (Yi River) ในมณฑลเหอหนาน¹⁰⁴ ช่างศิลป์ในช่วงนี้ได้ลดความนูนของพระพุทธรูปลงพร้อมกับได้ปรับรูปร่างและหน้าตาของพระพุทธรูปให้เป็นจีนมากขึ้น ส่วนฝีมือในการสลักรูปก็ได้รับการพัฒนาขึ้นอย่างมากเช่นกัน (ภาพประกอบ 14) นอกจากพระพุทธรูปตามถ้ำแล้ว ยังมีการสลักพระพุทธรูป

¹⁰¹Sherman E. Lee. (1988). *op. cit.* p.104-106.

¹⁰²Robert E. Fisher. (1996). *op. cit.* p. 92-93.

¹⁰³Sherman E. Lee. (1988). *op. cit.* p. 143.

¹⁰⁴Robert E. Fisher. (1996). *op. cit.* p. 94.

รูปบนแผ่นหิน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนมาใช้วัสดุที่เป็นหินมากขึ้น แผ่นหินมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ เป็นรูปเปลวไฟ และเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าคล้ายกับหลักศิลาจารึกของจีน (tablet-shape stele)¹⁰⁵ (ภาพประกอบ 15)

– ช่วงรูปเสา (Columnar) ได้รับอิทธิพลจากพุทธศิลป์แบบคุปตะที่พระพุทธรูปจะสร้างให้มีลักษณะตรงคล้ายเสา แต่มีรูปร่างอวบใหญ่ขึ้นรวมทั้งมีการประดับประดาด้วยเครื่องทรงมากมาย ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างพระพุทธรูปจากถ้ำเซียงถังซาน (Xiangtangshan) บนรอยต่อของมณฑลหูเป่ย์และเหอหนาน¹⁰⁶ (ภาพประกอบ 16) ซึ่งพุทธศิลป์ในสมัยราชวงศ์ถังได้รับเอาไปพัฒนาต่อเป็นศิลปะในรูปแบบของตน

4) พุทธศิลป์สมัยราชวงศ์ถัง ถึงแม้ว่าพุทธศิลป์ในสมัยราชวงศ์ถังจะมีความคล้ายคลึงกับพุทธศิลป์ในช่วงท้ายของราชวงศ์เหนือ-ใต้ตรงที่ต่างก็ได้รับอิทธิพลจากพุทธศิลป์แบบคุปตะ กล่าวคือ พระพุทธรูปมีรูปร่างค่อนข้างท้วม แต่พระพุทธรูปในสมัยราชวงศ์ถังมีความแตกต่างตรงที่รูปร่างอ่อนช้อย ใบหน้ากลม มีรอยยิ้มแต่เพียงในหน้า สะท้อนให้เห็นถึงความสงบและความศักดิ์สิทธิ์¹⁰⁷ เอกลักษณ์อีกประการหนึ่งของพระพุทธรูปในสมัยราชวงศ์ถัง คือ ท่ายืนที่บิดเอวก่อให้เกิดความรู้สึกของการเคลื่อนไหวที่ต่อเนื่อง ทั้งยังให้ความสำคัญกับจิตรที่ทั้งตัวราวกับผ้าจริง ๆ และเครื่องประดับที่มีความละเอียดลออในงานฝีมือ จึงนับว่าสมัยราชวงศ์ถังเป็นยุคทองของพุทธศิลป์โดยแท้¹⁰⁸ (ภาพประกอบ 17 และ 18)

จ. วรรณกรรมในสมัยราชวงศ์ถัง พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวรรณกรรมจีนทั้งในด้านแนวคิดและวิธีการนำเสนอเรื่องที่เขียน รวมทั้งได้เปิดแง่มุมใหม่เกี่ยวกับชีวิตให้วีจีนได้ใช้เป็นแก่นในการประพันธ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้เพิ่มความลึกซึ้งเกี่ยวกับเรื่องความรักความผูกพันด้วยหลักธรรมแห่งพุทธศาสนาที่เน้นว่า “ที่ใดมีรัก ที่นั่นย่อมมีทุกข์” นอกจากนั้นแล้ว หลักธรรมเรื่องความไม่จีรังแห่งชีวิตก็เป็นหัวข้อสำคัญในการประพันธ์บทกวี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ใน

¹⁰⁵Sherman E. Lee. (1988). *op. cit.* p. 144–145.

¹⁰⁶*Ibid.* p. 145–146.

¹⁰⁷Dagny Carter. (1957). *op. cit.* p. 171.

¹⁰⁸Laurence Sickman and Alexander Soper. (1971). *The Pelican History of Art : Art and Architecture of China.* p. 143–150.

ปลายสมัยราชวงศ์ถังซึ่งอยู่ในช่วงของการเสื่อมอำนาจและความเจริญ¹⁰⁹

มีข้อน่าสังเกตว่า ในสมัยนี้กวีและพระภิกษุได้นำหลักธรรมในพุทธศาสนามาประพันธ์เป็นบทร้อยกรอง หรือบางครั้งก็เป็นกระทู้ธรรมโต้ตอบกัน เพิ่มความหลากหลายให้แก่วรรณกรรมในสมัยราชวงศ์ถัง ดังบทกวีและกระทู้ธรรมที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงแปลไว้¹¹⁰ **บทแรก**เป็นบทกวีที่ฉางเจี้ยน (ค.ศ. 708–765?) เป็นผู้แต่ง ชื่อว่า *เขียนให้อาคารหลังหอสมาธิวัดพั่วชาน* ¹¹¹

ยามเข้าอย่างเข้าสู่วัดโบราณ

อาทิตยอุทัยส่องไม่สูง

ทางคดเคี้ยวไปถึงที่รโหฐาน

หอนั่งฉานอยู่ในดงลึกของแมกไม้

ทิวทัศน์ภูเขาค้ำให้นกปิติ

เงาห้วงน้ำทำให้จิตมนุษย์ว่าง

ณ ที่นี้เสียงกังหมั่นสงบเยียบ

เหลือเพียงปลายเสียงระฆังและซิ่ง *

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงอธิบายว่า 2 บทแรกให้บรรยากาศของการเริ่มเข้าสู่วัด บทที่ 3 และ 4 เริ่มลึกเข้ามา แล้วสู่โลกของพุทธศาสนาในบทต่อ ๆ มา พระอาทิตย์เป็นสัญลักษณ์สื่อถึงพระธรรม แสงแห่งธรรมกำลังส่องสว่างสู่บุคคลที่กำลังทำสมาธิ ส่วน “นก” ที่บรรยายในบทกวีสื่อถึงจิตใจมนุษย์ที่ไม่อยู่นิ่ง กวัดแกว่งไปมา (ธรรมชาติของนกชอบบินไปมา) เมื่อมาอยู่ในบรรยากาศแห่งความสงบและความงามของธรรมชาติ ก็นำจิตไปสู่ความว่างหรือสัจธรรม

¹⁰⁹Edward H. Schafer. (1972). *Ancient China*. p.146–150.

¹¹⁰ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีได้ทรงแปลบทกวีจีนที่แผ่หลักธรรมทางพุทธศาสนา รวมทั้งร้อยกรองกระทู้ธรรมไว้จำนวนหนึ่ง แต่ยังไม่ได้อธิบายเผยแพร่ ได้ทรงพระกรุณาพระราชทานให้แก่ผู้ศึกษา 3 บทพร้อมทั้งคำอธิบายประกอบและสำนวนแปลอื่น ๆ เพื่ออ้างอิงทางวิชาการให้เห็นอิทธิพลของพุทธศาสนาต่อวรรณกรรมจีนในสมัยราชวงศ์ถัง เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2542.

¹¹¹ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (ผู้แปล). (2542). “เขียนให้อาคารหลังหอสมาธิวัดพั่วชาน”. (อัดสำเนา).

*ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีประเภทตีในพุทธศาสนา มีรูปเป็นชั้นกลม ๆ ทำด้วยสำริด.

บทที่ 2 เป็นกระพุทธรูปที่พระภิกษุเส้นชีว (ค.ศ. 606–706) ผู้ก่อตั้งนิกายฌานภาคเหนือเป็นผู้ประพันธ์ นิกายฌานภาคเหนือเน้นการตรัสรู้อย่างค่อยเป็นค่อยไป ร้อยกรองกระพุทธรูปบทนี้มีความว่า

ร่างกายดุจดั่งไฟ

จิตดุจกระจกเงาใส

หมั่นชำระสมาธิเสมอ

เพื่อให้ปราศจากธุลี 112

(ผู้แปล สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี)

กระพุทธรูปบทนี้แพร่หลายมาก มีบทแปลทั้งภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น ไทย และอื่น ๆ บทแปลภาษาไทยมีหลายสำนวน (ภาคผนวก ข)

ส่วนบทที่ 3 เป็นร้อยกรองกระพุทธรูปที่พระภิกษุสุยหนิง (ค.ศ. 638–713)* ผู้ก่อตั้งนิกายฌานภาคใต้ หรือนิกายตรัสรู้ฉับพลันเป็นผู้ประพันธ์ นิกายนี้เฟื่องฟูมากในภาคใต้ และได้แพร่ไปถึงญี่ปุ่นเป็นนิกายเซน กระพุทธรูปบทนี้พระสุยหนิงเขียนแสดงความเห็นต่อร้อยกรองกระพุทธรูปของพระเส้นชีว มีบทแปลหลายภาษา ในภาษาไทยมีหลายสำนวนเช่นกัน สำนวนที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงแปล มีความว่า

เดิมทีเรามีต้นโพธิ์ไม่

กระจกใสก็ไม่มี

พุทธลักษณะบริสุทธิ์เสมอ

ธุลีจะมาจากที่ใด 113

(ผู้แปล สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี)

ร้อยกรองกระพุทธรูปบทนี้ที่แพร่หลายไปยังประเทศต่าง ๆ มีเพียงบทเดียว 4 บรรทัด แต่ในพระสูตรของท่านฝ่าไห่ มี 2 บท รวม 8 บรรทัด ฉบับฝ่าไห่ตรงกับที่จารึกไว้ที่ถ้ำ둔หวง เมือง둔หวง ประเทศจีน นักประวัติศาสตร์ตีความว่า พระสุยหนิงเขียนไว้ 2 บท

112 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (ผู้แปล). (2542). “กระพุทธรูปพระภิกษุเส้นชีว”. (อัดสำเนา).

*คนไทยเรียกชื่อพระภิกษุสุยหนิงว่า พระเว่ยหล่าง และคำสอนของท่านหรือพระสูตรเว่ยหล่างเป็นที่รู้จักดีในหมู่ชาวไทยผู้ศึกษาหลักธรรมในพุทธศาสนา

113 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (ผู้แปล). (2542). “กระพุทธรูปพระภิกษุสุยหนิง”. (อัดสำเนา).

เพื่อเลือก ห้ายสุดเลือกบทที่แพร่หลายไปทั่ว สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงแปลกระทู้ธรรมบทหลังที่มีอยู่ในฉบับท่านฝ่าไห้ไว้ดังนี้

จิตคือตันโพธิ์

ร่างกายเหมือนกระเจกเงาใส

เดิมทีกระเจกใสสะอาด

จะไปติดธุลีที่ไหน 114

(ผู้แปล สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี)

พุทธศาสนานอกจากจะมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมร้อยกรองแล้ว ยังมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมร้อยแก้วของจีนด้วย ในการเผยแพร่พุทธศาสนานั้น พระภิกษุมักใช้นิทานชาดกเป็นสื่อกลางในการอธิบายถ่ายทอดหลักธรรมทางพุทธศาสนาแก่ประชาชนด้วยภาษาที่เรียบง่ายต่อการเข้าใจ ทั้งยังมีเนื้อหาที่สนุกสนานแทรกการเพิ่มอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เข้ามาด้วย เพื่อดึงดูดผู้ฟังซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านไร้การศึกษาให้ซาบซึ้งและเข้าใจได้แจ่มแจ้ง¹¹⁵ นิทานชาดกเป็นที่รู้จักแพร่หลายในหมู่ชาวพุทธมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์เหนือ-ใต้ จากหลักฐานภาพฝาผนังในถ้ำโมเกาที่เมืองตุนหวง ถ้าที่ 254 สร้างขึ้นเมื่อประมาณ ค.ศ. 439-534 แสดงถึงนิทานชาดก 2 เรื่องจากคัมภีร์บารมี 6 หรือ ลีวตูจีจิง **เรื่องแรก**กล่าวถึงนายพราน 3 พี่น้องเดินทางไปป่าพบแม่เสือและลูกเสือ 6 ตัวกำลังจะอดตาย น้องคนเล็กรู้สึกสงสารจึงกระโดดหน้าผาตายเพื่อเป็นอาหารให้เสือ **นิทานชาดกเรื่องที่ 2** เป็นเรื่องของพระเจ้ากรุงสิ่วที่ทรงสละพระโลหิตและพระมังสาให้กับเหยี่ยวเพื่อแลกกับชีวิตของนกพิราบ¹¹⁶ พุทธศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองในสมัยราชวงศ์ถังได้ทำให้นิทานชาดกซึ่งแพร่หลายมาก่อนหน้านั้นเฟื่องฟูขึ้นด้วย และในเวลาต่อมา ได้ขยายแก่นเรื่องในร้อยแก้วครอบคลุมถึงหัวข้อทางโลกด้วย และเป็นจุดเริ่มต้นของวรรณกรรมประเภทนวนิยายในประวัติวรรณกรรมจีนสืบมา¹¹⁷

114 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (ผู้แปล). (2542). “กระทู้ธรรมพระภิกษุฮุยหนิง ฉบับฝ่าไห้”. (อัดสำเนา).

115 Werner Eichhorn. (1969). *Chinese Civilization : An Introduction*. p.224-225.

116 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. (พ.ศ. 2533). *แหล่งเดิม*. หน้า 168.

117 Werner Eichhorn. (1969). *op. cit.* p. 227.

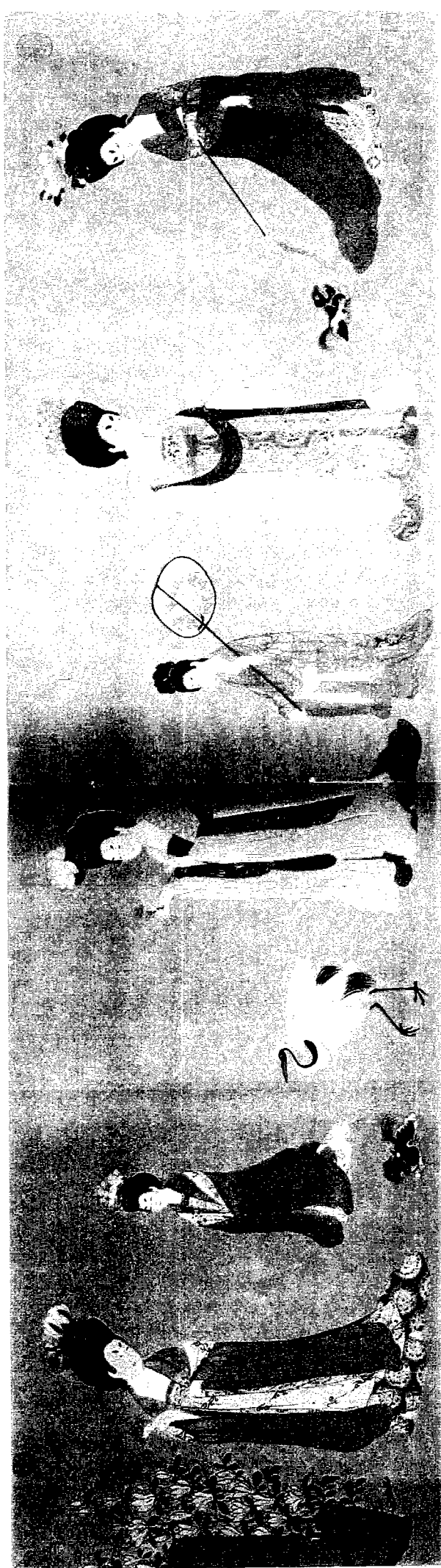
วัฒนธรรมตะวันตกที่แพร่มายังราชอาณาจักรจีนผ่านเส้นทางสายแพรไหมได้ยังผลให้วัฒนธรรมของราชวงศ์ถังมีความเป็นเอกลักษณ์แตกต่างไปจากวัฒนธรรมของราชวงศ์จีนอื่น ๆ จนอาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมของราชวงศ์ถังเป็นต้นแบบวัฒนธรรมของมหานครใหญ่ในปัจจุบัน ซึ่งเกิดขึ้นจากการผสมผสานวัฒนธรรมของชนหลายเผ่าพันธุ์ที่อยู่ร่วมกัน รูปแบบวัฒนธรรมดังกล่าวจะครอบคลุมทุกแง่มุมของวิถีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเครื่องแต่งกาย เครื่องใช้ อาหาร กิจกรรมสันทนาการ ตลอดจนความเชื่อทางศาสนา เช่นเดียวกับวัฒนธรรมของราชวงศ์ถังที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมของชนหลายเชื้อชาติ เช่น เปอร์เซีย เตอร์ก กรีก-โรมัน และชาวเอเชียกลางอื่น ๆ รวมทั้งอินเดีย ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของพุทธศาสนา อันเป็นวัฒนธรรมจากทางตะวันตกของจีนที่มีอิทธิพลอย่างสูงต่อวัฒนธรรมจีน มิใช่แต่เพียงในสมัยราชวงศ์ถังเท่านั้น หากแต่ยังคงมีอิทธิพลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน พุทธศาสนาได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวจีน แทรกซึมอยู่ในพิธีกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่เกิดจนตาย และผสมผสานรวมกับความเชื่อดั้งเดิม เช่น ลัทธิขงจื้อ และลัทธิเต๋า จนยากที่จะแยกออกจากกันได้ นอกจากนั้นแล้ว การเผยแผ่พุทธศาสนาไปยังญี่ปุ่นและเกาหลีทำให้อารยธรรมภาคพื้นเอเชียตะวันออกเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งทางศิลปะและวัฒนธรรม ความเป็นเอกลักษณ์เช่นนี้เกิดขึ้นได้มิใช่เพราะราชวงศ์ถังมีโอกาสดูติดต่อกับโลกภายนอกผ่านเส้นทางสายแพรไหมเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นเพราะการเปิดกว้างทางความคิดของราชวงศ์ถังต่อการรับวัฒนธรรมต่างชาติด้วย ดังจะได้พิจารณาวิเคราะห์ในบทที่ 4 ต่อไป

ภาพประกอบ 3 ตุ๊กตาดินเผารูปสตรีกำลังแต่งหน้า สมัยราชวงศ์ถัง

* Cultural Bureau of Shaanxi. (1992). *Treasure of Chanan* :

Capital of the Silk Road p. 167.

ภาพประกอบ 4 ภาพเขียนบนผ้าไหม “สตรีปักดอกไม้” โดยโจ ฟาง (Zhou Fang)
ในสมัยราชวงศ์ถัง

*Ma Yue et al. (1992). Xian : Legacies of Ancient Chinese Civilization. p. 175

ภาพประกอบ 5 ตุ๊กตาไม้ตกแต่งด้วยผ้าไหม ขุดพบที่เมืองเทอร์พาน สมัยราชวงศ์ถัง

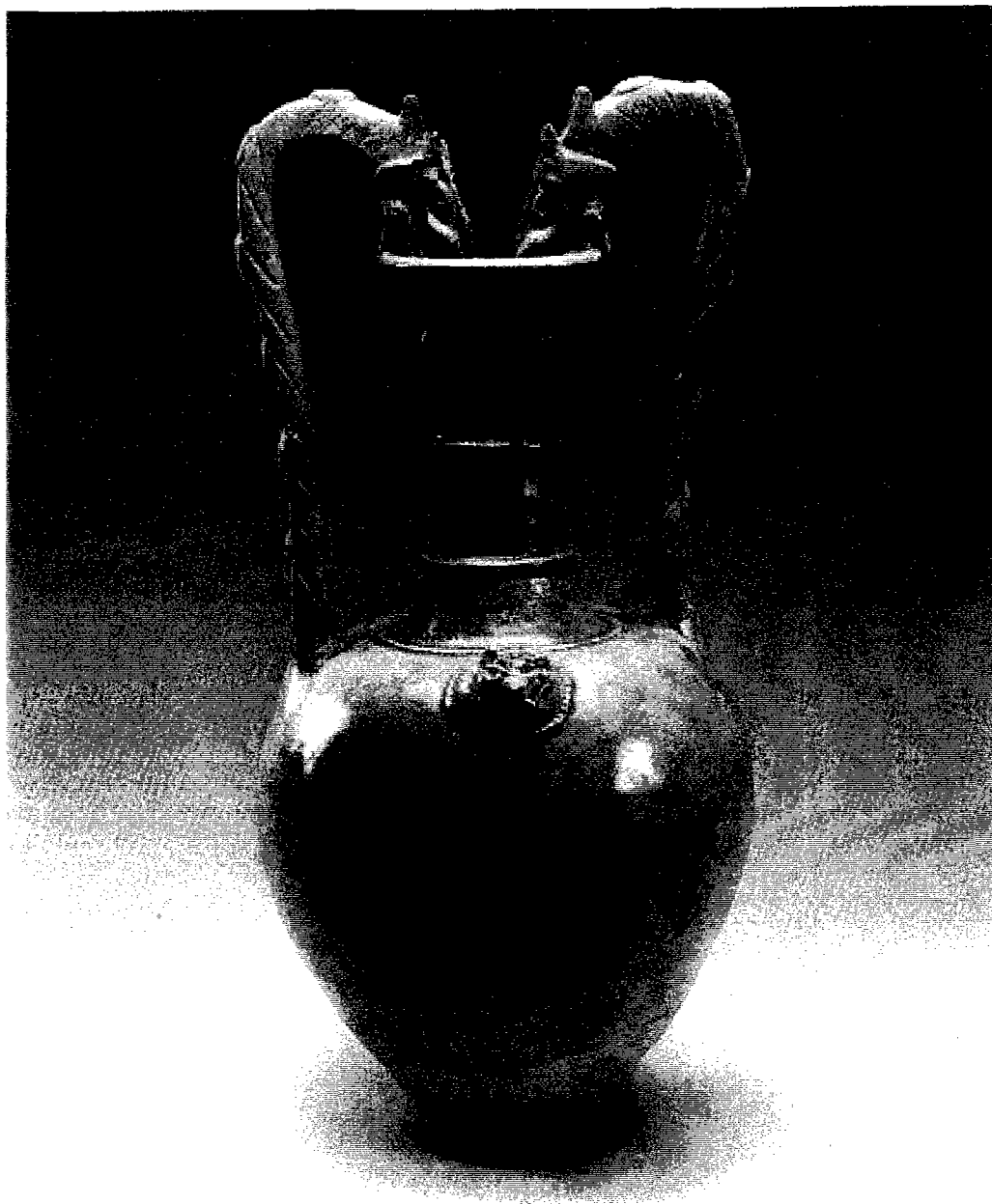
*Patricia Buckley Ebrey. (1996). *Cambridge Illustrated History : China* p.118.

ภาพประกอบ 6 ภาพเขียนผ้าผืนจากสุสานหมายเลขที่ 205 ที่อัสตานา (Astana)

เมืองเทอร์ฟาน ประมาณ ค.ศ. 715

* Patricia Eichenbaum Karetzky. (1996). *Arts of the Tang Court*. p. 19.

ภาพประกอบ 7 แจกันแอมฟอร่า (amphora) ทำด้วยดินเผาสีชาว สมัยราชวงศ์ถัง

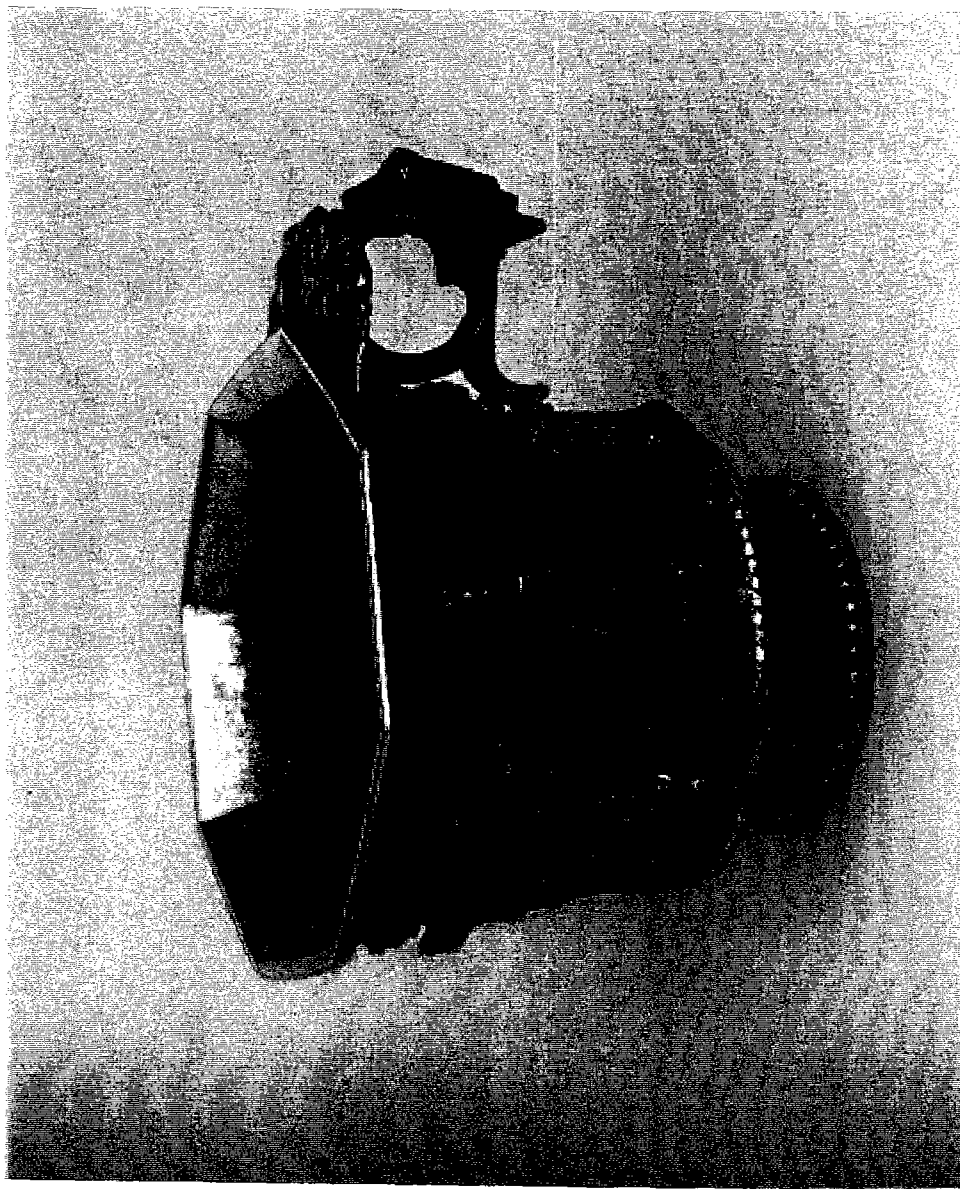
* Cultural Bureau of Shaanxi. (1992). *Treasure of Changan* :

Capital of the Silk Road. p. 95.

ภาพประกอบ 8 ขามทรงหยักสมัยราชวงศ์ถัง สะท้อนศิลปะและรูปแบบของ
ราชวงศ์ซาสซานิดแห่งเปอร์เซีย

* Hugh Scott. (1982). *The Golden Age of Chinese Art :
The Lively Tang Dynasty.* unpagged.

ภาพประกอบ ๑ แก้วทรงแปดเหลี่ยมมีหูจับ ตกแต่งด้วยลวดลายนักคนตรีและนักเต้นรำชาวต่างชาติ
พบที่หมู่บ้านเหอเจีย (Hejia) มณฑลส่านซี ประมาณปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๗

*Cultural Bureau of Shaanxi. (1992). *Treasure s of Changan : Capital of the Silk Road* p. 131.

ภาพประกอบ 11 หินสลักรูปพระโพธิสัตว์ ศิลปะแบบคันธาระ

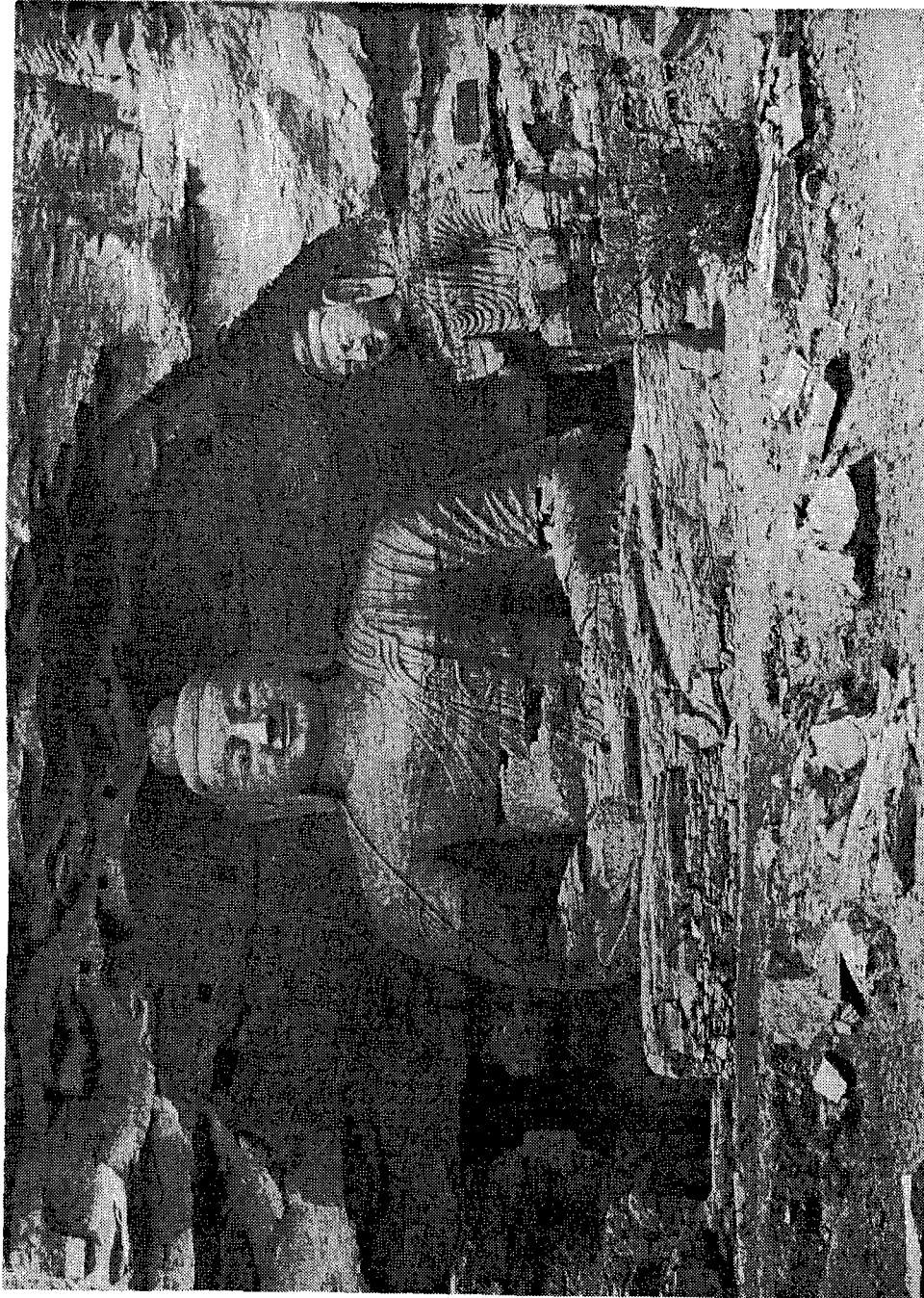
* Sherman E. Lee. (1988). *A History of Far Eastern Art*. p. 101.

ภาพประกอบ 12 รูปพระพุทธรูปเจ้าแกะสลักจากหินทรายสีแดง ศิลปะสมัยคุปตะ

คริสต์ศตวรรษที่ 4

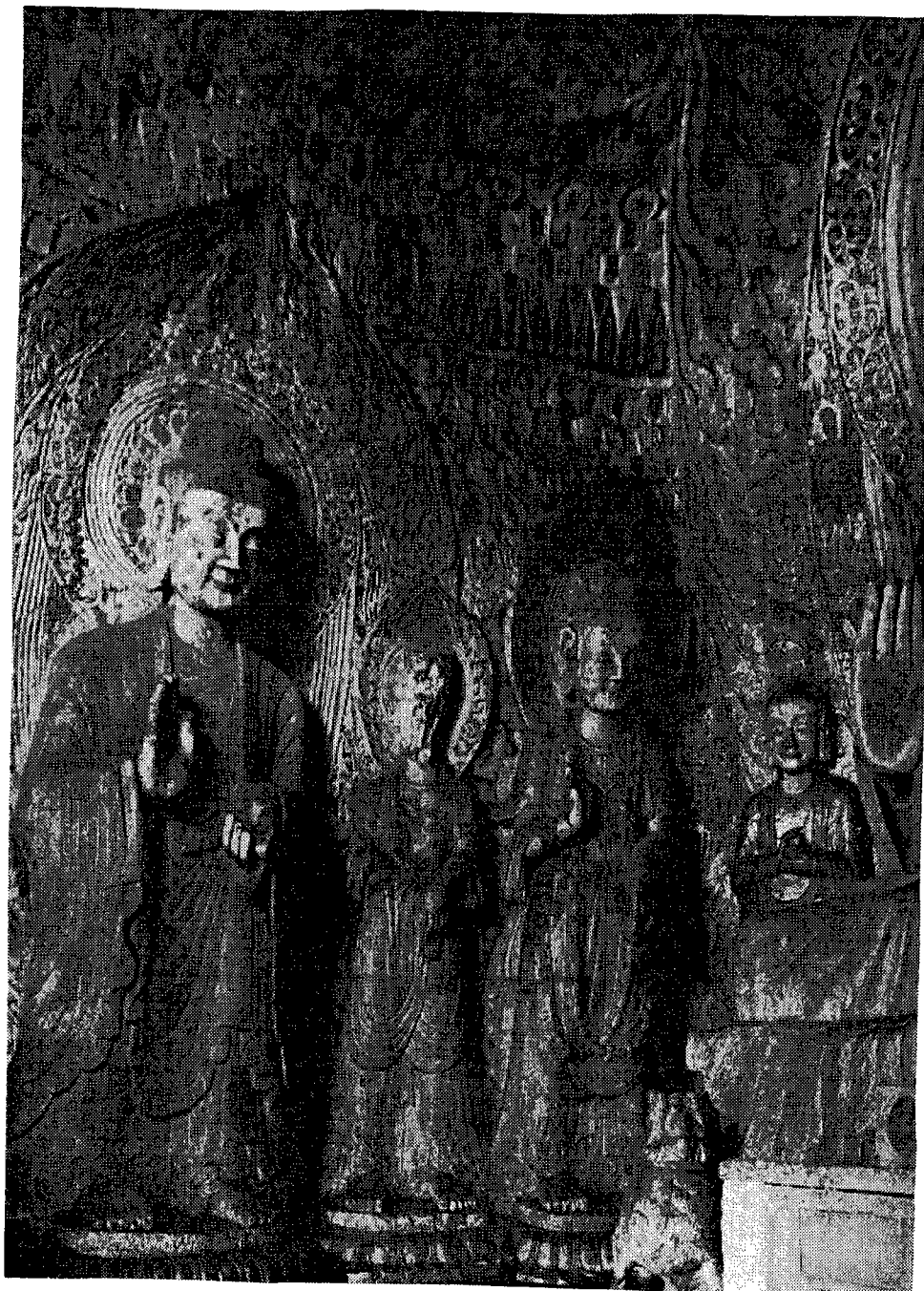
* Sherman E. Lee. (1988). *A History of Far Eastern Art*. p. 105.

ภาพประกอบ 13 พระศิวารยเมตไตรยแกะจากภูเขาหิน ถ้ำหมายเลขที่ 20 ถ้ำวินกิง มณฑลชานซี

ค.ศ. 460-493

Craig Clunas. *Art Of China*. p. 94.

ภาพประกอบ 14 พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยสาวก ถ้ำหลงเหมิน

* Mary Tregear. (1997). *Chinese Art..* p. 86.

ภาพประกอบ 15 แผ่นหินแกะสลักจากหินปูน ราชวงศ์เว่ยตะวันออก ค.ศ. 537

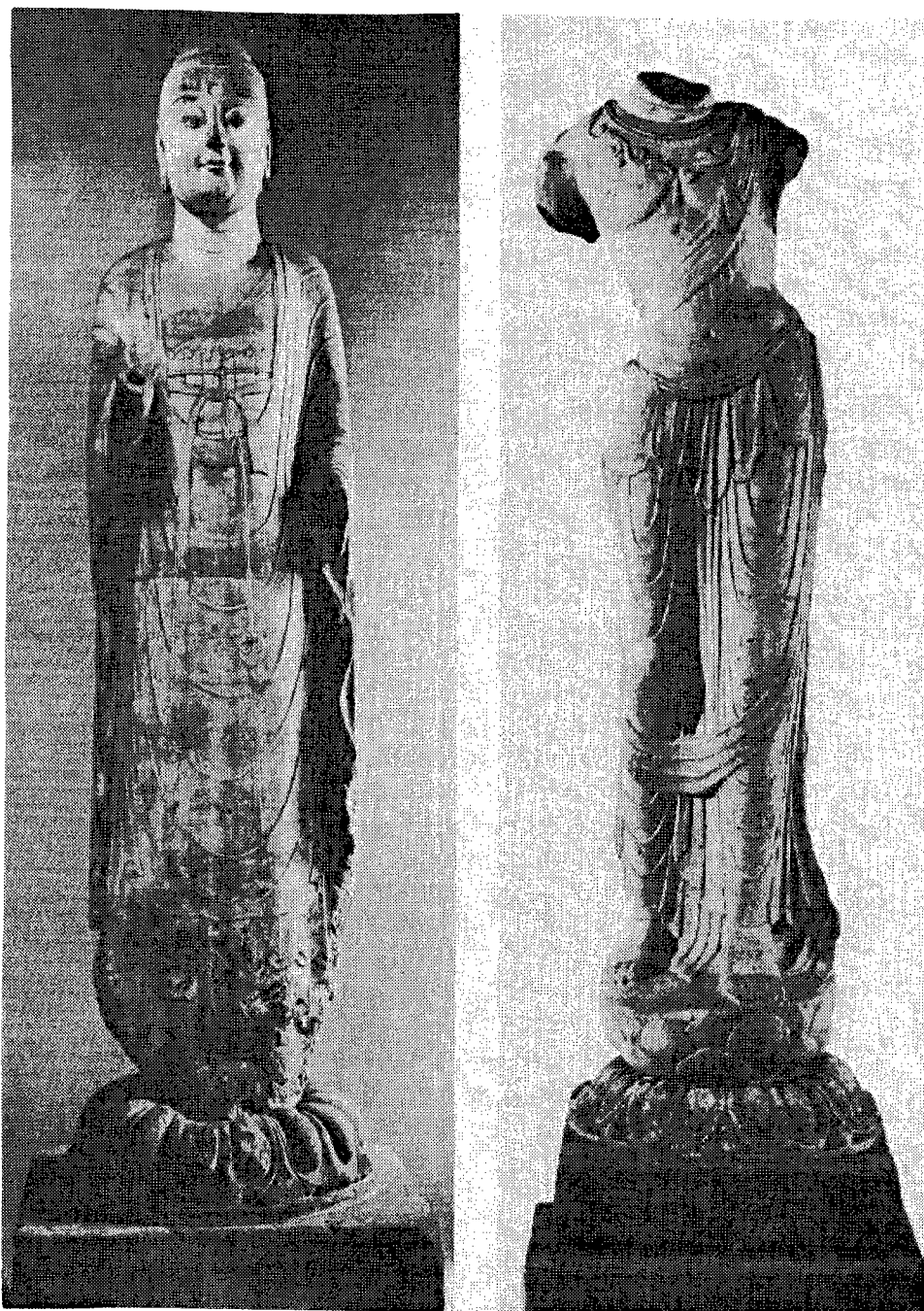
รูปพระพุทธเจ้าสามองค์ พระพุทธเจ้าแห่งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

* Sherman E. Lee. (1988). *History of Far Eastern Art*. p. 144.

ภาพประกอบ 16 หินสลักรูปพระโพธิสัตว์ ราชวงศ์ฉีเหนือ (Northern Qi Dynasty)

* Sherman E. Lee. (1988). *History of Far Eastern Art*. p. 146.

ภาพประกอบ 17 รูปพระโพธิสัตว์แกะสลักจากหินอ่อน ค.ศ. 670

* Mary Tregear. (1997). *Chinese Art*. p. 88.

ภาพประกอบ 18 พระโพธิสัตว์กวนอิม สมัยราชวงศ์ถัง

*Sherman E. Lee. (1988). *History of Far Eastern Art*. p. 156.

บทที่ 4

สาเหตุที่ทำให้ราชวงศ์ถังเปิดกว้างรับอารยธรรมต่างชาติ

นักประวัติศาสตร์หลายท่านได้อธิบายถึงสาเหตุที่ทำให้ราชวงศ์ถังแตกต่างจากราชวงศ์จีนอื่น ๆ ในการเปิดกว้างรับวัฒนธรรมต่างชาติไว้อย่างน่าสนใจ เช่น **จอห์น คิง แฟร์แบงก์** เชื่อว่านโยบายขยายดินแดนไปเอเชียกลางเพื่อควบคุมเส้นทางสายแพรไหมนั้น ส่งผลให้นครฉางอันได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมต่างชาติอย่างต่อเนื่อง¹ แม้ว่าแฟร์แบงก์จะสรุปได้อย่างถูกต้องเกี่ยวกับความสำคัญของเส้นทางสายแพรไหมที่มีต่อการเผยแพร่อิทธิพลวัฒนธรรมต่างชาติอันเป็นปัจจัยจากภายนอกราชอาณาจักรจีน แต่ข้อสรุปดังกล่าวก็มิได้พิจารณาถึงปัจจัยภายใน กล่าวคือ มีแรงกระตุ้นภายในอะไรที่ทำให้ราชวงศ์ถังเปิดกว้างรับอารยธรรมต่างชาติ

เส้นทางสายแพรไหมเป็นเส้นทางการค้าทางบก มีจุดเริ่มต้นที่นครหลวงฉางอัน ทำให้นครฉางอันเป็นทั้งศูนย์กลางการปกครองและศูนย์กลางการค้า จึงได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมต่างชาติโดยตรงอย่างต่อเนื่องจากการติดต่อค้าขายกับพ่อค้าชาติต่าง ๆ นอกจากนั้นยังแตกต่างจากราชวงศ์อื่นในสมัยต่อมาที่การคมนาคมทางบกผ่านเส้นทางสายแพรไหมได้เสื่อมลง ในขณะที่การติดต่อค้าขายทางทะเลได้รับความนิยมมากขึ้น จนกลายเป็นเส้นทางหลักในการติดต่อระหว่างจีนกับโลกภายนอก จึงเป็นเหตุให้ศูนย์กลางทางการค้าย้ายไปยังเมืองท่าริมทะเลทางตะวันออกเฉียงใต้ของจีน เช่น เมืองกวางตุ้ง เมืองเอ๋อหมิง เมืองฝูโจว เมืองหนิงโป ดังนั้นนครหลวงของราชวงศ์อื่นซึ่งมิได้ดำรงสถานะการเป็นศูนย์กลางการค้าด้วย จึงขาดการติดต่อโดยตรงกับพ่อค้าชาวต่างชาติ การได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอื่นจึงลดน้อยลง

อย่างไรก็ตาม ราชวงศ์ถังก็ได้เป็นเพียงราชวงศ์เดียวที่ใช้เส้นทางสายแพรไหมเป็นเส้นทางการค้าหลัก ราชวงศ์อื่นได้ติดต่อกับประเทศทางตะวันตกของจีนผ่านเส้นทางสายแพรไหมเช่นกัน แต่ราชวงศ์อื่นกลับมิได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมต่างชาติเท่าราชวงศ์ถัง ดังนั้น ข้อสรุปของแฟร์แบงก์จึงไม่เพียงพอต่อการอธิบายสาเหตุที่ทำให้ราชวงศ์ถังเปิดกว้างรับวัฒนธรรมต่างชาติได้

¹ John King Fairbank. (1994). *op. cit* p. 78.

เอ็ดเวิร์ด เอช. เชเฟอร์² และ**แพทริเซีย บักลีย์ อีเบรีย³** ได้นำเสนอสาเหตุสำคัญที่ส่งผลให้ราชวงศ์ถังเปิดรับอิทธิพลวัฒนธรรมต่างชาติว่า เกิดจากความรู้สึกมั่นใจในฐานะของตนอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความเข้มแข็งทางการทหารและความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ความเห็นดังกล่าวสอดคล้องกับความเห็นของนักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ที่ว่า กองทัพอันเกรียงไกรของราชวงศ์ถังสร้างความรู้สึกปลอดภัยและความมั่นคงให้รัฐบาลของจักรพรรดิ จนสามารถเปิดกว้างรับวัฒนธรรมและชาวต่างชาติจากหลายประเทศให้เข้ามามีส่วนร่วมอันมีสีสันยิ่งในกิจกรรมนานาของนครหลวงจางอัน โดยไม่ต้องกังวลว่าจะเป็นการแทรกซึมเพื่อยึดครองส่วนความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจที่เกิดจากความเข้มแข็งของรัฐบาลกลางและระบบการเก็บภาษีที่มีประสิทธิภาพนั้น ทำให้ชาวจีนโดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นสูงในสมัยราชวงศ์ถังมีพลังการซื้อสูง จึงเกิดความนิยมสินค้าฟุ่มเฟือยที่หายากจากดินแดนทางตะวันตกของจีนมากขึ้น

ผู้ศึกษาเห็นว่าปัจจัยเพียง 2 ประการที่กล่าวมานั้นคงไม่เพียงพอที่จะผลักดันให้ราชวงศ์ถังมีความคิดที่เปิดกว้างต่อการรับวัฒนธรรมต่างชาติถึงเพียงนี้ เพราะขุนนางในราชวงศ์ถังก็เฉกเช่นเดียวกับขุนนางในราชวงศ์อื่น ๆ ที่ได้รับการศึกษาตามแนวคิดลัทธิขงจื้อ มีความลำนึกในเรื่องชาตินิยมและความเจริญสูงส่งของวัฒนธรรมจีนเหนือวัฒนธรรมอื่น ๆ อีกประการหนึ่ง ความเข้มแข็งทางการเมืองและความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจของราชวงศ์ถังก็น่าจะสูงล้ำไปกว่าราชวงศ์อื่นของจีนมากมาย ดังนั้น การที่ราชสำนักราชวงศ์ถังมีทัศนคติและการปฏิบัติตนแตกต่างจากราชสำนักของราชวงศ์อื่นอาจเป็นเพราะตระกูลหลี่มีเชื้อสายเตอร์กของชนเผ่าเร่ร่อน จักรพรรดิในราชวงศ์ถังจึงขาดภูมิหลังแบบจีนดังเช่นราชวงศ์อื่นนอกจากราชวงศ์หยวนและราชวงศ์ชิง (Ching Dynasty, ค.ศ. 1644–1911) ซึ่งเป็นราชวงศ์ของพวกต่างชาติเช่นกัน ราชวงศ์ถังจึงไม่มีทัศนคติต่อต้านวัฒนธรรมต่างชาติ ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นสิ่งใดที่ 'โอรสแห่งสวรรค์' ทรงนิยมชื่นชอบ ขุนนางส่วนใหญ่ก็มักจะนิยมตามไปด้วย อิทธิพลวัฒนธรรมต่างชาติที่ได้รับการยอมรับจากราชสำนักจึงไม่ได้รับการต่อต้านจากกลุ่มขุนนางอย่างจริงจังเท่าใดนัก อย่างไรก็ตาม มีการวิพากษ์วิจารณ์จากขุนนางที่ยึดมั่นในคุณธรรมแบบขงจื้อบ้างเป็นครั้งคราว

²Edward H. Schafer. (1985). *op. cit.* p. 7–8.

³Patricia Buckley Ebrey . (1996). *op. cit.* p. 117–118.

การยอมรับอิทธิพลวัฒนธรรมต่างชาติในสมัยราชวงศ์ถังน่าจะเกิดจากปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และเชื้อชาติของตระกูลหลี่เป็นสำคัญ ดังจะได้วิเคราะห์พิจารณาตามลำดับต่อไป

4. 1 ปัจจัยทางเศรษฐกิจ

ปัจจัยทางเศรษฐกิจนับเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งที่เปิดโอกาสให้ชาวจีนโดยเฉพาะ ชนชั้นสูงในสมัยราชวงศ์ถังรับความนิยมและความชื่นชอบการบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยหลากหลายชนิดจากต่างแดนที่ผ่านเข้ามาทางเส้นทางสายแพรไหม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในรัชสมัยพระเจ้าถังเสวียนจงที่วัฒนธรรมจากทางตะวันตกของจีนได้รับความนิยมสูงสุดนั้น เป็นช่วงระยะที่เศรษฐกิจของราชวงศ์ถังเฟื่องฟูที่สุดเช่นกัน ใน ค.ศ. 746 ห้องพระคลังของราชสำนักราชวงศ์ถังมีทรัพย์สินดังนี้⁴ :

ก้อนเงิน (ingot) ประมาณ	2,000,000 เส้น ⁵
ข้าวประมาณ	9,800,000 หู (hu) ⁶
ผ้าไหมผสม	7,400,000 พับ
ผ้าไหมเนื้อดี	1,800,000 พับ
ผ้า	1,350,000 ผืน

ทรัพย์สินเหล่านี้แสดงถึงความมั่งคั่งของราชสำนักในสมัยพระเจ้าถังเสวียนจง เนื่องจากข้าวและผ้าไหมเป็นตัวกลางการแลกเปลี่ยนที่สำคัญ (currency) ก่อนที่เงินเหรียญจะได้รับความนิยมกันแพร่หลาย ในช่วงต้นราชวงศ์ถังนั้นมีเพียงเงินเหรียญที่ทำจากทองแดงออกใช้ในตลาด

⁴C. P. Fitzgerald. (1986). *op. cit.* p. 319.

⁵แต่ละเส้นประกอบด้วยก้อนเงิน 1,000 ก้อน หรือมีน้ำหนักเงินประมาณ 1 ออนซ์ ดังนั้นเมื่อคำนวณน้ำหนักเงินจากจำนวนเส้นเงินทั้งหมดเท่ากับ 125 000 ปอนด์

Ibid.

⁶ตามอัตราการจัดตวงวัดของจีน 1 หู มีน้ำหนักเท่ากับ 120 ปอนด์ ดังนั้น ราชสำนักราชวงศ์ถังมีข้าวในห้องพระคลังหลวงเป็นจำนวนเท่ากับ 1,060,714 ตัน

Ibid.

ซื้อขาย แต่เนื่องจากมีมูลค่าต่อเหรียญต่ำ จึงเหมาะสำหรับใช้แลกเปลี่ยนกับสินค้าในชีวิตประจำวันเท่านั้น ส่วนข้าวเป็นธัญพืชที่สำคัญต่อปากท้องของประชาชน ดังนั้น ราชสำนักจึงจำเป็นต้องมีข้าวไว้ในท้องพระคลังหลวงให้มากพอสำหรับแจกจ่ายแก่ประชาชนยามเกิดภัยธรรมชาติต่าง ๆ รวมทั้งต้องสำรองเก็บข้าวไว้เพื่อควบคุมไม่ให้ผลผลิตล้นตลาดจนราคาตกต่ำหรือขาดตลาดจนเกิดการโก่งราคาสูงเกินไป⁷ ในด้านผ้าไหมนั้นใช้กันอย่างแพร่หลายแทนเหรียญทองแดงในการแลกเปลี่ยนสินค้าที่มีราคาสูง เพราะเหรียญทองแดงมีมูลค่าต่ำจึงต้องใช้เหรียญจำนวนมาก ทำให้ลำบากในการขนย้ายไม่เหมือนผ้าไหมที่มีน้ำหนักเบา⁸ แม้ว่าราชวงศ์ถังจะมีตัวกลางหลายชนิดในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าไม่ว่าจะเป็นผ้าไหม ข้าว หรือว่าเงินเหรียญ แต่ราชวงศ์ถังก็ได้กำหนดอัตราแลกเปลี่ยนที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั่วทั้งราชอาณาจักรกล่าวคือ เหรียญทองแดง 1,000 เหรียญมีค่าเท่ากับแร่เงิน 1 อองซ์ หรือเท่ากับข้าว 1 หู และเท่ากับผ้าไหมเนื้อดี 1 พับ⁹

ความมั่นคงทางเศรษฐกิจในรัชสมัยพระเจ้าถังเสวียนจงนั้นเป็นผลมาจากระบบการเก็บภาษีที่มีประสิทธิภาพที่ราชวงศ์สุยและราชวงศ์ถังต่างรับเอามาจากราชวงศ์เหนือ-ใต้ ภาษีที่จัดเก็บมี 3 อย่าง ได้แก่ ภาษีที่ดิน หรือจู (*tsu*) ภาษีผ้า หรือเถียว (*tiao*) และการเกณฑ์แรงงาน หรือยง (*yung*)¹⁰

ภาษีที่ดินนั้นเรียกเก็บจำนวน 1 ใน 4 ของผลผลิตทั้งหมดที่ทำได้ รัฐบาลอนุญาตให้ชายชาวจีนที่มีอายุระหว่าง 18 ปีจนถึง 59 ปีบริบูรณ์ทำกินในที่ดินที่ให้สิทธิเพาะปลูกทำประโยชน์ ที่ดินที่แต่ละคนได้รับมีเนื้อที่ประมาณ 13.7 เอเคอร์ และต้องคืนให้กับรัฐบาลเมื่ออายุถึงเกณฑ์เกษียณ เพราะที่ดินในราชอาณาจักรทั้งหมดเป็นของพระเจ้าจักรพรรดิ¹¹ พระองค์เพียงแค่พระราชทานให้ไพร่ฟ้ามีสิทธิเข้าไปเพาะปลูกทำประโยชน์เท่านั้น อย่างไรก็ตาม ยังมี

⁷Denis Twitchett & John King Fairbank. (1997). *op. cit.* p. 209.

⁸Denis Twitchett. (1963). *Financial Administration under the Tang Dynasty.* p. 70.

⁹John King Fairbank & Edwin O. Reichauer. (1984). *op. cit.* p. 101.

¹⁰Jacque Gernet. (1996). *op. cit.* p. 246.

¹¹Chien Mu. (1982). *Traditional Government in Imperial China : A Critical Analysis.* translated by Chun-tu Hsush and George O. Totten. p. 53.

ที่ดินบางส่วนที่รัฐบาลยกให้เป็นสมบัติส่วนตัวแก่ชายชรา หญิงม่าย พ่อค้า ข่างฝีมือ และ พระภิกษุ ที่ดินดังกล่าวจะมีขนาดเล็กประมาณ 1 ใน 5 ของที่ดินที่ได้รับสิทธิทำกินหาประโยชน์ มักใช้เป็นที่พักปลูกบ้านพร้อมกับเลี้ยงต้นหม่อน หรือเป็นแปลงปลูกต้นป่านสำหรับใช้ในครัวเรือน และต้องจ่ายค่าทดแทนให้รัฐบาลเป็นภาษีผ้าที่เรียกเก็บทั้งในรูปของผ้าไหมและผ้าลินิน¹² ภาษีที่เรียกเก็บในรูปของผลผลิตนี้หากมีจำนวนมากเกินความต้องการใช้ รัฐบาลจะนำออกขายในท้องตลาดเพื่อเพิ่มพูนรายได้ของรัฐ¹³

นอกจากภาษีที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ระบบการเกณฑ์แรงงานยังนำรายได้จำนวนมากมา ให้รัฐเช่นกัน ทั้งในรูปของแรงงานเกณฑ์และผลผลิตที่มอบให้รัฐแทนการถูกเกณฑ์แรงงานหลักที่ถือกันนั้น ชายชาวจีนต้องสละเวลา 20 วันใน 1 ปีมาทำงานโยธาให้รัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นการสร้างถนน ขุดคลอง หรือซ่อมแซมสาธารณสมบัติต่าง ๆ แต่สามารถยกเว้นการเกณฑ์แรงงานได้ด้วยการจ่ายค่าทดแทนเป็นผ้า ราชวงศ์ถังใช้นโยบายการเก็บภาษีในอัตราต่ำ และลดระยะเวลาการเกณฑ์แรงงานให้น้อยกว่าในสมัยราชวงศ์ฮั่น เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนทำนาได้เต็มที่อย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มพูนรายได้ให้รัฐ¹⁴ นโยบายดังกล่าวเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลสมัยพระเจ้าถังเสวียนจงมีฐานะการคลังที่ดี เศรษฐกิจเฟื่องฟู เปิดรับสินค้าฟุ่มเฟือยและวิถีชีวิตที่เปี่ยมสีสันจากวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาตามเส้นทางสายแพรไหม

4. 2 ปัจจัยทางการเมือง

ในแง่ปัจจัยทางการเมืองนั้น ผู้ศึกษามีความเห็นแตกต่างจากนักประวัติศาสตร์บางท่าน เช่น จอห์น คิง แฟร์แบงก์ ที่เชื่อว่าความมั่นคงและความเข้มแข็งทางการเมือง ผลักดันให้ราชวงศ์ถังมีความคิดเปิดกว้างและยอมรับวัฒนธรรมต่างชาติ ในทางตรงข้าม ผู้ศึกษาเห็นว่าความอ่อนแอทั้งทางการเมืองและการทหารภายใต้เปลือกนอกที่ดูยิ่งใหญ่เกรียงไกรต่างหากที่ทำให้ราชวงศ์ถังต้องเปิดรับวัฒนธรรมต่างชาติ ดังเหตุผลที่ได้วิเคราะห์พรรณนาดังต่อไปนี้

¹²John King Fairbank & Edwin O. Reichauer. (1984). *op. cit.* p. 100.

¹³Denis Twitchett. (1966). "The Tang Market System," *Asia Major.* 8 : 208.

¹⁴Chien Mu. *loc. cit.*

4. 2. 1 ขุนนางในราชสำนัก ความอ่อนแอทางการเมืองในสมัยราชวงศ์ถังเกิดจากขุนนางในราชสำนักขาดความสามัคคี แบ่งออกเป็นหลายฝ่ายตามทัศนคติส่วนตัว ภูมิหลัง และถิ่นฐานบ้านเกิด ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งกันเองในหมู่ขุนนางที่มาจากตระกูลใหญ่ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากชนชั้นปกครองในสมัยราชวงศ์เหนือ-ใต้ หรือระหว่างขุนนางที่มาจากตระกูลใหญ่และขุนนางที่มาจากการสอบคัดเลือก ซึ่งล้วนแล้วแต่ก่อผลกระทบต่อกิจกรรมทางการเมืองของรัฐบาลด้วยกันทั้งสิ้น

ตระกูลขุนนางเก่าในสมัยราชวงศ์ถังนั้นมียุทธ์ด้วยกันทั้งหมด 4 กลุ่ม และแต่ละกลุ่มต่างก็มีอิทธิพลเหนือถิ่นกำเนิดของตนเอง **กลุ่มแรก** คือ **ตระกูลทางตะวันออกเฉียงเหนือ** แถบมณฑลซานซี มณฑลเหอหนาน มณฑลหูเป่ย์ และมณฑลซานตงในปัจจุบัน ขุนนางเหล่านี้เชื่อว่าตระกูลของตนมีเชื้อสายจีนบริสุทธิ์ เป็นตัวแทนของวัฒนธรรมและปรัชญาขงจื้อ¹⁵ ด้วยเหตุนี้ ตระกูลขุนนางทางตะวันออกเฉียงเหนือจึงขาดความจงรักภักดีต่อตระกูลหลี่ที่สืบเชื้อสายมาจากพวกราชวงศ์เหนือ ซึ่งเป็นชนเผ่าเร่ร่อนในวัฒนธรรมทุ่งหญ้า จนถึงกับต่อต้านการสถาปนาราชวงศ์ถังอยู่หลายปี และความเหินห่างก็ยังคงมีอยู่แม้ภายหลังจะยอมรับพระราชอำนาจของราชวงศ์ถังแล้วก็ตาม มีข้อกล่าวหาว่า ตระกูลขุนนางจากทางตะวันออกเฉียงเหนือมักหลีกเลี่ยงการแต่งงานกับตระกูลอื่น¹⁶

ส่วนตระกูลหลี่แห่งราชวงศ์ถังเป็นหนึ่งใน**ตระกูลแถบตะวันตกเฉียงเหนือของจีน** หรือที่เรียกกันว่า**กลุ่มกวนหลง (Kuan lung)** เป็นกลุ่มตระกูลขุนนางที่ขึ้นมามีอำนาจในสมัยราชวงศ์เหนือ-ใต้ และเป็นตระกูลที่มีเชื้อสายผสมจากการแต่งงานกับราชวงศ์ของชนเผ่าเร่ร่อน นอกจากนั้นยังมี**ตระกูลจากทางตอนเหนือของมณฑลซานซี หรือกลุ่มไท่เป่ย์ (Tai-Pei)** กลุ่มนี้เป็นฐานกำลังสำคัญให้กับตระกูลหลี่เมื่อครั้งสถาปนาราชวงศ์ถัง กลุ่มสุดท้าย คือ **ตระกูลแถบลุ่มน้ำแยงซีทางตอนใต้** ซึ่งได้แก่บรรดาชนชั้นปกครองที่หนีภัยสงครามและการยึดครองดินแดนของราชวงศ์ต่างชาติลงมาอยู่ทางตอนใต้ของประเทศในช่วงราชวงศ์เหนือ-ใต้¹⁷

¹⁵Denis Twitchett & Arthur F. Wright. (1973). *op. cit* p. 50.

¹⁶J. K. Rideout. (1952). "The Rise of Eunuchs during the Tang Dynasty," *Asia Major*. 1 : 62.

¹⁷*Ibid.*

เนื่องจากตระกูลขุนนางทั้งหลายต่างก็มีอิทธิพลอยู่ในท้องถิ่นของตน ดังนั้น การสนับสนุนของตระกูลเหล่านี้จึงมีความสำคัญต่อความมั่นคงภายในของราชวงศ์ถึง ในช่วงต้นราชวงศ์ ทั้งพระเจ้าถังเกาจู่และพระเจ้าถังไท่จงได้ทรงคัดเลือกขุนนางจำนวนมากจากตระกูลต่าง ๆ โดยเฉพาะจากตระกูลทางตะวันออกเฉียงเหนือที่มีฐานอำนาจอยู่ไม่ไกลจากนครหลวง เพื่อถ่วงดุลอำนาจของตระกูลจากทางตะวันตกเฉียงเหนือที่เป็นพระญาติ¹⁸ นอกจากนั้นแล้วราชวงศ์ถังยังให้สิทธิพิเศษแก่ตระกูลเหล่านี้ในการนำทายาทเข้ารับราชการเพื่อรอสืบทอดตำแหน่ง เป็นเหตุให้ตำแหน่งขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในสมัยนี้มักจะอยู่ภายใต้การควบคุมของตระกูลใหญ่ ๆ¹⁹

ระบบการปกครองดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของสังคมแบบศักดินาที่พระเจ้าจักรพรรดิทรงได้รับการยกย่องเพียงในนาม ในความเป็นจริงมิได้มีอำนาจสูงส่งล้นพ้น พวกขุนนางตระกูลใหญ่เป็นกลุ่มอำนาจสำคัญที่มาท้าทาย เป็นเหตุให้พวกขุนนางใหญ่บางตระกูลขาดความจงรักภักดีต่อพระเจ้าจักรพรรดิ และเข้ารับราชการเพียงเพื่อปกป้องผลประโยชน์ตระกูลและท้องถิ่นของตนเท่านั้น²⁰ ดังนั้น เพื่อแก้ไขจุดอ่อนดังกล่าวและสร้างเสริมระบบการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจให้มีประสิทธิภาพ ราชวงศ์ถังจึงสานต่อระบบการศึกษาแบบขงจื้อและการสอบเข้ารับราชการของราชวงศ์ฮั่นที่ราชวงศ์สุยได้ฟื้นฟูไว้ เพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลนอกตระกูลขุนนางที่ทรงอิทธิพลได้เข้ามาร่วมบริหารประเทศ²¹ ด้วยความเชื่อมั่นว่าขุนนางที่สอบเข้ารับราชการจะมีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าจักรพรรดิสูง เพราะพระองค์ได้พระราชทานเกียรติยศและตำแหน่งหน้าที่ทางราชการให้แก่พวกนี้²²

ตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าถังไท่จง ราชวงศ์ถังได้จัดตั้งโรงเรียนทั้งในนครหลวงและในเมืองศูนย์กลางตามมณฑลต่าง ๆ เพื่อรักษามาตรฐานของระบบการศึกษา และเปิดโอกาสให้

¹⁸Denis Twitchett & John King Fairbank. (1997). *op. cit.* p. 200–201.

¹⁹Chien Mu. (1982). *op. cit.* p. 48–49.

²⁰Denis Twitchett & Arthur F. Wright. (1973). *op. cit.* p. 48.

²¹John King Fairbank & Edwin O. Reischauer. (1984). *op. cit.* p.102–103.

²²Denis Twitchett & Arthur F. Wright. (1973). *op. cit.* p. 48.

นักศึกษาทั่วราชอาณาจักรมีโอกาสได้สอบเข้ารับราชการ²³ โดยมีการสอบเป็นลำดับจากเมืองใหญ่ มณฑล และนครหลวง ผู้ที่จะมีสิทธิเข้าสอบในนครหลวงจะต้องได้รับการเสนอชื่อจากรัฐบาลท้องถิ่น โดยผ่านการสอบคัดเลือกและการพิจารณาภูมิหลังชาติตระกูล ซึ่งมักต้องมาจาก 'ตระกูลที่มีเกียรติ' ไม่รวมถึงตระกูลพ่อค้า ช่างฝีมือ หรือตระกูลที่เคยมีประวัติอาชญากรรมมาก่อน²⁴ จึงกล่าวได้ว่าผู้ที่มิสิทธิสอบเข้ารับราชการยังคงจำกัดอยู่ในหมู่ตระกูลเจ้าของที่ดินเพียงแต่ว่าได้ขยายวงกว้างรวมไปถึงเจ้าของที่ดินขนาดเล็กด้วย การที่เป็นเช่นนี้ เพราะครอบครัวชาวนาไม่มีกำลังทรัพย์เพียงพอที่จะส่งเสียให้บุตรชายเตรียมตัวเข้าสอบคัดเลือก²⁵

ในทุกปีนักศึกษาที่ได้รับการเสนอชื่อจะเดินทางมายังนครจิงอันเพื่อเข้าสอบข้อเขียนภายใต้การควบคุมของกระทรวงพิธีการ (Ministry of Rites) ผู้ที่สอบผ่านจะได้รับตำแหน่งบัณฑิต หรือ จิ้นชือ (*Chin Shih*) และมีสิทธิสอบเข้ารับราชการได้ ส่วนการสอบรอบที่ 2 อยู่ภายใต้การควบคุมของกระทรวงฝ่ายบุคลากร (Ministry of Personnel) ประกอบด้วยการสอบปากเปล่าและการสอบข้อเขียน เพื่อคัดเลือกผู้ที่มีบุคลิกและปัญญาดีเข้ารับราชการ²⁶ แม้จะมีการเน้นระบบการสอบคัดเลือกมากขึ้น แต่จำนวนขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่คัดเลือกมาจากตระกูลที่ทรงอิทธิพลก็ยังคงมีอัตราส่วนที่สูงกว่าจำนวนขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่มาจากการสอบคัดเลือก²⁷ แม้แต่ในรัชสมัยของพระนางอู่เจ๋อเทียน ที่ได้เพิ่มตำแหน่งมากขึ้นเพื่อรองรับขุนนางใหม่ที่มาจากการสอบ การที่พระนางอู่เจ๋อเทียนสนับสนุนระบบการสอบคัดเลือกนั้นมิใช่เพื่อการพัฒนาประสิทธิภาพของระบบขุนนางและการบริหารงานการปกครองของประเทศ แต่เพื่อใช้ขุนนางเหล่านี้เป็นฐานเสียงเสริมสร้างความมั่นคงแก่ราชวงศ์อู่เจ๋อเทียน และกีดกันขุนนางที่จงรักภักดีต่อราชวงศ์ถังให้พ้นจากอำนาจหน้าที่ เป็นเหตุให้ความแตกแยกในหมู่ขุนนางแห่ง

²³*Ibid.* p. 103.

²⁴Chien Mu. (1982). *op. cit.* p. 51.

²⁵John King Fairbank & Edwin O. Reischauer. (1984). *op. cit.* p. 104.

²⁶Chien Mu. (1982). *op. cit.* p. 51.

²⁷Denis Twitchett & John King Fairbank. (1997). *op. cit.* p. 213.

ราชสำนักราชวงศ์ถังเพิ่มมากขึ้น²⁸

แม้ว่าความแตกแยกในหมู่ขุนนางชั้นผู้ใหญ่จะเกิดขึ้นบ้างไม่มากนักในทุกราชสำนักของทุกราชวงศ์ แต่ในสมัยราชวงศ์ถังนั้นมีความรุนแรงและยืนนานกว่า เนื่องจากความไม่สามัคคีในหมู่ขุนนางไม่ได้มีสาเหตุมาจากความขัดแย้งทางความคิดและทัศนคติเพียงอย่างเดียว แต่มีรากฐานมาจากความแตกแยกทางการเมืองการปกครองของจีนด้วย นับเป็นระยะเวลากว่า 300 ปีตั้งแต่การล่มสลายของราชวงศ์ฮั่น* มาจนถึงการรวมประเทศและการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจของราชวงศ์สุย ที่ราชอาณาจักรจีนแบ่งออกเป็นก๊ก เป็นเหล่า ต่างก็มีกษัตริย์ปกครองอย่างอิสระ บรรดาตระกูลที่มีอิทธิพลต่างก็สืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์เล็ก ๆ เหล่านี้ด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้น ไม่ว่าตระกูลใดต่างก็สามารถอ้างความชอบธรรมในการสถาปนาราชวงศ์ปกครองประเทศได้เช่นกัน จึงเป็นการยากที่ขุนนางจากตระกูลเหล่านี้จะมอบความจงรักภักดีอย่างสูงสุดแก่ราชวงศ์ถังที่เป็นเพียงหนึ่งในตระกูลใหญ่ที่มีภูมิหลังไม่แตกต่างไปจากพวกตน ขุนนางผู้ใหญ่ในราชวงศ์ถังจึงมักเห็นผลประโยชน์ตระกูลและท้องถิ่นของตนมาก่อนผลประโยชน์แห่งชาติและราชวงศ์ นอกจากนี้ ปัจจัยเรื่องเชื้อชาติที่แตกต่างกันระหว่างตระกูลเชื้อชาติจีนและตระกูลที่มีเชื้อสายที่มาจากชนเผ่าเร่ร่อนในวัฒนธรรมทุ่งหญ้าก็ยังก่อให้เกิดความแปลกแยกและความขัดแย้งในหมู่ขุนนาง จึงเป็นเหตุให้ราชสำนักราชวงศ์ถังอ่อนแอ จนส่งผลให้ไม่สามารถควบคุมการปกครองส่วนท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะกองทหารตามชายแดนและจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญของประเทศ

4. 2. 2 แม่ทัพภาค การส่งกำลังพลจำนวนมหาศาลไปประจำตามเมืองค่ายทหารต่าง ๆ ตามชายแดนเพื่อสนับสนุนนโยบายการขยายอิทธิพลไปยังดินแดนรอบราชอาณาจักรของราชวงศ์ถังนั้น เป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้ราชวงศ์ถังอ่อนแอทางการทหาร อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการลดบทบาทของระบบกองทัพแบบพึ่งตนเอง (militia) ซึ่งหมายถึงกองทหารเกณฑ์ที่ฝึกซ้อมรบในหน้าแล้งและทำนาปลูกข้าวในหน้าน้ำ ทหารเกณฑ์เหล่านี้จะกระจายอยู่ตามท้องถิ่นภูมิลำเนาของตนตราบจนเมื่อเกิดเหตุการณ์รุนแรง เช่น ภัยธรรมชาติ สงคราม หรือกบฏ

²⁸E. G. Pulleyblank. (1955). *The Background of the Rebellion of An Lu-shan*. p. 29.

*เริ่มจากสมัยสามก๊ก (ค.ศ. 220-265) ต่อด้วยการรวมประเทศ 50 ปีเศษในสมัยราชวงศ์จิ้นตะวันออก (ค.ศ. 265-317) จากนั้นก็แตกแยกเป็นราชวงศ์เหนือ-ใต้ (ค.ศ. 317-589) แล้วค่อยเข้าสู่ราชวงศ์สุย (ค.ศ. 589-618) ต่อด้วยราชวงศ์ถังตามลำดับ (ค.ศ. 618-907)

รัฐบาลจึงแต่งตั้งแม่ทัพเพื่อไปควบคุมการทำงานของกองทหารเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ระบบดังกล่าวช่วยป้องกันไม่ให้แม่ทัพมีกำลังพลจำนวนมากอยู่ในมือ และยังป้องกันมิให้กองทหารเกิดความผูกพันและความจงรักภักดีต่อตัวแม่ทัพมากกว่ารัฐบาลของพระจักรพรรดิด้วย²⁹

อย่างไรก็ตาม เมื่อราชวงศ์ถึงจำเป็นต้องมีกองทหารตามชายแดนเพื่อรักษาอธิปไตยและเขตแดนของตน ระบบกองทหารแบบพึ่งตนเองไม่สามารถตอบสนองสถานการณ์ใหม่นี้ได้ ทหารเกณฑ์ในกองทัพต้องย้ายจากถิ่นกำเนิดภูมิลำเนาของตนไปประจำการในดินแดนห่างไกล จึงเกิดการหนีทหารขึ้น ส่งผลกระทบต่อเนื่องกลับไปยังทหารที่เหลืออยู่ในกองทัพ ทำให้ต้องอยู่ประจำการตามชายแดนนานยิ่งขึ้นไปอีก เนื่องจากไม่มีทหารเกณฑ์ใหม่เข้ามาแทนที่ ดังตัวอย่างจากบทกวีของตู้ฝู เรื่อง *เพลงรภศึก* (ภาคผนวก จ) ที่พรรณนาถึงความยากลำบากและความทุกข์ระทมของทหารเกณฑ์ผู้จากบ้านไปเมื่อครั้งเป็นหนุ่มน้อย กว่าจะได้กลับมาอีกครั้งผมก็เปลี่ยนเป็นสีขาวเสียแล้ว³⁰

เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนกำลังพลตามชายแดน ราชวงศ์ถึงจึงเริ่มจ้างชนเผ่าเตอร์กเข้ารับราชการทหารแทน การใช้ชาวต่างชาติโดยเฉพาะชนเผ่าเร่ร่อนเพื่อป้องกันชายแดนจากการรุกรานของชนเผ่าเร่ร่อนเผ่าอื่น ๆ ด้วยกันเองไม่ใช่เรื่องใหม่ หากเป็นนโยบายต่างประเทศของราชอาณาจักรจีนมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่นแล้ว³¹ ดังตัวอย่างการเดินทางของจิ้งเซียนไปขอความร่วมมือจากชนเผ่าเยว่จื่อในการปราบชนเผ่าซิงหนู หรือแม้แต่ในสมัยราชวงศ์ถึงเอง ทั้งพระเจ้าถังเกาจู่และพระเจ้าถังไท่จงต่างก็ใช้กองทัพชาวเตอร์กในการต่อสู้ยึดอำนาจมาจากราชวงศ์สุย³² อย่างไรก็ตาม การจัดตั้งกองทัพชาวต่างชาติเป็นกองทัพถาวรประจำการอยู่ตามชายแดนห่างไกลจากการควบคุมของรัฐบาลกลางนั้น ทำให้กองทหารพวกนี้ขาดความจงรักภักดีต่อพระจักรพรรดิ และกลับไปมีความผูกพันกับแม่ทัพซึ่งส่วนใหญ่แล้วก็เป็นชาวต่างชาติ

²⁹Chien Mu. (1982). *op. cit.* p. 60–61.

³⁰*Ibid.* p. 63–64.

³¹Yihong Pan. (1992). "Early Chinese Settlement Policies Towards the Nomads," *Asia Major*. 5 (2) : 43.

³²Jacques Gernet. (1996). *op. cit.* p. 238.

ด้วยเช่นกัน³³ เช่น อานลุ่ซาน (An Lushan) ชาวซอกเตียน ผู้ได้เต้าขึ้นมาจากตำแหน่ง พลทหารจนเป็นแม่ทัพภาคคุมกำลังทางชายแดนด้านแมนจูเรียหรือทางตะวันออกเฉียงเหนือของจีน³⁴ ภายหลังได้ก่อกบฏต่อราชวงศ์ถัง จนทำให้รัชสมัยของพระเจ้าถังเสวียนจงที่ได้รับการกล่าวขานว่าเป็นยุคทองต้องกลับกลายเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความเสื่อมของราชวงศ์นี้

กบฏอานลุ่ซานเป็นตัวอย่งความล้มเหลวทางการเมืองและการทหารของราชวงศ์ถัง ที่รัฐบาลกลางหรือราชสำนักไม่สามารถควบคุมกองทัพที่ประจำตามชายแดนได้ นอกจากกองทัพดังกล่าวจะไม่ทำหน้าที่ปกป้องอธิปไตยของราชวงศ์ถังแล้ว ยังสิ้นคลอนเสถียรภาพของราชสำนักโดยที่ราชวงศ์ถังไม่สามารถแก้ไขหรือป้องกันได้ เพราะพื้นที่แถบนครหลวงไม่มีกองกำลังประจำการ จึงไม่สามารถป้องกันตนเองได้ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการยกเลิกระบบการเกณฑ์ทหารและกองทัพแบบพึ่งตนเอง ที่แต่เดิมมีหน้าที่หมุนเวียนกันมาประจำการที่นครหลวง³⁵ เหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ราชวงศ์ถังต้องหันไปพึ่งชนเผ่าอุยกูร์ในการปราบกบฏอานลุ่ซาน แม้ว่าชนเผ่าอุยกูร์จะสามารถช่วยนำความสงบและเสถียรภาพกลับมาสู่ราชอาณาจักรจีน แต่กลับกลายเป็นผู้มีอิทธิพลเหนือราชวงศ์ถัง³⁶ ชนเผ่าอุยกูร์ได้เข้าปล้นสะดมนครลั่วหยังถึง 2 ครั้งในช่วงระยะเวลาเพียง 4 ปี ขณะที่ประเทศจีนตกอยู่ภายใต้สงครามกลางเมืองอันเนื่องมาจากกบฏอานลุ่ซาน อีกทั้งยังเรียกร้องค่าตอบแทนเป็นเงินเหรียญ ผ้าไหม หรือแม้กระทั่งเจ้าหญิงแห่งราชวงศ์ถังอยู่เป็นนิจ ยังผลให้ท้องพระคลังของราชวงศ์ถังเริ่มว่างเปล่าจนไม่สามารถจ่ายเงินเดือนให้ขุนนางได้ ถึงแม้ว่าจะมีการขึ้นภาษีแล้วก็ตาม³⁷

นอกจากนั้น ราชวงศ์ถังยังต้องอดทนกับการดูถูกและการหลอ่เกียรติของชนเผ่าอุยกูร์ โดยไม่สามารถโต้ตอบได้ เช่น เมื่อครั้งพระเจ้าถังเต๋อจง (Tang Dezong, ค.ศ. 780–805)

³³Sanping Chen. (November 1996). "Succession Struggle and the Ethnic Identity of the Tang Imperial House," *Journal of Asiatic Society*. 6 (3) : 396.

³⁴E. G. Pulleyblank. (1955). *op. cit.* p.19–21.

³⁵*Ibid.* p. 65.

³⁶Yihong Pan. (1982). "The Sino-Tibetan Treaties in the Tang Dynasty," *T'oung Pao*. 78 (3–5) : 134.

³⁷John Curtis Perry & Bardwell L. Smith. (1976). *op. cit.* p. 78–79.

ยังดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าชายหย่ง (Prince Yong)* อยู่ นั่น ได้เดินทางไปขอความช่วยเหลือทางการทหารจากผู้นำชนเผ่าอูยгур ผู้ซึ่งสั่งให้เจ้าชายแห่งราชวงศ์ถังเดินร่ำให้ดู เมื่อเจ้าชายหย่งปฏิเสธ ผู้นำอูยгурจึงสั่งให้เพียนซุนนางผู้ติดตาม 4 คน เป็นเหตุให้ซุนนาง 2 ใน 4 คน เสียชีวิตลง³⁸ นอกจากนั้น ชนเผ่าอูยгурยังได้รับสิทธิพิเศษภายในราชอาณาจักรจีนอีกด้วย เช่น ศาสนา мани-เคียนที่ชนเผ่าอูยгурรับเป็นศาสนาประจำชาติก็ได้รับการสนับสนุนและการปกป้องจากราชสำนัก รวมทั้งได้รับอนุญาตให้สร้างวัดวาอารามได้ทั้งในนครหลวงและเมืองสำคัญของประเทศ³⁹ อำนาจของชนเผ่าอูยгурที่มีเหนือราชวงศ์ถังนั้นได้ส่งผลกระทบต่อเนื่องถึงการแต่งกายของสตรีในราชสำนักด้วย เครื่องแต่งกายของสตรีพวกนี้ในช่วงตอนปลายราชวงศ์ถังได้เปลี่ยนจากอิทธิพลเปอร์เซียมาเป็นอิทธิพลของชนเผ่าอูยгурดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 3

กล่าวโดยสรุปความอ่อนแอทางการเมืองและการทหารของราชวงศ์ถังภายใต้เปลือกนอกที่ดูยิ่งใหญ่เกรียงไกร ทำให้ราชวงศ์ถังต้องพึ่งพาชนเผ่าเร่ร่อนในวัฒนธรรมทุ่งหญ้า เพื่ออ้างพื้นที่อันกว้างใหญ่ทางตะวันตกของประเทศให้คงอยู่กับราชอาณาจักรจีน จึงทำให้ต้องสังสรรค์และเปิดกว้างต่อการรับวัฒนธรรมต่างชาติที่ผ่านเข้ามาตามเส้นทางสายแพรไหม

4. 3 ปัจจัยเกี่ยวกับเชื้อชาติของตระกูลหลี่แห่งราชวงศ์ถัง

ตามประวัติศาสตร์ราชวงศ์ถัง ตระกูลหลี่สืบเชื้อสายมาจาก หลี่กวง (Li Kuang) แม่ทัพราชวงศ์ฮั่นที่คุมกำลังป้องกันพื้นที่ชายแดนจากชนเผ่าซ่งหนูที่เมือง둔หวง เมื่อราชวงศ์ฮั่นล่มสลายลงทายาทคนหนึ่งของแม่ทัพหลี่กวงได้ก่อตั้งราชวงศ์เหลียงตะวันตกขึ้นทางตะวันตกของมณฑลกานซูใน ค.ศ. 400 แต่ถูกชนเผ่าซ่งหนูทำลายลงใน ค.ศ. 421 เป็นเหตุให้กษัตริย์พระองค์สุดท้ายต้องหนีไปพึ่งราชวงศ์เว่ยเหนือหรือโทปาเว่ย (Northern Wei, ค.ศ. 386-534) โดยเข้ารับราชการทหารเรื่อยมาหลายชั่วอายุคน จนกระทั่งถึงหลี่หู (Li Hu) ปู่ของหลี่หยวน (Li Yuan) หรือพระเจ้าถังเกาจู่ หลี่หูเป็น 1 ใน 8 แม่ทัพใหญ่ที่ช่วยก่อตั้ง

*ชื่อเดิม หลี่ซือ

³⁸Yihong Pan. (1982). *op. cit.* p. 137.

³⁹Rene Grousset. (1965). *op. cit.* p. 166.

ราชวงศ์โจวเหนือ (Northern Chou, ค.ศ. 557–581) เท่ากับว่าตระกูลหลี่นั้นได้สืบเชื้อสายมาจากตระกูลชาวฉินที่มีชื่อเสียง⁴⁰

นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่มีความเห็นว่าประวัติตระกูลหลี่ดังที่ได้จัดบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ราชวงศ์ถึงนั้นน่าจะเป็นการแต่งขึ้นภายหลัง เพื่อยกย่องตระกูลหลี่ให้มีความชอบธรรมในการตั้งราชวงศ์ใหม่ และลดความเกี่ยวพันทางสายเลือดกับชนเผ่าเร่ร่อนลง **เดนีส ทวิตเชตต์ และจอห์น คิง แฟร์แบงก์** เชื่อว่าตระกูลหลี่ของราชวงศ์ถึงนั้นน่าจะสืบเชื้อสายมาจากตระกูลหลี่สายตะวันออกที่มีถิ่นกำเนิดอยู่ในมณฑลหูเป่ย์ แต่ได้โยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานในดินแดนของราชวงศ์โจวเหนือ และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องด้วยการแต่งงานกับตระกูลชนชั้นปกครองที่มีเชื้อสายชนเผ่าเตอร์กสายโทปา-เซียนเปย์ (Toba-Xianbei) เนื่องจากบรรพบุรุษของหลี่ทุ คือ แม่ทัพหลี่ชูคุปา (Li Chu-ku-pa) และ หลี่ไหมเต๋อ (Li Mai-te) ต่างมีชื่อตัวเป็นภาษาเซียนเปย์⁴¹

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าบรรพบุรุษของหลี่ยวนจะไม่ได้ยิ่งใหญ่อย่างที่ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ถึงบันทึก แต่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 6 ตระกูลหลี่เป็น 1 ในตระกูลขุนนางสำคัญจากการแต่งงานของหลี่ปิง (Li Ping) บุตรชายของหลี่ทุกับบุตรสาวคนที่ 4 ของตูกูซิน (Tu-ku Hsin) จากตระกูลเชื้อสายเตอร์กที่สำคัญ⁴² ดังนั้น หลี่ยวนบุตรชายของหลี่ปิง จึงมีเชื้อสายผสมจีนและเตอร์ก

ซานผิงเฉิน (Sanping Chen) ได้เสนอหลักฐาน 3 ประการที่สนับสนุนทฤษฎีเกี่ยวกับเชื้อสายโทปา-เซียนเปย์ของราชวงศ์ถึง **ประการแรก** วิเคราะห์จากข้อมูลเรื่องเชื้อพระวงศ์ราชวงศ์ถึงสามารถใช้ภาษาเตอร์กได้อย่างดี ไม่ว่าจะเป็นพระเจ้าถังไท่จงผู้สถาปนาเป็นพี่น้องกับข่านชาวเตอร์ก⁴³ หรือเจ้าชายเจี้ยนเฉิง (Chienqian) องค์รัชทายาท ที่นอกจากจะเลิกใช้ภาษาจีนหันมาใช้แต่ภาษาเตอร์กแล้ว ยังดำเนินชีวิตแบบชนเผ่าเร่ร่อน แต่งกายแบบเตอร์ก

⁴⁰Denis Twitchett & John King Fairbank. (1997). *op. cit.* p. 150.

⁴¹*Ibid.* p. 150–151.

⁴²บุตรสาวคนที่ 7 ของตูกูซิน สมรสกับหย่งเจียน (Yang Chien) หรือพระเจ้าสุยเหวินตี้ (Sui Wendi, 581–605) ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์สุย

⁴³Sanping Chen. (November 1996). *op. cit.* p. 386.

และอาศัยในกระโจมอีกด้วย⁴⁴ ชนเผ่าเร่ร่อนเชื้อสายเตอร์กเองก็ยอมรับว่าราชวงศ์ถังนั้นมีเชื้อสายเดียวกับพวกตน ด้วยการเรียกราชวงศ์ถังว่า ทาบกาส (Tabgash) หรือโทปาในจารึกที่เมืองโอรค์คอน (Orkhon)⁴⁵

ประการที่ 2 ราชวงศ์ถังนิยมตั้งชื่อเล่นเป็นภาษาเตอร์กตามแบบวัฒนธรรมของพวกราชวงศ์เหนือที่มีเชื้อสายชนเผ่าเร่ร่อน เช่น พระเจ้าถังเกาจง (Tang Gaozong, 650–683) มีพระนามว่า *ชื่อหนู* มีความหมายว่า สุนัขป่า ในภาษาเตอร์ก⁴⁶ **ประการที่ 3** ราชวงศ์ถังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวต่างชาติจากดินแดนทางตะวันตกของจีน ไม่ว่าจะเป็นชนเผ่าเตอร์กตันกุต (Tangut) อุยกูร์ คีตัน (Kitan) หรืออิหร่าน จนถึงกับรับผู้นำของชนเผ่าเหล่านี้เข้ามาเป็นสมาชิกของราชตระกูลและให้ใช้แซ่หลี่แทนชื่อในภาษาของตน ในทางกลับกัน ราชวงศ์ถังกลับมีความรู้สึกแปลกแยกกับพวกขุนนางชาวจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกตระกูลจากทางตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ปฏิเสธการเกี่ยวข้องทางการแต่งงานกับราชวงศ์ถังเป็นเวลากว่า 200 ปีเช่นกัน นอกจากนั้นแล้ว ราชวงศ์ถังยังมีความห่างเหินจากความเชื่อและปรัชญาแบบขงจื้อ ดังจะเห็นได้อย่างเด่นชัดจากความนิยมในกิลาลัสต์วแบบชนเผ่าเร่ร่อน หรือการสนับสนุนศิลปะการแสดงด้านต่าง ๆ ของชนเผ่าเหล่านี้ เช่น ดนตรี ระบำ ละคร ซึ่งล้วนแล้วแต่ขัดแย้งกับการปฏิบัติตนที่เหมาะสมตามแบบปรัชญาขงจื้อทั้งสิ้น⁴⁷ จึงอาจกล่าวได้ว่าราชวงศ์ถังมิได้มีเพียงเชื้อสายชนเผ่าเร่ร่อนเท่านั้น หากแต่ยังมีความนิยมในวัฒนธรรมแบบชนเผ่าเร่ร่อนอีกด้วย

ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่าการที่ราชวงศ์ถังมีเชื้อสายชนเผ่าเร่ร่อนในวัฒนธรรมท่งหย้าจึงเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลให้มีความคุ้นเคยกับวัฒนธรรมจากทางตะวันตกของจีน และห่างเหินจากความเชื่อแบบขงจื้อ จึงมีความคิดที่เปิดกว้างต่อการรับวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในเส้นทางสายแพรไหม เมื่อรวมเข้ากับความเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจที่ส่งเสริมให้สามารถบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยจากต่างแดนได้ และความอ่อนแอทางการเมืองการทหารจนต้อง

⁴⁴Denis Twitchett & John King Fairbank. (1997). *op. cit.* p. 236.

⁴⁵Sanping Chen. (November 1996). *op. cit.* p. 384.

⁴⁶*Ibid.* p. 383.

⁴⁷Howard J. Wechsler. (1980). "The Confucian Impact on Early Tang Decision Making," *T'oung Pao*. 66 (1–3) : 13–16.

เอาใจชนเผ่าเร่ร่อนในวัฒนธรรมทุ่งหญ้า ทำให้ราชวงศ์ถึงไม่ยึดมั่นในวัฒนธรรมจีนบริสุทธิ์
ไม่ต่อต้านวัฒนธรรมต่างชาติ และเปิดกว้างรับวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามาในการดำเนินชีวิตมาก
กว่าราชวงศ์อื่น ๆ ของจีน

บทสรุป

เส้นทางสายแพรไหมที่ทอดตัวยาวหลายพันกิโลเมตรไปทางตะวันตกนั้นเป็นข้อพิสูจน์ถึงความมุ่งมั่นพยายามของมนุษย์เพื่อบรรลุถึงความตั้งใจและความปรารถนาที่ได้ตั้งความหวังไว้ เพราะเส้นทางสายแพรไหมทั้ง 3 เส้นทางไม่ว่าจะเป็นสาย เทียนชานเป่ย์ลู่ เทียนชานหนานลู่ หรือ คุณหลุนเป่ย์ลู่ ต่างเต็มไปด้วยภัยอันตรายทั้งจากทะเลทรายที่แห้งแล้ง เว้งว้าง ไร้ขอบเขต เทือกเขาที่ทอดตัวยาว สูงตระหง่าน ตัดกับขอบฟ้าไกลลิบ ตลอดจนชนเผ่าเร่ร่อนต่าง ๆ ทำให้ชาวจีนมองการเดินทางไปยังดินแดนทางตะวันตกของประเทศด้วยความรู้สึกเศร้าสลด ประหนึ่งว่าผู้เดินทางจะไม่มีวันได้กลับมาอีก ดังที่สะท้อนอยู่ในบทกวีเกี่ยวกับการอำลาในสมัยราชวงศ์ถัง เช่น บทกวี ชื่อ เพลงเมืองเว่ย ของ หวังเหว่ยที่กล่าวว่า

ฝนเมืองเว่ยยามเช้า* ฝุ่นเป่ยกขึ้น

ที่פקแรม ต้นหลิวสีสนิ่ใหม่เขียวขจี

ขอเชิญท่านดื่มสุราให้หมดอีกสักถ้วย

ออกจากด่านหยังกวนไปทางตะวันตก ไร้ผู้คืนเคย ¹

ถึงแม้ว่าการเดินทางผ่านเส้นทางสายแพรไหมจะเต็มไปด้วยความยากลำบากเพียงใด แต่ก็ยังมีผู้คนจำนวนมากที่ฝ่าฟันอุปสรรคจนสำเร็จถึงที่หมาย เช่น จั๋งเซี่ยน ผู้ซึ่งเดินทางไปพบชนเผ่าเยว่จื่อ เพื่อเสถียรภาพของราชวงศ์ฮั่น หรือพระภิกษุเสวียนจิงที่เดินทางไปอินเดียเพื่อนำคัมภีร์พุทธศาสนากลับมาศึกษาและแปลที่ประเทศจีน รวมทั้งพ่อค้านายวานิช นักดนตรี นักเต้นรำ และนักเดินทางนิรนามอีกนับไม่ถ้วน ที่ได้รับแรงดลใจด้วยเหตุผลที่อาจไม่มีความสำคัญเท่ากับจั๋งเซี่ยนหรือพระภิกษุเสวียนจิง แต่มนุษย์ทุกรูปทุกนามที่ได้เดินทางผ่านเส้นทางสายแพรไหมด้วยจุดประสงค์ต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่มีส่วนร่วมสร้างกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของมนุษยชาติ ได้เผยแผ่และถ่ายทอดวัฒนธรรมนานาทั้งรูปธรรมและนามธรรมระหว่างอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรืองของ 2 ซีกโลก ไม่ว่าจะเป็นประเทศจีนซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกหรืออินเดีย เปอร์เซีย (อิหร่าน) ประเทศต่าง ๆ ในเอเชียกลางปัจจุบัน และโรมันทางทิศ

*ในสมัยราชวงศ์ถังนิยมเลี้ยงอำลาผู้ที่จะเดินทางไปตะวันตกที่เมืองเว่ย หรือเมืองเสียนหยัง ซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของนครฉางอาน

¹ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. (2541). แหล่งเดิม. หน้า 35.

ตะวันตก หลักฐานการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมระหว่าง 2 ชีวโลกปรากฏเด่นชัดตามเมืองรายทางบนเส้นทางสายแพรไหมจากนครหลวงฉงอาน สู่ดินแดนทางตะวันตกของจีน อินเดีย เอเชียกลาง และยุโรป

วัฒนธรรมจากดินแดนทางตะวันตกของจีนที่ปรากฏหลักฐานเด่นชัดที่สุดและมีความสำคัญยิ่ง คือ **พุทธศาสนา** ซึ่งได้ทั้งร่องรอยทั้งเส้นทางการเดินทาง คัมภีร์พุทธศาสนาที่นำมาศึกษาและแปลเป็นภาษาท้องถิ่น วัดวาอาราม สถูปเจดีย์ และรูปปั้นรูปสลักต่าง ๆ ตามเมืองเล็กเมืองน้อยจากตอนเหนือของอินเดียข้ามเทือกเขาพามีร์ สู่เมืองโอเอซิสตามขอบทะเลทราย ทาคลามากันมายังประเทศจีน จนกระทั่งเผยแพร่ออกไปยังเกาหลีและญี่ปุ่น เนื่องจากนักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์สามารถกำหนดอายุของหลักฐานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา จึงทำให้ทราบว่าเมืองใดบนเส้นทางสายแพรไหมเปิดรับพุทธศาสนาก่อนและถ่ายทอดต่อไปให้แก่เมืองอื่น ๆ ส่งผลให้สามารถศึกษาประวัติการเผยแผ่และความเสื่อมของพุทธศาสนาบนเส้นทางสายแพรไหมได้

ถึงแม้ว่าเส้นทางสายแพรไหมในฐานะตัวกลางเชื่อมต่ออารยธรรมของ 2 ชีวโลกได้นำวัฒนธรรมต่างชาติทางด้านรูปธรรมหลาย ๆ อย่างมายังจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยราชวงศ์ถัง เช่น วัฒนธรรมการแต่งกายแบบเปอร์เซีย วัฒนธรรมการเล่นดนตรีที่ประยุกต์แนวของหลายชาติจากเมืองคูซา หรือวัฒนธรรมการล่าสัตว์จากชนเผ่าเร่ร่อน แต่วัฒนธรรมเหล่านี้ก็ไม่จรรีดยั่งยืน มิได้ผสมผสานจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับวัฒนธรรมท้องถิ่นของจีน หากแต่กลับจางหายและหมดความนิยมไปเมื่อความนิยมอย่างใหม่แพร่เข้ามา ต่างจากวัฒนธรรมในด้านพุทธศาสนาที่ได้รับการยอมรับจากชาวจีน จนกลายเป็น 1 ใน 3 ของลัทธิหลักด้านความเชื่อทางศาสนาในประเทศจีน เพิ่มจากลัทธิขงจื้อและลัทธิเต๋าซึ่งเป็นปรัชญาความเชื่อท้องถิ่น แม้ว่าพุทธศาสนาจะประสบอุปสรรคและการต่อต้านจากราชวงศ์ถึงในบางช่วง ดังในคริสต์ศตวรรษที่ 20 นี้ก็เช่นกันที่พุทธศาสนาถูกกวาดล้างในช่วงการปฏิวัติวัฒนธรรม (Cultural Revolution, ค.ศ. 1966–1976) แต่พุทธศาสนาก็ยังยืนหยัดอยู่ได้ ปัจจัยสำคัญในการดำรงคงอยู่ของพุทธศาสนาในจีนนั้นอยู่ที่ความยืดหยุ่นสามารถปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสถานการณ์และปรัชญาความเชื่อดั้งเดิมได้

ศักยภาพในการปรับตัวของพุทธศาสนาส่งผลให้เกิดการผสมผสานกันระหว่างปรัชญาความเชื่อทั้ง 3 เช่น ประวัติของพระโพธิสัตว์กวนอิมนั้นสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลปรัชญาขงจื้อ เรื่องความกตัญญูต่อบุพการี หรือพิธีกรรมของลัทธิเต๋าก็ได้สอดแทรกผสมผสานเข้าไปใน

พิธีกรรมของพุทธศาสนาอย่างกลมกลืนลงตัว

มีข้อน่าสังเกตว่า การหยั่งรากลึกของพุทธศาสนาในจีนนั้นมีปัจจัยสำคัญส่วนหนึ่งมาจากรากฐานอันมั่นคงที่ได้ปูพื้นไว้ในสมัยราชวงศ์ถัง จากการเปิดกว้างทางความคิดของผู้ปกครองชาวจีนในสมัยนี้ จนพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาจากวัฒนธรรมต่างชาติสามารถผสมรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวัฒนธรรมจีนได้ การเปิดกว้างทางความคิดของผู้ปกครองในสมัยราชวงศ์ถังเป็นผลมาจากปัจจัยสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ความเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจ ความอ่อนแอทางการเมืองและการทหารของราชวงศ์ถัง และการที่ราชวงศ์ถังมีเชื้อชาติผสมระหว่างชาวจีนและชนเผ่าเร่ร่อนชาวเตอร์ก ส่งผลให้ราชวงศ์ถังเปิดกว้างรับวัฒนธรรมจากทางตะวันตกของจีนทั้งเพื่อเอาใจชนเผ่าเร่ร่อนที่ราชวงศ์ถังต้องพึ่งกำลังทหารในด้านความมั่นคง และเพื่อความนิยมชมชอบส่วนตัวในสินค้าฟุ่มเฟือยและวัฒนธรรมทางวัตถุต่าง ๆ นอกจากนั้น การมีเชื้อสายชนเผ่าเร่ร่อนชาวเตอร์กก็ทำให้เชื้อพระวงศ์ตระกูลหลี่แห่งราชวงศ์ถังขาดภูมิหลังการศึกษาแบบขงจื้อที่เข้มงวด จึงไม่มีความรู้สึกอคติต่อวัฒนธรรมต่างชาติ

การรับวัฒนธรรมต่างชาติจากทางตะวันตกของจีนในสมัยราชวงศ์ถังผ่านเส้นทางสายแพรไหม ทำให้วัฒนธรรมในสมัยนี้มีพลวัตเปี่ยมสีสัน นับเป็นช่วงสำคัญช่วงหนึ่งในประวัติศาสตร์วัฒนธรรมจีนที่น่าสนใจควรแก่การศึกษาค้นคว้าให้ละเอียดต่อไปในมุมมองที่กว้างขวางหลากหลาย เพื่อเป็นประโยชน์ในวงวิชาการสืบไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

บรรณานุกรมภาษาไทย

กำจร สุนพงษ์ศรี. (2536). *ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน*. กรุงเทพฯ :

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทองหล่อ วงษ์ธรรม. (2538). *ปรัชญาจีน*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. (2533). *มั่งไคล้ในรอยทราย*.

กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

----- (ผู้แปล). (2541). *หยกใสร้ายคำ*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

----- (ผู้แปล). (2542). “*กระทุ้ธรรมพระภิกษุเสนาซิ่ง* ” . อัดสำเนา.

----- (ผู้แปล). (2542). “*กระทุ้ธรรมพระภิกษุฮู่หนิง* ” . อัดสำเนา.

----- (ผู้แปล). (2542). “*เขียนให้อาคารหลังหอสมมติวัดพั่วซ่าน* ” . อัดสำเนา.

สิ่วกวาง. (1987). *ภูมิศาสตร์ประเทศจีน*. ปักกิ่ง : สำนักพิมพ์ภาษาต่างประเทศ.

เสฐียรโกเศศ (นามแฝง) และนาคะประทีป (นามแฝง). (2540). *ลัทธิของเพื่อน*.

กรุงเทพฯ : พืราบ.

บรรณานุกรมภาษาอังกฤษ

Arrian. (1971). *The Campaigns of Alexander* translated by Aubrey de Selincourt.

London : Penguin.

Backus, Charles. (1981). *The Nan-Chao Kingdom and the Tang China*

Southwestern Frontier. Cambridge : Cambridge University.

Balazs, Etienne. (1964). *Chinese Civilization and Bureaucracy : Variations*

on a Theme . Translated by H.M. Wright. New Haven : Yale University.

Barthold, Vasili. (1956). *Turkestan down to the Mongol Invasion*. London.

de Bary, Wm. Theodore, ed. (1960). *Sources of Chinese Tradition*.

New York : Columbia University.

- Bechert, Heinz & Gombrich, Richard, ed. (1984). *The World of Buddhism : Buddhist Monks and Nuns in Society and Culture*. London : Thames and Hudson.
- Bing, D., ed. (1975). *China : Cultural and Political Perspectives*. Auckland : Longman Paul.
- Bingham, Woodbridge. (1970). *The Founding of the Tang Dynasty : The Fall of Sui and the Rise of Tang*. New York : Octagon.
- Blunden, Caroline & Elvin, Mark. (1983). *Cultural Atlas of China*. Oxford : Phaidon.
- Bonavia, Judy. et al. (1993). *The Silk Road : From Xi'an to Kashgar*. Hong Kong : Odyssey.
- Bury, J. B. & Meiggs, Russell. (1989). *A History of Greece to the Death of Alexander the Great*. London : Macmillan.
- Carter, Dagny. (1951). *Four Thousand Years of China Art*. London : Macmillan.
- Chang, K. C., ed. (1977). *Food in Chinese Culture : Anthropological and Historical Perspectives*. New Haven : Yale University.
- Che Muqi. (1989). *The Silk Road : Past and Present*. Beijing : Foreign Language.
- Chen Dajun. (1988). *Xinjiang Today*. Beijing : New World.
- Chen, Kenneth K. S. (1964). *Buddhism in China : A Historical Survey*. New Jersey : Princeton University.
- Chen Li-fu. (1972). *Eastern and Western Cultures : Confrontation or Conciliation*. New York : St. John University.
- Chen Yu. (1989). *Tales from Dunhuang*. Translated by Li Guishan and Artem Lozynsky. Beijing : New World.
- Chien Mu. (1982). *Traditional Government in Imperial China : A Critical Anaysis*. Translated by Chun-tu Hsush & George O. Totten. Hong Kong : Chinese University.
- Chou Hsiang-kuang, Dr. (1965). *A History of Chinese Buddhism*. Delhi : Indo-Chinese Literature.
- Clunas, Craig. (1997). *Art in China*. Oxford : Oxford University.

- Cotterell, Arthur. (1988). *China : A Concise Cultural History*. London : John Murray.
- , (1990). *The Penguin Encyclopedia of Ancient Civilization*. London : Penguin.
- Cultural Bureau of Shaanxi. (1993). *Treasures of Changan : Capital of the Silk Road*.
Hong Kong : Fairmount.
- Dawson, Raymond, ed. (1964). *The Legacy of China*. Oxford : Oxford University.
- Dillon, Michael. (1998). *China : A Historical and Culural Dictionary*. Surrey :
Curzon.
- Dunan, Marcel. (1981). *Larousse Encyclopedia of Ancient and Medieval History*.
London : Hamlyn.
- Ebrey, Patricia Buckley, ed. (1981). *Chinese Civilization and Society : A Source
Book*. New York : Free Press.
- , (1996). *Cambridge Illustrated History : China*. Cambridge : Cambridge
University.
- , & Gregory, Peter N. (1993). *Religion and Society in Tang and Sung China*.
Honolulu : University of Hawaii.
- Eichhorn, Werner. (1969). *Chinese Civilization : An Introduction*, translated by
Janet Seligman. London : Faber and Farber.
- Eliade, Mircea et al., ed. (1987). *The Encyclopedia of Religion*. New York :
Macmillan.
- Elisseeff, Danielle. (1983). *New Discoveries in China : Encountering History
Through Archaeology*. New Jersey : Chartwell.
- Fairbank, John King. (1994). *China : A New History*. Cambridge, Mass. : Belknap.
- , & Reichauer, Edwin O. (1984) *China : Tradition and Transformation*. Sydney :
George Allen & Unwin.
- Finegan, Jack. (1952). *The Archeaology of World Religion : Background of
Primitivism, Zoroastrainism, Hinduism, Jainism, Buddhism, Confucianism,
Taoism, Shinto, Islam and Sikhism*. New Jersy : Princeton University.
- Fisher, Robert E. (1996). *Buddhist Art and Architecture*. Singapore : Thames and
Hudson.
- Fitzgerald, C.P. (1986). *China : A Short Cultural History*. London : Barrie & Jenkins.

- Foreign Affairs Office of the People's Government of the Xinjiang Uygur Autonomous Region. (1989). *Xinjiang : a General Survey*. Beijing : New World.
- Forte, Antonio, ed. (1988). *Tang China and Beyond*. Kyoto : Italian School of East Asian Studies.
- Foster, John. (1939). *The Church of the Tang Dynasty*. London : Society for Promoting Christian Knowledge.
- Fox, Robin Lane. (1975). *Alexander the Great*. London : Penguin.
- Franck, Irene M. & Brownstone, David M. (1986). *The Silk Road : A History*. New York : Facts on File.
- Fung Yu-lan. (1953). *A History of Chinese Philosophy : The Period of Classical Learning, Vol. II*. Translated by Derk Bodde. Princeton : Princeton University.
- Gernet, Jacques. (1996). *A History of Chinese Civilization*. Translated by J.R. Foster and Charles Hartman. New York : Cambridge University.
- Grousset, Rene. (1942). *Histoires de la Chine Classique*. Verviers : Editions Marabout.
- (1965). *The Rise and Splendor of the Chinese Empire*. Berkeley : University of California.
- (1970). *The Empire of the Steppes : A History of Central Asia*. New Brunswick : Rutgers University.
- (1971). *In the Footsteps of the Buddha*. New York : Grossman.
- Han Yu. (1977). *The Veritable Record of the Tang Emperor Shun-Tsung, (February 28, 805 - August 31, 805)*. Translated by Bernard S. Solomon. Cambridge, Mass. : Harvard University.
- Hansen, Valerie. (1995). *Negotiating Daily Life in Traditional China : How Ordinary People Used Contracts, 600-1400*. New Haven : Yale University.
- Hawkes, Jacquetta, ed. (1963). *The World of the Past*. New York : Alfred A Knopf.
- Hawley, Walter A. (1970). *Oriental Rugs : Antique & Modern*. New York : Dover.
- Hay, John. (1973). *Ancient China*. London : Bodley Head.

- Hedin, Sven. (1943). *History of the Expedition in Asia, 1927-1937*. Stockholm : Elanders Boktryckeri Aktiebolag.
- (1991). *My Life as an Explorer*. Hong Kong : Oxford University.
- Herbert, P. A. (1977). *Under the Brilliant Emperor : Imperial Authority in Tang China as Seen in the Writing of Chang Chiu-ling*. Canberra : Australian National University.
- Herodotus. (1972). *The Histories*. Translated by Aubrey de Selincourt. London : Penguin.
- Holledge, Simon. (1984). *Xian*. Hong Kong : China Guides.
- Hopkirk, Peter. (1988). *Foreign Devils on the Silk Road : The Search of the Lost Citieks and Treasures of Chinese Central Asia*. Oxford : Oxford University.
- Hundred Tang Poems*. Translated by Bruce M. Wilson. Hong Kong.
- Johnson, Gordon. (1996). *Cultural Atlas of India : India, Pakistan, Nepal, Bhutan, Bangladesh & Sri Lanka*. New York : Facts on File.
- Joint Association of Classical Teacher's Greek Course Background Book. (1984). *The World of Athens : An Introduction to Classical Athenian Culture*. Cambridge : Cambridge University.
- Karetzky, Patricia Eichenbaum. (1996). *Arts of the Tang Court*. New York : Benchmark.
- Knox, Robert. (1978). *Ancient China*. London : Longman.
- de Lacouperies, Terrien. (1984). *Western Origin of Early Chinese Civilization from 2, 000 B.C. to 200 A.D.* London : Asher.
- Lagerwey, John. (1987). *Taoist Ritual in Chinese Society and History*. New York : Macmillan.
- Latourette, Kenneth Scott. (1934). *The Chinese : Their History and Culture*. New York : Macmillan.
- Lattemore, Owen. (1992). *Inner Asian Frontier of China*. Hong Kong : Oxford University.
- von Le Coq, Albert. (1988). *Buried Treasures of Chinese Turkestan*. Hong Kong : Oxford University.

- Lee, Sherman E. (1988). *A History of Far Eastern Art*. London : Thames and Hudson.
- Legg, Stuart. (1995). *The Barbarians of Asia : The Peoples of the Steppes from 1600 B.C.* New York : Barnes & Noble.
- Legge, James. (1986). *The Travel of Fa Hien*. Oxford : Clarendon.
- (1994). *The Chinese Classic, Vol I-V*. Taipei : SMC.
- Lin Lu-tche. (1932). *Le Regne de l'Empereur Hiuan-Tsong (713-756)*. Translated by R. des Rotours. College de France , Institut des Hautes Etudes Chinoises.
- Lindqvist, Cecilia. (1991). *China : Empire of Living Symbols*. Translated by John Tate. Boston : Addison Wesley.
- Lip, Evelyn. (1993). *Out of China : Cultures and Traditions*. Singapore : Addison-Wesley.
- Liu Xinru. (1988). *Ancient India and Ancient China : Trade and Religious Exchange A.D. 1-1600*. Delhi : Oxford University.
- (1996). *Silk and Religion : An Exploration of Material Life and the Thought of People, A.D. 600 - 1400*. Delhi : Oxford University.
- Loewe, Michale. (1966). *Imperial China : The Historical Background to the Modern Age*. London : George Allen & Unwin.
- (1973). *Everyday Life in Early Imperial China, 202 B.C. - 220 A.D.* London : Carousel.
- Ma Yin, ed. (1989). *China's Minority Nationalities*. Beijing : Foreign Language.
- Ma Yue et al. (1992). *Xi'an : Legacies of Ancient Chinese Civilization*. Beijing : Morning Glory.
- Madsen, Axel. (1990). *Silk Roads : The Asian Adventures of Clara & Andre Malraux*. London : I. B. Tauris.
- Malraux, Andra. (1926). *La Tentation de l'Occidental*. Paris : Grasset.
- Mahler, Jane Gaston. (1959). *The Westerners among the Figurines of Tang Dynasty in China*. Rome : Instituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriente.
- Mommsen, Theodor. (1996). *The Provinces of the Roman Empire*. Translated by William P. Dickson. New York : Barnes & Noble.

- Morton, Scott. (1995). *China : Its History and Culture*. New York : McGraw-Hill.
- Moule, A. C. (1930). *Christian in China before the Year 1550*. London : Society for Promoting Christian Knowledge.
- NHK. (1981). *Silk Road Photo Collection*. Tokyo : Japan Broadcast.
- Pan Ku. (1938). *The History of the Former Han Dynasty* Translated by Homer H. Dubs, Jen T'ai & P'an Lo-chi. Baltimore : Waverly.
- Payne, Robert. (1995). *The History of Islam*. New York : Barnes & Noble.
- Perry, John Curtis & Smith, Bardwell L, ed. (1976). *Essays on Tang Society*. Leiden : E.J. Brill.
- Pierson, Herber D. & Wei, Daniel Y. L. (1992). *Travelers from Ancient Cathay : An Account of China's Great Explorers*. Hong Kong : Joint Publishing.
- Plutarch. (1973). *The Age of Alexander*. Translated by Ian Scott-Kilvert. London : Penguin.
- Poems of the Late Tang* . Translated by A. C. Graham. (1977). London : Penguin.
- Polo, Marco. (1958). *The Travels of Marco Polo*. Translated by Ronald Latham. London : The Folio Society.
- Pratt, Keith L. (1970). *Visitors to China*. New York : Praeger.
- Quintus Curtius Rufus. (1984). *The History of Alexander*. Translated by John Yardley. London : Penguin.
- Rawson, Jessica, ed. (1992). *The British Museum Book of Chinese Art*. London : British Museum.
- de Riencourt, Amuary. (1958). *The Soul of China*. New York : East Gate.
- Rodzinski, Witold. (1979). *A History of China*. Oxford : Pergamon.
- Schafer, Edward. (1972). *Great Ages of Men : Ancient China*. New York : Time Life.
- , (1985). *The Golden Peaches of Samarkand : A Study of Tang Exotic*. Berkeley : University of California
- Schoeps, Hans-Joachim. (1964). *The Religions of Mankind : Their Origin and Development* . Translated by Richard and Clara Winston. New York : Doubleday.

- Scott, Hugh. (1982). *The Golden Age Of Chinese Art : The Lively Tang Dynasty*.
Rutland, Vermont : Charles E. Tuttle.
- Scott, Philippa. (1993). *The Book of Silk*. London : Thames and Hudson.
- Sickman, Laurence & Soper, Alexander. (1971). *The Pelican History of Art : Art and Architecture of China*. London : Macmillan.
- von Soden, Wolfram. (1994). *The Ancient Orient : An Introduction to the Study of the Ancient Near East* Translated by Donald G. Schley. Grand Rapids, Michigan : William B. Eerdmans.
- Ssu-ma Ch'ien. (1962). *Records of the Grand Historian of China, Vol. I-II*.
Translated by Burton Watson. New York : Columbia University.
- Stein, M. Aurel. (1987). *Ruins of Desert Cathay : Personal Narrative of Exploration in Central Asia and Westernmost China*. New York : Dover .
- Stone, Norman, ed. (1989). *The Times Atlas of World History*. Maplewood, New Jersey: Hammond.
- Streatfeild-James, Dominic. (1993). *Silk Road by Rail*. Surrey : Trailblazer.
- Szuma Chien. (1979). *Selections from Records of the Historian* . Translated by Yang Hsien-yi and Gladys Yang. Peking : Foreign Language.
- Tanabe, Kutsumi. (1993). *Silk Road Coins : The Hirayama Collection*. Kamakura : Institute of Silk Road Studies.
- Thubron, Colin. (1989). *The Silk Road : Beyond the Celestial Kingdom*. London : Pyramid.
- Tregear, Mary. (1997). *Chinese Art*. London : Thames and Hudson.
- Tsukamoto, Zenryu. (1954). *Chinese Buddhism in the Middle Period of Tang Dynasty*. Kyoto : The Academy of Oriental Culture Kyoto Institute.
- Twitchett, D. C. (1963). *Financial Administration under the Tang Dynasty*.
Cambridge : Cambridge University.
- & Wright, Arthur F. (1973). *Perspectives on Tang*. London : Macmillan.
- & Fairbank, John King. (1997). *The Cambridge History of China, Vol. I, III*.
Cambridge : Cambridge University.

- Tu Fu. (1990). *Selected Poems*. Translated by Rewi Alley. Peking : Foreign Language.
- Uden, Grant, ed. (1985). *Longman Illustrated Encyclopedia of World History*. London : Peerage.
- Vollmer, John E. et al. (1986). *Silk Roads : China Ships*. Toronto, Ontario : Royal Ontario Museum.
- Waldron, Arthur. (1992). *The Great Wall : From History to Myth*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Waley, Arthur. (1931). *A Catalogue of Paintings Recovered from Tun-huang by Sir Aurel Stein*. London : Trustees of the British Museum and Government of India.
- (1949). *The Life and Time of Po chu-i (772-846)*. London : George Allen & Unwin.
- (1952). *The Real Tripitaka and Other Stories*. London : George Allen & Unwin.
- (1960). *Ballads and Stories from Tun-huang : An Anthology*. New York : Macmillan.
- (1964). *Confucianism and Chinese Civilization*. New York : Atheneum.
- Walker, Annabel. (1995). *Aurel Stein : Pioneer of the Silk Road*. London : John Murray.
- Watson, William. (1990). *Tang and Liao Ceramics*. London : Thames and Hudson.
- Wechsler, Howard J. (1970). *Wei Cheng (A.D. 580-643) at the Court of Tang Tai Tsung*. A Dissertation for Yale University.
- (1985). *Offering of Jade and Silk : Ritual and Symbol in the Legitimation of Tang Dynasty*. New Haven : Yale University.
- de Weck, Christine. (1989). *The Silk Road Today*. New York : Vintage.
- Whitfield, Roderick & Farrer, Anne. (1990). *Caves of the Thousand Buddhas : Chinese Art from the Silk Route*. London : British Museum.
- Wills, John E., Jr. (1994). *Mountain of Fame : Portraits in Chinese History*. Princeton, New Jersey : Princeton University.

- Woodcock, George. (1988). *Caves in the Desert : Travels in China*. Vancouver : Douglas & McIntyre.
- Wright, Arthur F. (1959). *Buddhism in Chinese History*. Stanford : Stanford University.
- Yang, C.K. (1970). *Religion in Chinese Society : A Study of Contemporary Social Functions of Religion and Some of Their Historical Factors*. Berkeley : University of California.
- Zhou Shunwu. (1992). *China Provincial Geography*. Beijing : Foreign Language.

บทความภาษาอังกฤษ

- Allen, Thomas B. (March, 1996). "Xinjiang : The Silk Road's Lost World," *National Geographic Society*. 189 (3) : 2 - 51.
- Chen, Sanping. (November, 1996). "Succession Struggle and the Ethnic Identity of the Tang Imperial House," *Journal of the Asiatic Society*. 6 (3) : 379 - 405.
- Clark, Hugh R. (1992). "Rural Tax Stations of the Late Tang and Ten Kingdoms," *Asia Major*. 5 (1) : 57 - 110.
- di Cosmo, Nicola. (November, 1994). "Ancient Inner Asia Nomads : Their Economic Basis and its Significance in Chinese History," *Journal Asian Studies*. 53 (3) : 97 - 143.
- Dani, A. H. (December, 1992). "The Role of Arabs in the Spread of Islamic Culture along the Silk Road," *Journal of Central Asia*. 15 (2) : 15 - 18.
- Dobbins, K. W. (December, 1970). "Eras of Gandhara," *The Journal of Oriental Society of Australia*. 7 (1) : 23 - 36.
- Drege, Jena-Pierre. (1981). "Papier de Dunhuang : Essai d' analyse monophologique des manucrits chinois dates," *T'oung Pao*. 67 (1-2) : 346 - 373.
- Eisenberg, Andrew. (1986). "Kingship, Power and the Hsuan-wu Men Incident of the Tang," *T'oung Pao*. 72 (1-2) : 223 - 257.

- Herbert, P. A. (1976). "A Debate in Tang China on the State Monopoly on Casting Coin," *T'oung Pao*. 62 (4-5) : 253 - 292.
- (1989). "Perceptions of the Provincial Officialdom in Early Tang China," *Asia Major*. 2 (1) : 25 - 57.
- Kroll, Paul W. (1981). "The Dancing Horses of the Tang," *T'oung Pao*. 67 (3-5) : 241 - 268.
- Kuhn, Dieter. (1984). "Tracing the Chinese Legend : In Search of the Identity of the 'First Sericulturalist,'" *T'oung Pao*. 70 (3-5) : 212-241.
- McNight, Brian E. (July - September, 1995). "Tang Law and Later Law : The Roots of Continuity," *Journal of the American Oriental Society*. 115 (3) : 410-420.
- Overmyer, Deniel L. (1990). "Buddhism in the Trenches : Attitudes toward Popular Religions in Chinese Scriptures Found at Tun-Huang," *Harvard Journal of Asiatic Studies*. 50 (1) : 47-78.
- Pan, Yihong. (1982). "The Sino-Tibetan Treaties in the Tang Dynasty," *T'oung Pao*. 78 (3-5) : 116-159.
- (1992). "Early Chinese Settlement Policies towards the Nomads," *Asia Major*. 5 (2) : 41-79.
- Picken, L. E. R. (1969). "Tang Music and Musical Instruments," *T'oung Pao*. 55 (1-2) : 74-122.
- Rahman, Saeedur. (July, 1990). "Introduction to Gandhara," *Journal of Central Asia*. 8 (1) : 47-71.
- Rideout, J. K. (1952). "The Rise of Eunuchs during the Tang Dynasty," *Asia Major*. 1 : 53-71.
- (1952). "The Rise of Eunuchs during the Tang Dynasty," *Asia Major*. 2 : 42-58.
- Shuzo, Shiga. (1992). "A Basic History of Tang Legislative Forms," *Asia Major*. 5 (2) : 111.
- Spring, Madeline K. (1988). "Fabulous Horses and Worthy Scholars in the Ninth Century China," *T'oung Pao*. 74 (1-2) : 173-210.
- Trombert, Eric. (1994). "Preteur et Emprunteur de Dunhuang au X Siecle," *T'oung Pao*. 80 (4-5) : 298-347.

- Twitchett, D. C. (1954). "The Salt Commissioners after An Lu-shan Rebellion," *Asia Major*. 4 (1) : 60-89.
- , (1956). "Monastic Estates in Tang China," *Asia Major*. 5 (1) : 123-145.
- , (1959). "The Fragment of Tang Ordinances of the Department of Waterways Discovered at Tun-huang," *Asia Major*. 6 (2) : 23-77.
- , (1966). "The Tang Market System," *Asia Major*. 8 : 202-248.
- , (1968). " Merchant, Trade and Government in Late Tang," *Asia Major*. 9 : 63-95.
- , (1990). " A Note on the 'Monograph on Music' in *Chiu Tang Shu* ," *Asia Major*. 3 (1) : 50-62.
- , & Johnson, Wallace. (1993). "Criminal Procedure in Tang China," *Asia Major*. 6 (2) : 113-137.
- Wang Zhenping. (1984). "Tang Maritime Trade Administration," *Asia Major*. 4 (1) : 7-37.
- Wechsler, Howard J. (1980). "The Confucian Impact on Early Tang Desicion Making," *T'oung Pao*. 66 (1-3) : 1-40.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

การเทียบชื่อเมืองบางเมืองบนเส้นทางสายแพรไหมระหว่างภาษาจีน
และภาษาอังกฤษ¹

<u>ภาษาจีน</u>	<u>ภาษาอังกฤษ</u>
ฮามิ	Hami
ทูหลู่ฟั่น	Turpan, Turfan
อูหลู่มู่ฉี	Urumqi
อีหนิง	Gulja
คุเอ้อเล่อ	Korla
ไบ่เจิง	Bay, Bai
คุเซอ	Kucha, Kuqa
อาเคอซู	Aksu
ปาฉู่	Maralwexi, Maralbashi
ซ่าซือ	Kashgar
ร่วเจียง	Qarkilik, Charkilik
เจี้ยนม่อ	Qarqan, Charchan, Cherchen
เหอเถียน	Khotan
ซาเซอ	Yarkant, Yarkand

¹ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. *เรื่องเดิม*. หน้า 284.

ภาคผนวก ข

The Song of Fair Ladies¹ (Du Fu)

The air is refreshing on this third day of the third moon;
 On the banks constellate the ladies of Changan fair and boon,
 Their looks gorgeous and lofty with manners refined and serene,
 Well-balanced frame of bone and flesh, and fine textured skin.
 In the late spring sun their **embroidered muslin robes** shine
 With **peacocks and unicorns needled in gold and silver lines**.
 What are those on their heads one can find?
 The **emerald hair ornaments** hanging down to their temples.
 And what can be seen from them behind?
 The **streamers of waistbands, studded with pearls, fit their rambles**.
 Among them are those of the imperial concubine Yang's blood kin,
 Being enfeoffed and titled Queen of the Kingdom of Gua or Qin.
Purple camel-hump are boiled in the greenish pot;
Served on crystal dishes are the fish steaming hot.
Chopsticks of rhinoceros-horns were for surfeit put aside;
 In vain the knives with bells are busy cutting meat with pride.
 The eunuchs then come trotting so light as to raise no dust;
 One by one they bring them the dainties for imperial gust.
 E'en ghosts and gods are moved by the moans of the flutes and drums;
 The retainers of the ladies block the main pass in clumps.
 The lagging one, ambling with his horsemen, look how smug!
 Dismounting, he enters the verandah with **brocade rug**.
 To cover the white duckweeds the catkins fall like snow;
 Carried by the bluebirds the red handkerchiefs in the air flow.
 Such incomparable powers is like scorching fire,
 Be careful not to come near the Prime Minister in his ire.

¹Xu Yuan-zhong. (1993). *300 Tang Poems : A New Translation*. pp. 144--

ภาคผนวก ค

The Bactrain Horse¹ (Du Fu)

A Bactrain horse of the famous breed
 Well built for speed; with sharp ears
 Standing erect, like sliced corners of Bamboo;
 At the gallop four hoofs that seem
 To ride on the wind; with a mount like this
 Distances melt to nothing; dependable
 In any emergency; its gallant spirit
 Will carry one unheard-of distances
 In one day's march.

¹Du Fu . (1990). *Du Fu : Selected poems*, translated by Rewi Alley. p.2.

ภาคผนวก ง

Swaying Dancers from Central Asia¹ (Bai Juyi)

A dancer from afar, her heart
 beating with the music, hands
 moving in harmony, raising her arms
 when the melody dictates, together
 with her fellow dancers looking
 like snowflakes or leaves
 dancing in the air; tirelessly
 she glides and endlessly she sways,
 graceful beyond compare;
 turning cart wheels, she swishes like
 a cyclone; when the dance is over, she
 bows to the Emperor, who smiles.
 A dancer has come
 from her distant Central Asian home; yet
 here in the Middle Kingdom,
 there are also swaying dancers, and she
 is surely unequal to them in performing
 skillful movements; towards
 the end of the Tianbao Period,
 when life began to change, ministers
 and palace ladies learned to look sweet in order
 to hide their cunning; within the palace we find
 Yang Gui Fei, outside was An Lushan; together
 the best "Swaying Dancers" of them all; she with
 the Emperor's highest favour,
 while her adopted son, An Lushan,
 cheated the Emperor as he danced before him;
 when An led his rebel armies
 across the Yellow River, the Emperor
 could hardly believe he was being attacked;
 with her swaying, Yang Gui Fei

held the Emperor in bondage, yet he loved her
deeply even after her death at Mawei Slope.

Listen, singing dancers:

Dance you may,
but singing this song
to the Emperor to enlighten him.

¹Bai Juyi. (1978). *Bai Juyi : 200 Selected Poems*,
translated by Rewi Alley. pp. 67–68.

ภาคผนวก จ

Ballad of the War Chariots¹ (Du Fu)

The jingle of war chariots,
 Horses neighing, men marching,
 Bows and arrows slung over hips;
 Besides them stumbling, running
 The mass of parents, wives and children
 Clogging up the road, their rising dust
 Obscuring the great bridge at Hsienyang;
 Stamping their feet, weeping
 In utter desperation with cries
 That seem to reach the clouds;

Ask a soldier: Why do you go?
 Would simply bring the answer:
 Today men are conscripted often;
Fifteen-year-olds sent up the Yellow River
To fight; men of forty marched away
To colonize the western frontier;
Village elders take young boys,
Do up their hair like adults
To get them off; if they return
It will be white with age, but even then
They may be sent off to the frontier again;

Frontiers on which enough blood has flowed
 To make a sea, yet our Emperor still would
 Expand his authority ! Have you not heard
 How east of Huashan many counties
 Are desolate with weeds and thorns?
 The strongest women till the fields,

Yet crops come not as well as before;

Lads from around here are well known
 For their bravery, but hate to be driven
 Like dogs or chickens; only because
 You kindly ask me do I dare give vent
 To grievances; now for instance
 With the men from the western frontier
 Still not returned, the government
 Demands immediate payment of taxes,
 But how can we pay when so little
 Has been produced?

Now, we peasants have learnt one thing;
 To have a son is not so good as having
 A daughter who can marry a neighbour
 And still be near us, while a son
 Will be taken away to die in some
 Wild place, his bones joining those
 That lie bleached white on the shores
 Of Lake Kokonor, where voices of new spirits
 Join with the old, heard sadly through
 The murmur of falling rain.

¹Du Fu. (1990). *op. cit.* pp. 12–13.

ภาคผนวก ข

กระทู้ธรรมพระภิกษุเลนชัย

กายของเราคือตันโพธิ์
จิตคือกระเงาอันใส
เราเช็ดมันโดยระมัดระวังทุก ๆ ชั่วโมง
และไม่ยอมให้ฝุ่นละอองจับ
(ผู้แปล ท่านพุทธทาส)

กายนี้อุปมาเหมือนตันโพธิ์
ใจนี้อุปมาเหมือนกระจกเงา
จงหมั่นเช็ดถูอยู่ทุก ๆ เวลา
อย่าให้ฝุ่นละอองจับคลุมได้
(ผู้แปล วัดโพธิ์แมนคุณาราม)

กายนี้อุปมาตันโพธิ์
จิตนี้อุปมากระจกเงา
จงหมั่นขัดขัดเสมอ
อย่าให้ฝุ่นละอองมาเกาะได้
(ผู้แปล อาจารย์เสียง เสงี่ยมรุต)

ภาคผนวก ข

กระทู้ธรรมพระภิกษุชยหนึ่ง

ไม่มีต้นโพธิ์

ทั้งไม่มีกระเจกเงาอันใสสะอาด

เมื่อทุกสิ่งว่างเปล่าแล้ว

ฝุ่นจะลงจับอะไร

(ผู้แปล ท่านพุทธทาส)

ต้นโพธิ์นี้เดิมมิใช่ต้นโพธิ์

ไม่มีกระเจกเงาอันใสบริสุทธิ์

แต่เดิมไม่มีอะไรสักอย่าง

แล้วฝุ่นละอองจะจับตรงไหน

(ผู้แปล วัดโพธิ์แมนคุณาราม)

ต้นโพธิ์เดิมไม่มีต้น

กระเจกเงาก็ไม่ใช่กระเจก

แต่เดิมมาไม่มีอะไรสักอย่าง

มีที่ใดจะชวนให้ฝุ่นละอองมาเกาะได้

(ผู้แปล อาจารย์เลียง เสถียรสุต)

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาว อชรา อิศรเสนา ณ อยุธยา
วันเดือนปีเกิด	18 มีนาคม 2514
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	71/3 สุขุมวิท 31 (ซอยสวัสดี) ถนนสุขุมวิท แขวงคลองเตยเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร 10110
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2529	มัธยมศึกษาปีที่ 3 จากโรงเรียนมาแตร์เดอีวิทยาลัย
พ.ศ. 2533	High School Diploma, Cum Laude Dana Hall School, Wellesley, Massachusetts, USA.
พ.ศ. 2537	Bachelor of Arts (Classical Studies) Magna Cum Laude Wellesley College, Wellesley, Massachusetts, USA.
พ.ศ. 2542	ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชีย) จาก มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร